

FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

KATEDRA KNIŽNIČNEJ
A INFORMAČNEJ VEDY

POČIATKY TLAČENEJ KNIHY

ZÁKLADY K PREDMETU
DEJINY KNIHY A KNIŽNÍC

Lucia Lichnerová

*„Viac ako olovo v brokovnici zmenilo svet olovo v písmovke.“
Johannes Gutenberg*

2021

STIMUL

POČIATKY TLAČENEJ KNIHY: ZÁKLADY K PREDMETU DEJINY KNIHY A KNIŽNÍC

Autorka:

© Doc. Mgr. Lucia Lichnerová, PhD.

Afiliácia:

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra knižničnej a informačnej vedy, <https://fphil.uniba.sk/kkiv>

Recenzent:

Mgr. Milan Regec, PhD.

Technickí redaktori:

Mgr. Milan Regec, PhD.

Bc. Ivana Liptáková

© STIMUL a autorka

Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou **Creative Commons CC BY-NC-SA 4.0** (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora diela; povinnosť odvodené dielo zdieľať pod rovnakou licenciou ako pôvodné dielo; len nekomerčné použitie odvodeného diela). Viac informácií o licencií a použití diela: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Vydavateľstvo:

STIMUL, Poradenské a vydavateľské centrum, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Bratislava

<http://fphil.uniba.sk/stimul>

1. vydanie, 92 s.

Rozsah: 68,2 NS, 23 obrázkov, 3,41 AH

ISBN 978-80-8127-304-9 (PDF)

ISBN 978-80-8127-305-6 (EPUB)

Citát na titulnej strane prebratý z: Johannes Gutenberg. In: CosmiCity [online].
CosmiCity.net, ©2017 [cit. 2019-09-09]. Dostupné na:
<https://cosmicity.net/minds/johannes-gutenberg-zitate/>

O AUTORKE

DOC. MGR. LUCIA LICHNEROVÁ, PHD.

email: lucia.lichnerova@uniba.sk

Doc. Mgr. Lucia Lichnerová, PhD. absolvovala štúdium nemeckého jazyka a literatúry a knihovníctva a vedeckých informácií so špecializáciou na historické knižné fondy na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v roku 1999. Od roku 2002 pôsobí na Katedre knižničnej a informačnej vedy ako odborná asistentka a od roku 2019 ako docentka so zameraním na výučbu predmetov orientovaných na dejiny knihy a knižníc, inkunábulistiku, dejiny knižnej distribúcie, autorského práva, spracovanie kultúrneho dedičstva, problematiku citovania, organizáciu poznania a mennú katalogizáciu.

Jej vedecko-výskumná činnosť sa sústreďuje na rôzne aspekty dejín knižnej kultúry v slovenskom a európskom meradle. Je autorkou vedeckej monografie „*Nemecká tlačná kniha na slovenskom území do konca 17. storočia (1477-1699)*“, vysokoškolských učebníc „*Úvod do autorského práva*“ a „*Dejiny písma a rukopisnej knihy*“, vysokoškolských skrípt „*Písanie a obhajoba záverečných prác*“ a ďalších vedeckých a odborných štúdií publikovaných doma a v zahraničí.

PREDHOVOR

Vysokoškolské skriptá *Počiatky tlačenej knihy* nadväzujú na už vydanú učebnicu *Dejiny písma a rukopisnej knihy*¹. Učebnica mapuje dejiny písma, písacích látok, náčinia a končí obdobím rukopisnej knihy; preto má jej pokračovanie ambíciu priblížiť čitateľom epochu vynálezu a šírenia kníhtlače v Európe. Zameriava sa na predchodcov kníhtlače, objavenie kníhtlače Gutenbergom a podrobne charakterizuje ďalšie vynálezy súvisiace s tlačenou knihou. Osobitne sa venuje aj prvotlačiam na území Slovenska a inkunábulám so vzťahom k nášmu územiu.

V skriptách nechýba ani pohľad na dizajn inkunábulí a štatistické ukazovatele z rôznych hľadísk. Mojim cieľom bolo taktiež priblížiť najdôležitejšie tlačiarne v Európe v 15. storočí, charakterizovať najžiadanejšie obsahy a spôsoby distribúcie prvotlačí.

Zmyslom publikovaných skript je integrácia najdôležitejších, známych aj menej známych poznatkov k dejinám prvotlačí tak, aby ich čitatelia získali nielen prehľad o filozofii kníhtlače, jej pokračovateľoch a stavbe inkunábulí, ale tiež mohli samých seba ohodnotiť v kontexte získaných vedomostí prostredníctvom úloh, ktoré sú súčasťou každej kapitoly.

Učebný text je primárne určený študentom predmetu *Dejiny knihy a knižníc*, ale je využiteľný aj pre študentov a vyučujúcich rôznych iných historických predmetov, ktorých súčasťou sú dejiny knihy.

Bratislava, december 2021

Autorka

¹ LICHNEROVÁ, L. a M. ŠPÁNIOVÁ. *Dejiny písma a rukopisnej knihy* [online]. Bratislava: Stimul, 2020 [cit. 2020-12-13]. Dostupné na: <https://alis.uniba.sk:8443/lib/item?id=chamo:711989>

OBSAH

1 Objavenie kníhtlače	10
1.1 Predchodcovia kníhtlače	10
1.1.1 Razidlová (pečiatková) „tlač“	10
1.1.2 Drevorezová jednolistová „tlač“ (xylografia)	12
1.1.3 Blokovaná tlač	13
1.1.4 Šrotová tlač (1450 – 1480)	15
1.2 Vynález kníhtlače	16
1.2.1 Chronologicko-topografický priebeh kníhtlače	16
1.2.2 Technický priebeh kníhtlače	17
Proces kníhtlače	18
1.2.3 Čo vytlačil Gutenberg?	19
Gutenbergova biblia	20
1.3 Úlohy	22
2 Šírenie kníhtlače v európe a najvýznamnejší prvotlačári	24
2.1 Šírenie kníhtlače v Európe	24
2.2 Najvýznamnejší európski prvotlačári a ich prvenstvá	28
2.2.1 Prvá trojfarebná tlač, prvý signet a prvá kniha s úplným kolofónom	28
2.2.2 Prvé drevorezy	29
2.2.3 Prvá Biblia v národnom jazyku	30
2.2.4 Prvá veľkovýrobňa	31
2.2.5 Prvé kustódy, dvojbodka a otáznik	32
2.2.6 Prvá kurzíva, grécke písmo, oktávový formát, čiarka, bodkočiarka	33
2.3 Databázy a zbierky inkunábulí	36
2.4 Úlohy	36
3 Inkunábuly a Slovensko	40
3.1 Inkunábuly vydané na Slovensku	40

3.2 Inkunábuly so vzťahom k Slovensku.....	44
Ján z Turca	44
Johannes Regiomontanus	47
Mikuláš Bakalár Štetina	47
3.3 Úlohy	48
4 Anatómia inkunábulí	50
4.1 Vzhľad a písmo	51
4.2 Dizajnové prvky inkunábulí a súvisiaca terminológia.....	53
4.3 Úlohy	59
5 Knižný obchod a inkunábuly.....	67
5.1 Kníhkupci v inkunábulovom období a formy knižného obchodu.....	67
5.2 Propagácia inkunábulí na knižnom trhu.....	69
5.3 Regulácia knižnej distribúcie a výroby kníh	73
5.4 Úlohy	76
Záver	80
Zoznam bibliografických odkazov.....	82
Správne riešenia úloh	88
Kapitola 1.....	88
Kapitola 2.....	88
Kapitola 3.....	90
Kapitola 4.....	91
Kapitola 5.....	91

Trvalo niekoľko storočí, kým vznikla myšlienka vyrábať knihy oveľa rýchlejšie ako len dlhodobým a únavným prepisovaním. Prvými krokmi k tejto myšlienke boli rôzne techniky, ktoré nemôžeme považovať za skutočnú kníhtlač, keďže neumožňovali vyrobiť naraz identické exempláre vo veľkom počte a jednotlivé písmená nimi vyhotovené nebolo možné použiť viacnásobne. Až v 15. storočí dochádza k objaveniu skutočnej kníhtlače, ktorá zaslúžene nesie také prívlastky ako „kultúrna revolúcia“, „technologická revolúcia“, „mediálna revolúcia“, „čierne umenie“ a jej objaviteľ – Johann Gutenberg – je právom označovaný za „muža tisícročia“.

Odborná literatúra je preto k tomuto objavu viac než štedrá. Okrem nemeckých publikácií a komplexných webových stránok venovaných Gutenbergovi ako nemeckému rodákovi (napr. *Gutenberg digital*² alebo *Johannes Gutenberg - Erfinder und Medienrevolutionär*³) vzniklo množstvo prác k objaveniu kníhtlače a inkunábulistiky v rôznych jazykoch. Z nemeckých spomeňme napr. *Inkunabelkunde*⁴, *Johannes Gutenberg: Persönlichkeit und Leistung*⁵, *Johannes Gutenberg: Erfinder des Buchdrucks*⁶, *Der Buchdruck in der frühen Neuzeit*⁷ alebo *Grundriss der Inkunabelkunde*⁸. Taktiež nemožno vynechať ani autorov ako G. H. Mahncke⁹ a H. J. Wolf¹⁰, ktorí svoju pozornosť venujú ilustrovaným dejinám kníhtlače a jej beletristickému spracovaniu. Logicky menšia pozornosť bola upriamená na vynález kníhtlače v iných krajinách, ale aj zo slovenského prostredia

² GUTENBERG DIGITAL [online]. SUB Göttingen, [bez dátumu][cit. 2019-05-29]. Dostupné na: <http://www.gutenbergdigital.de/gudi/dframes/index.htm>

³ Johannes Gutenberg - Erfinder und Medienrevolutionär [online]. Mainz, ©2020 [cit. 2020-11-17]. Dostupné na: <http://www.gutenberg.de/zeit/index.php>

⁴ GELDNER, F. *Inkunabelkunde*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1978. Elemente Des Buch- Und Bibliothekswesens, Band 5. ISBN 978-3-9201-5360-5.

⁵ KAPR, A. *Johannes Gutenberg: Persönlichkeit und Leistung*. München: C. H. Beck, 1988. ISBN 3-406-31580-1.

⁶ VENZKE, A. *Johannes Gutenberg: Erfinder des Buchdrucks*. Zürich: Benziger, [1993]. ISBN 3-545-34099-6.

⁷ GIESECKE, M. *Der Buchdruck in der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998. ISBN 3-518-28957-8.

⁸ SCHMITZ, W. *Grundriss der Inkunabelkunde*. Anton Hiersemann Verlag, 2018. Bibliothek des Buchwesens, nr. 27. ISBN 978-3-7772-1800-7.

⁹ MAHNCKE, G.H. *Johannes von Guttenberg, Erfinder der Buchdruckerkunst und Doktor Johann Faust, oder die Zeichen der Zeit*. Hamburg: G. H. Mahncke, 1809.

¹⁰ WOLF, H.J. *Schwarze Kunst: Eine illustrierte Geschichte der Druckverfahren*. Frankfurt am Main: Deutscher Fachverlag, 1981. ISBN 3-87150-162-0.

sú známe najmä staršie práce J. Špetku¹¹ a J. Mišianika¹², ale tiež štúdie E. Frimmovej¹³ a I. Kotvana¹⁴, z českej oblasti diela P. Kneidla¹⁵, F. Horáka¹⁶, L. M. Černej¹⁷ a iných. V kontexte zmapovania súčasného stavu spracovania tejto témy je relevantné spomenúť aj prácu M. McLuhana¹⁸ a takisto voľne prístupné databázy inkunábulí: *ISTC*¹⁹ (*Incunabula Short Title Catalogue*), *INKA*²⁰ (*Inkunabelkatalog INKA*) a *GW*²¹ (*Gesamtkatalog der Wiegendrucke*).

Skriptá *Počiatky tlačenej knihy* boli zostavené za účelom poskytnúť základné poznatky k objaveniu kníhtlače, jej predchodcom a k najvýznamnejším kníhtlačiarom inkunábulového obdobia v Európe. Cieľom učebného textu je tiež poukázať na typické dizajnové prvky prvotlačí a ponúknuť úlohy, prostredníctvom ktorých je možné overiť si získané poznatky z uvedenej problematiky.

Prvá kapitola sa sústreďí na predchodcov kníhtlače a podrobne mapuje vynález kníhtlače Gutenbergom v kontexte jej chronologického a technického priebehu, ako aj obsahov, ktoré vyšli z Gutenbergovej kníhtlačiarne.

Druhá kapitola je zameraná na okolnosti šírenia vynálezu kníhtlače do európskych krajín mimo Nemecka, na najvýznamnejších kníhtlačiarov a ich kníhtlačiarske prvenstvá. Odpovedá na otázky, z akých dôvodov sa kníhtlačiarske remeslo dostalo práve do vybraných krajín.

Inkunábulám vydaným na Slovensku a majúcim vzťah k slovenskému územiu je venovaná tretia kapitola skriptu. Nasleduje časť, v ktorej sa koncentrujeme na charakteristické znaky prvotlačí a vývoj titulného listu inkunábulí v kontexte základných bibliografických údajov.

¹¹ ŠPETKO, J. *Dejiny knihy II*. Bratislava: SPN, 1965.

¹² MIŠIANIK, J. *Prehľadné dejiny písma, knihy a kníhtlače*. Bratislava: SSK, 1951.

¹³ FRIMMOVÁ, E. *Počiatky kníhtlače na Slovensku*. In: *Sborník Národního muzea v Praze*. 2012, 57(1-2), 108-112.

¹⁴ KOTVAN, I. *Inkunábuly so slovenskými vzťahmi*. Bratislava: Univ. knižnica, 1974.

¹⁵ KNEIDL, P. *Z historie evropské knihy*. Praha: Svoboda, 1989.

¹⁶ HORÁK, F. *Dějiny písma, knihy a knihtisku*. Výzkumný osvětový ústav, 1957.

¹⁷ ČERNÁ, M.L. *Stručné dějiny knihtisku*. 1. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, společnost s r.o., 1948. *Objevy dneška*.

¹⁸ M. MCLUHAN. *The Gutenberg galaxy: the making of typographic man*. Toronto: University of Toronto Press, 2008. ISBN 978-0-8020-6041-9.

¹⁹ *Incunabula Short-Title Catalogue (ISTC)* [online]. The British Library Board, [bez dátumu] [cit. 2015-01-02]. Dostupné na: <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>

²⁰ *Inkunabelkatalog INKA* [online]. Tübingen: Universitätsbibliothek Tübingen [bez dátumu] [cit. 2020-09-04]. Dostupné na: <https://www.inka.uni-tuebingen.de/>

²¹ *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* [online]. Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, [bez dátumu] [cit. 2015-01-15]. Dostupné na: <http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de>

Posledná kapitola prináša poznatky ku knižnému obchodu v inkunábulovom období. Identifikuje rozličné druhy kníhkupcov zabezpečujúcich distribúciu tlačených kníh, spôsoby propagácie a tiež približuje snahy o reguláciu knižného obchodu prostredníctvom privilégií.

Na konci každej kapitoly sa nachádzajú úlohy, ktoré môžu byť efektívnym nástrojom sebahodnotenia; správne riešenia sa nachádzajú v prílohe skrípt.

1 OBJAVENIE KNÍHTLAČE

1.1 PREDCHODCOVIA KNÍHTLAČE

Objavu tlačenej knihy a kníhtlače predchádzalo niekoľko grafických techník, ktoré označujeme za tzv. **predchodcov kníhtlače**:

- razidlová (pečiatková) „tlač“,
- drevorezová jednolistová „tlač“ (xylografia),
- bloková tlač,
- šrotová tlač.

Uvedených predchodcov kníhtlače nepovažujeme za skutočnú kníhtlačiarsku techniku, pretože:

- tlač bola realizovaná bez použitia POHYBLIVÝCH písmen (drevorez),
- tlač bola realizovaná síce s použitím pohyblivých písmen (pečiatková a šrotová tlač), ale každé písmeno bolo vytlačené na písaciu látku JEDNOTLIVO a zhora, tzn. nebolo možné vyhotoviť identické exempláre.

1.1.1 RAZIDLOVÁ (PEČIATKOVÁ) „TLAČ“

Razidlová (pečiatková) „tlač“ spočívala v otláčaní tvrdých razidiel do vlhkej hliny a bola využívaná pri nápisoch na hlinené tehly (cca. 2.-3. tisícročie p.n.l.). Objavila sa v sumersko-asýrsko-babylónskej kultúrnej oblasti a na Kréte. Najstaršou pamiatkou vyrytou tvrdými razidlami do hlinenej tehly je **Disk z Faistu**, objavený na Kréte (1700-1600 p.n.l.). Ide o archeologický nález z mesta Faistos – hlinený disk s priemerom asi 15 cm a hrúbkou 1 cm so špirálovite usporiadanými, opakujúcimi sa obrazcami po oboch stranách. Na disku bolo 241 obrazcov, z ktorých niektoré sa opakovali, takže jedinečných obrazov je 45. Mnohé z nich predstavujú ľahko identifikovateľné predmety dennej potreby, postavy alebo časti tela, zvieratá alebo rastliny. Jednotlivé obrazce vznikli otláčením pečate do vlhkej hliny. Účel, význam a miesto výroby disku však ostávajú predmetom diskusie.

Existuje viacero prístupov k rozlúšteniu obsahu, ktoré sa koncentrujú na identifikáciu písma, smer a začiatok čítania textu. Prvým prístupom je hypotéza z roku 1988 od českého učiteľa Jiřího Vymetala, ktorý obsah označil ako názvy krétskych lokalít. Druhé rozlúštenie pochádza z roku 2000 od amerického filológa Stevena Rogera Fischera.

Jeho hypotéza označuje obsah disku ako posolstvo, ktoré nosil posol po ostrove a predčítaval z neho v dedinách mobilizačnú vyhlášku: „Počúvajte, Kréťania a Gréci. Počúvajte more, počúvajte zem: Helladu čaká bitka... Vyplávajte na more, všetci do jedného!...“²²? Ďalšou snahou bol predpoklad Petra Kovára²³ z roku 2010. Ten sa domnieva, že disk obsahoval vyznanie lásky mužovi od ženy, ktorá bola zajatá. Posledný pokus o rozlúštenie disku z roku 2016²⁴ hovorí o tom, že obsahoval starokrétske a starogrécke slová popisujúce prírodnú katastrofu, ktorá postihla Krétu v 17. storočí p.n.l.

Obr. 1 Disk z Faistu²⁵

²² KOVÁŘ, P. Překlad disku z Faistu. In: *WM Magazín* [online]. 2010, (107-108) [cit. 2011-05-08].

V súčasnosti dostupné ako DVD na: <https://www.wmmagazin.cz/preklad-disku-z-faistu-dvd/>

²³ KOVÁŘ, P. Překlad disku z Faistu. In: *WM Magazín* [online]. 2010, (107-108) [cit. 2011-05-08].

V súčasnosti dostupné ako DVD na: <https://www.wmmagazin.cz/preklad-disku-z-faistu-dvd/>

²⁴ CHREN, S. Disk z Faistu. In: *Pútnici* [online]. 2008 [cit. 2010-10-05]. Dostupné na:

<https://www.putnici.sk/news/6765>

²⁵ CHREN, S. Disk z Faistu. In: *Pútnici* [online]. 2008 [cit. 2010-10-05]. Dostupné na:

<https://www.putnici.sk/news/6765>

1.1.2 DREVOREZOVÁ JEDNOLISTOVÁ „TLAČ“ (XYLOGRAFIA)

Predchodcom xylografie bola tlač na látku, z ktorej sa koncom 14. stor. vyvinula doskotlač alebo drevorez. Jednolistové drevorezové tlače vznikali otláčením drevorezových štočkov na papier. Hovoríme im aj xylografy (z gréc. ksylon – drevo). Drevorez sa používal na rýchle a lacné rozmnožovanie náboženských obrázkov, na ktoré boli pridávané mená svätých alebo krátke vysvetľujúci text. Drevorezové obrázky zdobili vtedajšie ľudské obydlia a boli tiež kolorované (išlo o obrázky s biblickou tematikou vyrezané do dreva a otláčené na papier²⁶. Používali sa aj ako hracie karty až do doby, keď boli kartové hry zakázané. Najstaršou pamiatkou je *obrázok bruselskej Madony z r. 1418 a sv. Krištofa z r. 1423*.

²⁶ KRAMER, K. *Von Holzschnitten und Holzstichen* [online]. Klaus Kramer Verlag, [bez dátumu] [cit. 2018-11-02]. Dostupné na: http://www.klauskramer.de/Artikel/Holzschitt/Holzschnitt_1_top.html

Obr. 2 Bruselská Madona (drevorezová jednolistová tlač)²⁷

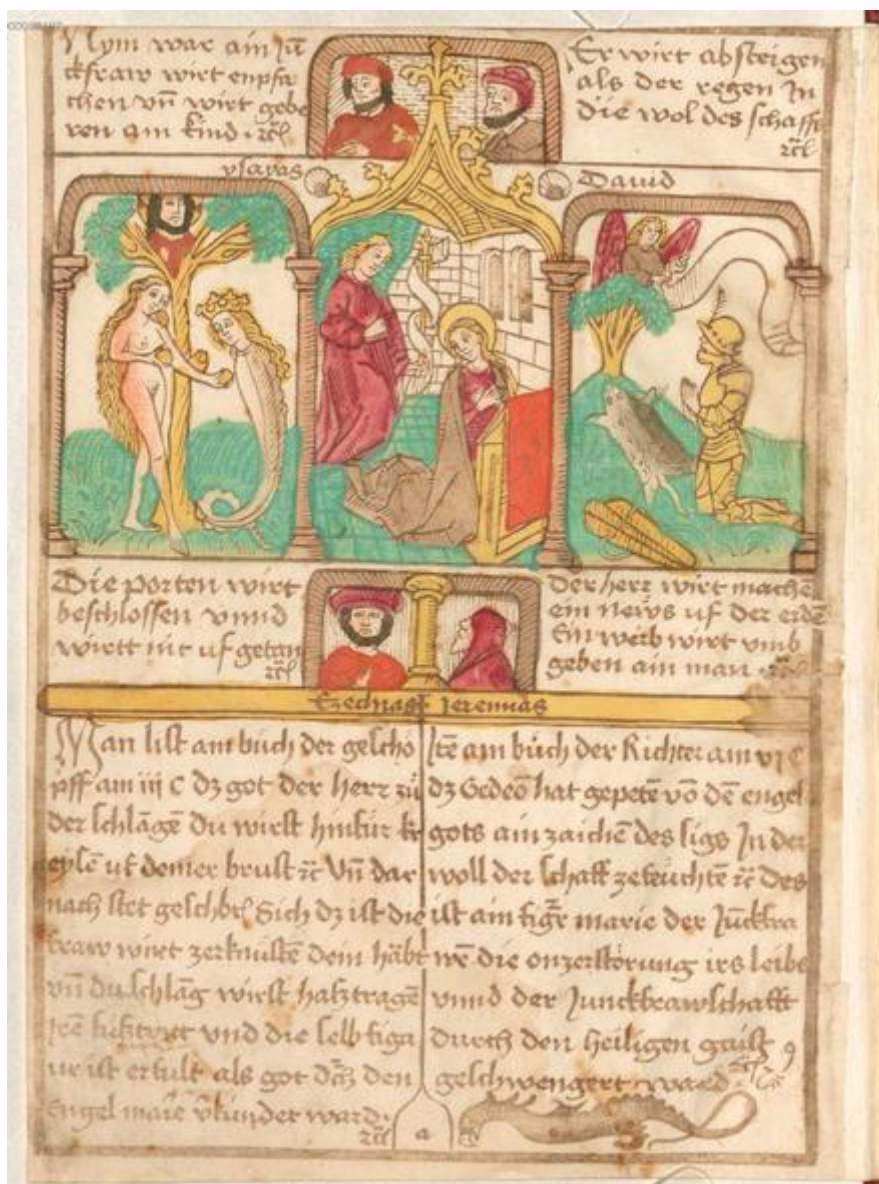
1.1.3 BLOKOVÁ TLAČ

Keďže drevorezových obrázkov pribúdalo, boli jednotlivé listy postupne zlepované prázdnu stranou k sebe. Spájaním viacerých drevorezových jednolistov tak vznikali tzv. *blokové knihy*. Vyrábali sa v Holandsku a Nemecku, inde len výnimočne. Najväčší rozkvet zaznamenali v rokoch 1460-1480. Zachovalo sa ich na celom svete len 33 titulov v 100 exemplároch²⁸. Obsah blokových kníh tvorili väčšinou náboženské texty. Najstaršia bloková kniha je *Biblia pauperum* (Biblia chudobných) z prvej polovice 15.

²⁷ SÁRKÖZI, R. Bruselská Madona z roku 1418 (nejstarší evropský tisk). Renaissance. *Elektronická učebnice literatury* [online]. [bez dátumu] [cit. 2020-10-27]. Dostupné na: https://cviceni1.rastef.com/cestina/eul/renesance/renesance_tisk1.jpg

²⁸ WAGNER, B., Hrsg. *Xylographa Bavarica: Blockbücher in bayerischen Sammlungen (Xylo-Bav)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2016. Schriftenreihe der Bayerischen Staatsbibliothek. 6. ISBN 978-34-4710-524-8.

storočia vydaná v nemeckej, francúzskej a holandskej verzii. Jedna z holandských biblií chudobných z 15. stor. je uchovávaná aj v Čechách – v Univerzitnej knižnici v Brne. Na 40 listoch obsahuje výjavy Starého a Nového zákona s textovými výňatkami v latinčine. Okrem biblie chudobných sa zachovala ako bloková kniha aj školská učebnica latinčiny, tzv. *Donatus* (podľa jej autora Aelia Donata, 4. stor.). Blokované knihy sa produkovali najmä od 30. rokov 15. storočia a začiatkom 16. storočia.

Obr. 3 Biblia pauperum²⁹

²⁹ Biblia pauperum. *Deutsche digitale Bibliothek* [online]. Bayerische Staatsbibliothek [bez dátumu] [cit. 2019-09-26]. Dostupné na: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/KRL6ZJYWLNPLSZ6HD7PABE2LE7UBEVX4>

1.1.4 ŠROTOVÁ TLAČ (1450 – 1480)

Pretože sa drevo rýchlo opotrebovalo, štočky sa začali vyrábať z kovu. Išlo o grafickú techniku tlače z výšky, pri ktorej sa do povrchu kovovej dosky vrážali kovové ihly a rôzne razidlá. Kovorez sa používal najmä v rokoch 1450-1480 v Porýní a v rokoch 1500-1520 v Holandsku a Francúzsku, ale po roku 1520 celkom mizne a prestáva sa používať, zatiaľ čo drevorez je základnou a hlavnou knižnou ilustračnou technikou, ktorá sa udržala až 300 rokov (15.-18. storočie). Od 17. storočia drevorez vytláča v náročnejších dielach **medirytina** (rytina do medi).

Obr. 4 Šrotová tlač (Sv. Katarína)³⁰

³⁰ Zdroj obrázka: DAEHAN. [Petite sainte catherine criblé]. In: *Wikimedia commons* [online]. 25. July 2016 [cit. 2021-08-01]. Voľné dielo. Dostupné na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Petite_sainte_catherine_cribl%C3%A9_BnF.jpg

1.2 VYNÁLEZ KNÍHTLAČE

Za vynálezcu skutočnej kníhtlače považujeme **Johanna Gutenberga z Mohuče**. Pre Gutenberga boli inšpiráciou nápisy vyrazené kovovými razidlami na knižných väzbách - najstarší takýto nápis sa zachoval z rokov 1436 a 1442 v Norimbergu na väzbách kníh³¹ tamojších dominikánov.

Gutenbergov život je pomerne neznámy, najmä jeho biografické údaje, hoci existuje záznam o jeho úmrtí - „*Anno Domini 1468 uf Sankt-Blasius-Tag starb der ehram Meister Henne Gensfleisch, dem Gott gnade*“ (= 3. 2. 1468). Vieme o ňom, že ako 30-ročný odišiel do Štrasburgu, kde sa vyučil za zlatníka, naučil spracovávať drahé kovy a gravírovať zrkadlá, čo bol predpoklad pre získanie zručnosti na odlievanie písmen. Tu začal experimentovať s kníhtlačou, na čo vynakladal nemalé peniaze; nechal si od iného zlatníka vyrezať písmená a od stolára postaviť tlačiareň. Gutenberg svoj vynález spočiatku tajil z obavy pred inkvizíciou, obával sa totiž udania zo strany profesionálnych pisárov, ktorí sa mohli obávať konkurencie. Na svoje tlače sa preto nepodpisoval a dôkazy o jeho činnosti a tlačiarenskom umení máme len zo zachovaných súdnych spisov.

1.2.1 CHRONOLOGICKO-TOPOGRAFICKÝ PRIEBEH KNÍHTLAČE

Gutenberg vynašiel kníhtlač v Štrasburgu v roku 1438, čo dokumentuje archívny záznam z roku 1439³², podľa ktorého mal už v tomto roku hotový kníhtlačiarsky lis a písmená. Ďalšie roky venoval testovaniu tlačiarne a keďže v roku 1542 už nemal na ďalšiu prípravu lisu peniaze, zobral si úver – kredit od bratranca a 1550 guldenov (zlatých) na 6% úrok od Johanna Fusta³³, s ktorým sa dohodol na spoločnom diele – 42 riadkovej Biblii. Po ďalšom testovaní sa Gutenberg v roku 1448³⁴ sa vrátil do Mohuče. **Prvá tlač**, ktorú tu vytlačil, ešte nebola biblia, ale tzv. **Sibyllenbuch** (Sibylna kniha / Posledný súd) v rokoch 1452 – 53. Kniha prorociev obsahovala báseň o súdnom dni a bola vytlačená v nemčine gotickým písmom v kvartovom formáte. Zachoval sa z nej iba

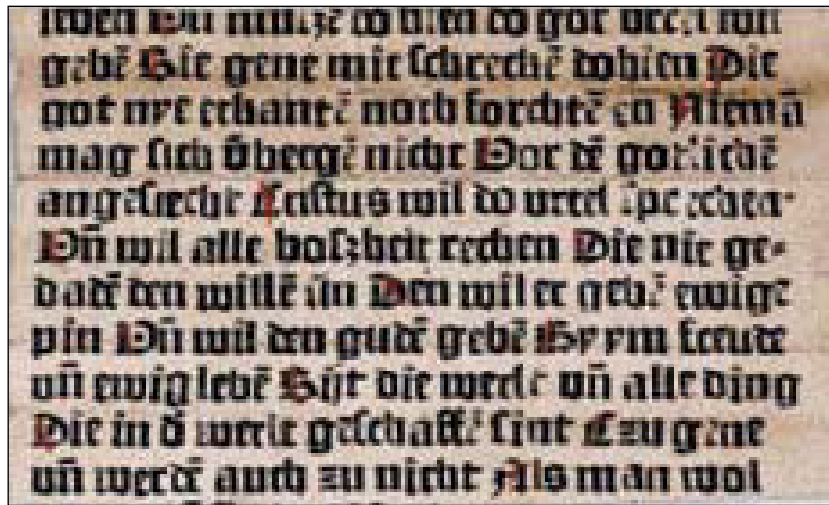
³¹ Nápad na techniku kníhtlače získal pravdepodobne od Konrada Forstera, mnícha z dominikánskeho kláštora v Norimbergu, ktorý žil v jeho čase a používal techniku pečiatkovej tlače.

³² VAN DER LINDE, A. „Gutenberg, Johann“. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 10, 1879, s. 218–220.

³³ O pôžičke hovorí archívny záznam - *Das Helmaspergersche Notariatsinstrument*, zdigitalizovaný tu: https://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Chronologie/15Jh/Helmasperger/hel_text.html

³⁴ GUTENBERG DIGITAL [online]. SUB Göttingen, 2000 [cit. 2019-05-29]. Dostupné na: http://www.gutenbergdigital.de/gudi/dframes/texte/framere/bio_3.htm

fragment a hoci na ňom nie je zmienka o Gutenbergovi, rozborom písma sa podarilo zistiť, že bola vytlačená jeho písmom.

Obr. 5 *Sibyllenbuch* (Gutenberg: Mohuč, 1452-53)³⁵

1.2.2 TECHNICKÝ PRIEBEH KNÍHTLAČE

Základný princíp Gutenbergovho objavu pozostáva z 3 aspektov:

1. rozdelenie textu do 26 písmen abecedy,
2. rozvoj odlievacích techník,
3. použitie vretenového lisu – otláčenie zafarbeného zrkadla sadzby na navlhčený papier (na rozdiel od pečiarkovej tlače, kde sa razidlá otláčali na suchý papier)³⁶.

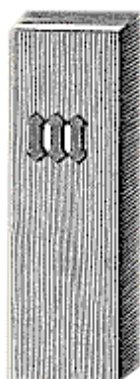
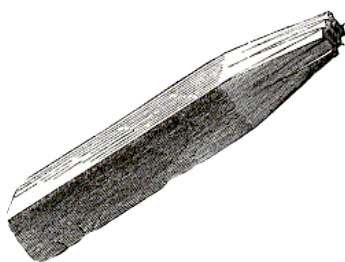
Filozofia kníhtlače:

- písmená sú pohyblivé,
- je možné ich ľubovoľne skladat',
- je možné ich nanovo použiť,
- je možné naraz vytvoriť viac identických exemplárov.

³⁵ Zdroj obrázka: [*Sibyllenbuch*]. [Mainz: Gutenberg, 1452-53]. Fragment. Ref. ISTC, záznam is00492500; GW záznam M41981. V: Gutenberg-Museum, Mainz.

³⁶ GUTENBERG DIGITAL [online]. SUB Göttingen, 2000 [cit. 2019-05-29]. Dostupné na: http://www.gutenbergdigital.de/gudi/dframes/texte/framere/leist_2.htm

PROCES KNÍHTLAČE

3. Do matrice sa vliala odlievacia hmota a vznikla olovená litera, na ktorej bolo vyvýšené zrkadlové písmeno (-). Matrica sa mohla použiť viacnásobne a tak mohlo vzniknúť takmer neobmedzené množstvo litier (zrkadlových písmen).

5. Text bol regulovaný do zarovnanej podoby pomocou medzier

7. Navlhčený papier bol priložený na text a pripevnený. Nakoniec bol papier na text pritlačený tlačiarenským (vretenovým) lisom.³⁷

Materiál, z ktorého boli litery odlievane (tzv. literina) sa skladal zo zliatiny olova (55%), cínu (15%), antimónu (30%) a malého množstva bizmutu. Ďalšou Gutenbergovou úlohou bola konštrukcia tlačiarenského lisu, ktorý by vyvinul dostatočný tlak a mohli sa tlačiť naraz buď dve fóliové strany (A2), alebo 4 kvartové (A4). Tlačiarenský lis bol vyvinutý pravdepodobne z upraveného vinárskeho, či papierenského lisu. Ďalej bolo nutné vyvinúť tlačiarensku farbu vhodnej kvality (jej základnou zložkou boli sadze a fermež). Technické vybavenie tlačiarenskej dielne doplňovali pomôcky na sádzanie písmen, na držanie rukopisu, ktorý sa mal vysádzať a vytlačiť, na usporiadanie litier do riadkov, tampóny na nanášanie farby a množstvo ďalších drobností. Najťažšou úlohou bolo vytvorenie matric písma, k čomu Gutenbergovi poslúžili jeho zlatnícke skúsenosti.

1.2.3 ČO VYTLAČIL GUTENBERG?

Podľa databázy *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*³⁸ sa dnes Gutenbergovi pripisuje 11 tlačí. Ide hlavne o latinské a menej nemecké tlače – odpustky (pre mužov a ženy), almanach, bibliu, žaltár, Sibylline proroctvá, latinský slovník a diela Tomáša Akvinského. Keďže sa z obavy pred pisármi a inkvizíciou na svoje tlače Gutenberg

³⁷ Spracované podľa: *GUTENBERG DIGITAL* [online]. SUB Göttingen, 2000 [cit. 2019-05-29]. Dostupné na: http://www.gutenbergdigital.de/gudi/dframes/texte/framere/bio_3.htm

³⁸ *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* [online]. Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, [bez dátumu] [cit. 2015-01-15]. Dostupné na: <http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de>

nepodpisoval, ich počet nemusí byť úplne presný. Najvýznamnejším dielom je bezpochyby latinská 42-riadková Biblia, ktorú Gutenberg vytlačil spolu s Johannom Fustom, svojim finančným mecenášom. Po prvej tlači, *Sibylinej knihe* (1452-53), Gutenberg vydal 31-riadkové odpustkové listy, na ktorých je k dispozícii presný záznam o ukončení tlače 22. október 1454 – ide o najskorší dokázateľne uvedený dátum vynálezu kníhtlače. Vzhľadom na uprednostnenie odpustkov pred bibliou bol Gutenberg Fustom 6. 11. 1455 zažalovaný a tento spor skončil pre Gutenberga nepriaznivo – časť jeho tlačiarne mu bola odobratá spolu s polovicou hotových exemplárov biblie. V roku 1455 mal Gutenberg bibliu už vytlačenú, ako o tom svedčí aj vyjadrenie pápeža Pia II., ktorý uviedol, že v októbri 1454 videl niekoľko hárkov vytlačenej biblie³⁹. Zároveň sa v dvoch exemplároch biblie v Národnej knižnici v Paríži píše, že boli zviazané v auguste 1456, čiže medzi rokmi 1454 a 1456 musela byť tlač biblie ukončená.

Hoci bola Gutenbergovi zhabaná časť tlačiarne, je evidentné, že tlačil ďalej, čoho dôkazom sú ďalšie drobné tlače s jeho typom písma a záznam z roku 1468 oznamujúci, že istý Konrad Humery, mohučský klerik, obdržal po smrti Gutenberga rôzne písmená, zariadenie a iné ku tlačiarňi patriace veci⁴⁰.

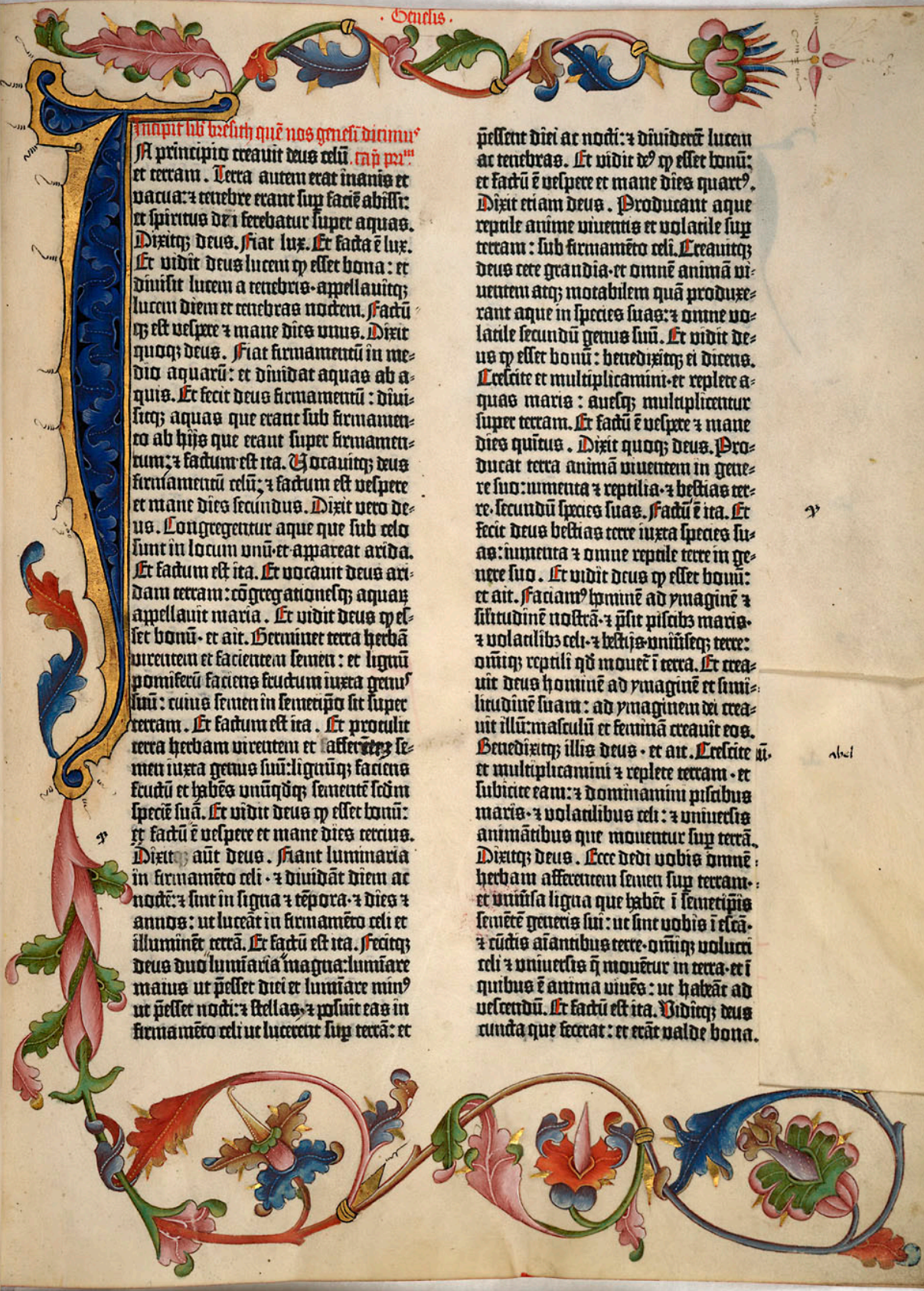
GUTENBERGOVA BIBLIA

Najvýznamnejším dielom Johanna Gutenberga bola jeho 42-riadková biblia. Takto ju označujeme preto, lebo počet riadkov v sadzačskom zrkadle bol 42. Vzorom pre text bola pre Gutenberga rukopisná Biblia Vulgata od Sv. Hieronyma z kláštora v Mohuči a výzdobu odkopíroval zo „vzorovej knihy“ z Göttingenu, ktorá slúžila iluminátorom rukopisných kníh ako príručka na miešanie farieb a vytváranie ornamentov. Biblia mala približne 1282 strán, 180 exemplárov vytlačil Gutenberg na papieri, 40 na pergamente, pričom použil 100 000 litier, 290 hlások a znakov a pri tvorbe knihy mu pomáhalo 12 sadzačov, 6 tlačiarenských lisov a ďalšie pomocné sily. Celá príprava biblie si vyžiadala viac ako 4 roky práce.⁴¹

³⁹ GUTENBERG DIGITAL [online]. SUB Göttingen, 2000 [cit. 2019-05-29]. Dostupné na: http://www.gutenbergdigital.de/gudi/dframes/texte/framere/b42_1.htm

⁴⁰ Hier wird das Lob auf Johannes Gutenberg gesungen und die Schwarze Kunst gerühmt [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-07-07]. Dostupné na: http://www.drucker-marken.de/images/druck/pdf/buch_98_lob_gutenbergs.pdf

⁴¹ GUTENBERG DIGITAL [online]. SUB Göttingen, [bez dátumu][cit. 2019-05-29]. Dostupné na: <http://www.gutenbergdigital.de/gudi/dframes/index.htm>

Incipit lib. v. scilicet que nos genesi dicimus
 In principio creavit deus celum. **cap. primum.**
 et terram. Terra autem erat inanis et
 vacua: et tenebre erant super faciem abyssi:
 et spiritus dei ferebatur super aquas.
 Dixitque deus. **Fiat lux.** Et facta est lux.
 Et vidit deus lucem quod esset bona: et
 divisit lucem a tenebris. appellavitque
 lucem diem et tenebras noctem. **factum**
 est vespere et mane dies unus. **Dixit**
 quoque deus. **Fiat firmamentum** in me-
 dio aquarum: et dividat aquas ab a-
 quis. **Et fecit deus firmamentum:** divi-
 sitque aquas que erant sub firmamen-
 to ab hijs que erant super firmamen-
 tum: et factum est ita. **Vocavitque deus**
 firmamentum celum: et factum est vespere
 et mane dies secundus. **Dixit vero de-**
us. Congregentur aque que sub celo
 sunt in locum unum: et appareat arida.
Et factum est ita. **Et vocavit deus** ar-
 idam terram: congregationemque aquarum
 appellavit maria. **Et vidit deus quod es-**
set bonum. et ait. **Germinet terra** herbam
 virentem et facientem semen: et lignum
 pomiferum faciens fructum iuxta genus
 suum: cuius semen in semetipso sit super
 terram. **Et factum est ita.** **Et protulit**
 terra herbam virentem et afferens se-
 men iuxta genus suum: lignumque faciens
 fructum et habens unumquodque semen
 secundum speciem suam. **Et vidit deus quod esset bonum:**
Et factum est vespere et mane dies tertius.
Dixitque autem deus. **Fiant luminaria**
 in firmamento celi: et dividant diem ac
 noctem: et sint in signa et tempora: et dies et
 annos: ut luceat in firmamento celi et
 illuminet terram. **Et factum est ita.** **fecitque**
 deus duo luminaria magna: luminare ma-
 ius ut pelleret diem et luminare minus
 ut pelleret noctem: et stellas: et posuit eas in
 firmamento celi ut luceant super terram: et

pellent diem ac noctem: et dividant lucem
 ac tenebras. **Et vidit deus quod esset bonum:**
 et factum est vespere et mane dies quartus.
Dixit etiam deus. **Producant** aque
 reptile anime viventes et volatile super
 terram: sub firmamento celi. **Creavitque**
 deus cete grandia: et omnem animam vi-
 ventem atque motabilem quam produxe-
 rant aque in species suas: et omnem vo-
 latile secundum genus suum. **Et vidit de-**
us quod esset bonum: benedixitque ei dicens.
Crescite et multiplicamini. et replete a-
 quas maris: avesque multiplicentur
 super terram. **Et factum est vespere et mane**
 dies quintus. **Dixit quoque deus.** **Pro-**
ducant terra animam viventem in gene-
 re suo:umenta et reptilia: et bestias ter-
 re: secundum species suas. **factum est ita.** **Et**
fecit deus bestias terre iuxta species su-
as:umenta et omnem reptile terre in ge-
 nere suo. **Et vidit deus quod esset bonum:**
 et ait. **faciamus** hominem ad ymaginem et
 similitudinem nostram: et psumus piscibus maris:
 et volatilibus celi: et bestijs uniuscuiusque terre:
 omnibusque reptilibus quod movetur in terra. **Et crea-**
vit deus hominem ad ymaginem et simi-
litudinem suam: ad ymaginem dei crea-
 vit illum: masculum et feminam creavit eos.
Benedixitque illis deus. et ait. **Crescite** u-
 et multiplicamini et replete terram: et
 subicite eam: et dominamini piscibus
 maris: et volatilibus celi: et universis
 animantibus que moventur super terram.
Dixitque deus. **Ecce dedi vobis** omnem
 herbam afferentem semen super terram:
 et universa ligna que habent in semetipsis
 seminem generis sui: ut sint vobis in escam:
 et cunctis animalibus terre: omnibusque volucris
 celi: et universis que moventur in terra: et in
 quibus est anima vivens: ut habeant ad
 vescendum. **Et factum est ita.** **Viditque deus**
 cuncta que fecerat: et erat valde bona.

1.3 ÚLOHY

1. Ktoré techniky považujeme za predchodcov kníhtlače?
2. Prečo ich nepovažujeme za skutočnú kníhtlač?
3. Kedy bola objavená kníhtlač Gutenbergom?
 - a) 1438
 - b) 1439
 - c) 1450
4. Popíšte proces kníhtlače na základe obrázkov:

5. Ktorá bola prvá kniha vytlačená Gutenbergom?
6. Prečo sa Gutenberg dostal do sporu s Johannom Fustom?
7. Čo považujeme za najznámejšiu Gutenbergovu tlač?
8. Pozrite si video o objavení kníhtlače „Johannes Gutenberg and the Printing Press“ (4:25-7:20) <https://youtu.be/0ojyCDRc8uc?t=265>. Popíšte podrobne Gutenbergov postup vynájdenia kníhtlače.

⁴² Zdroj obrázka: GUTENBERG DIGITAL [online]. SUB Göttingen, 2000 [cit. 2019-05-29]. Dostupné na: http://www.gutenbergdigital.de/gudi/dframes/texte/framere/bio_3.htm

9. Ku ktorému z predchodcov kníhtlače sa vzťahujú nasledovné údaje?

- a) kolorovanie, výjavy z Biblie, výzdoba obydlí, karty
- b) hlina, Grécko
- c) zlepovanie, učebnice, Holandsko, Nemecko
- d) pevné razidlá, tlač z výšky

10. Zo života Gutenberga – prečítajte si zaujímavosti o Gutenbergovi.

Narodil sa okolo roku 1400 v Mohuči, presný dátum nie je známy, vieme len, že bol 24. júna pokrstený.

Po smrti otca sa Gutenberg a jeho súrodenci dostali do sporu s nevlastnou sestrou o otcovo dedičstvo.

V zimnom semestri 1419/1420 sa na univerzitu v Erfurte zapísal istý Johannes de Al-tavilla, pravdepodobne išlo o Gutenberga, hoci to nie je možné s istotou potvrdiť.

Kvôli politickým problémom musela Gutenbergova rodina v roku 1428 opustiť Mohuč; nie je známe, kde sa Gutenberg v rokoch 1429 – 1433 zdržiaval (až v roku 1434 bol s istotou v Štrasburgu).

V roku 1436 – 37 Gutenberga obvinila dcéra štrasburského občana pred súdom pre nedodržanie manželského sľubu.

V rokoch 1444 – 1448 neexistujú žiadne informácie o živote a pobyte Gutenberga.

2 ŠÍRENIE KNÍHTLAČE V EURÓPE A NAJVÝZNAMNEJŠÍ PRVOTLAČIARI

Hoci sa Gutenberg snažil objavenie kníhtlače utajiť, po súdnom spore s Johannom Fustom bol jeho objav prezradený a kníhtlačiarskeho remesla sa ujal nielen samotný Fust, ale kníhtlačiarnie začali zakladať aj Gutenbergovi učni.

2.1 ŠÍRENIE KNÍHTLAČE V EURÓPE

Kníhtlač sa spočiatku šírila dvomi smermi:

- do iných nemeckých miest,
- smerom do Talianska.

Neskôr sa rozširovala aj do iných európskych krajín (Francúzska, Španielska, Holandska, Veľkej Británie, Čiech, Poľska, Maďarska, atď.). Koncom 15. storočia fungovalo v Európe okolo 252 miest, v ktorých existovalo viac ako 1 100 tlačiarňí⁴³; najviac ich bolo v Taliansku a Nemecku, menej vo Francúzsku.

Z **kvantitatívneho** hľadiska vyprodukovali tieto tlačiarne približne 27 500 vydaní, čo je pri priemernom náklade 150 – 200 exemplárov takmer 6 miliónov exemplárov, zachovaných je v súčasnosti okolo 450 000 exemplárov⁴⁴. Prvé dve desaťročia bola produkcia nízka; postupným vznikom nových kníhtlačiarní však začala niekoľkonásobne narastať (Graf 1), až v poslednom desaťročí dosiahla 50 % celkovej inkunábulovej produkcie.

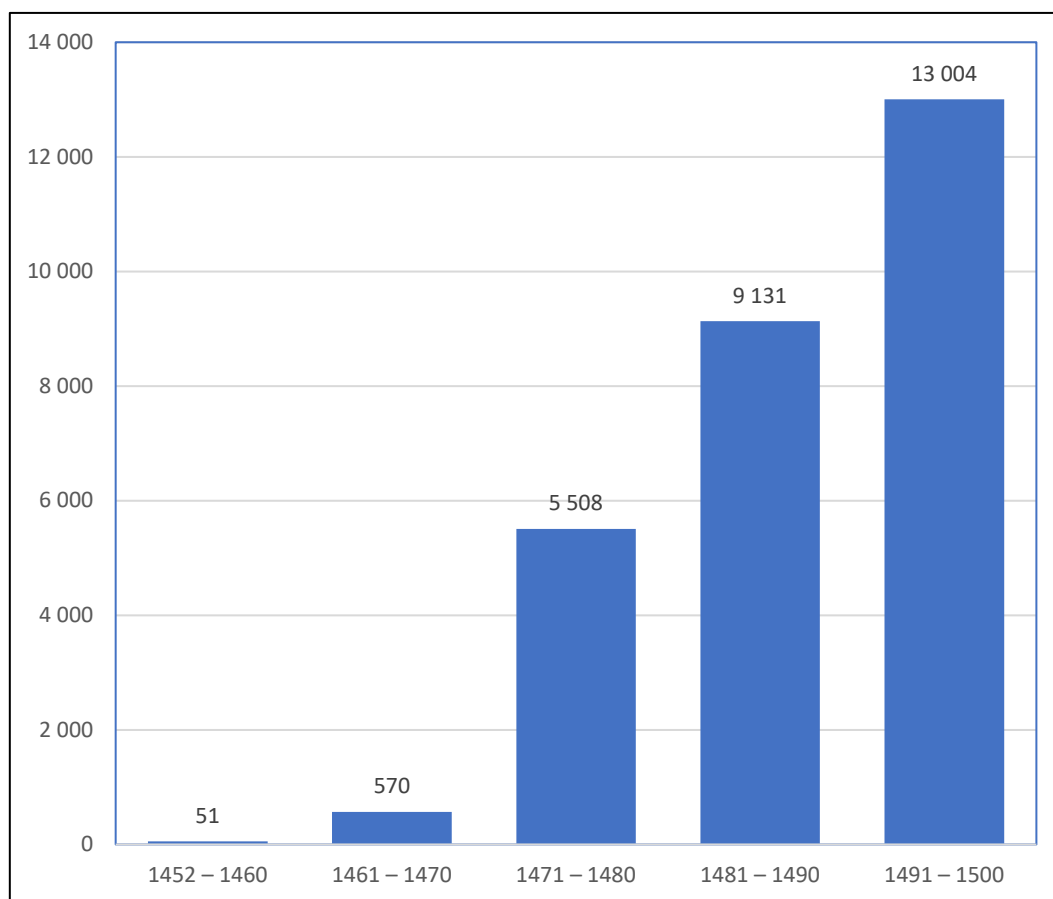
Inkunábuly vychádzali v 18 **jazykoch**; 70 % bolo napísaných v latinčine, takmer 11 % v nemčine, 8 % v taliančine a takmer 6 % vo francúzštine. Ostatné jazyky boli zastúpené minimálne, v slovenčine nevyšla žiadna inkunábula. Z **obsahového** hľadiska sa tlačili diela, ktoré zabezpečovali odbyt a slúžili hlavne náboženským a pedagogickým potrebám potenciálnych recipientov, ako aj politickému a bežnému životu – biblie, kázne, knihy bylín, učebnice (donáty), právnické a medicínske diela, cestopisy, kalendáre, odpustky, diela antických autorov, nariadenia a pápežské buly, kroniky, teologická literatúra, knihy hodiniek.

⁴³ VOIT, P. Prvotisky. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Prvotisky>

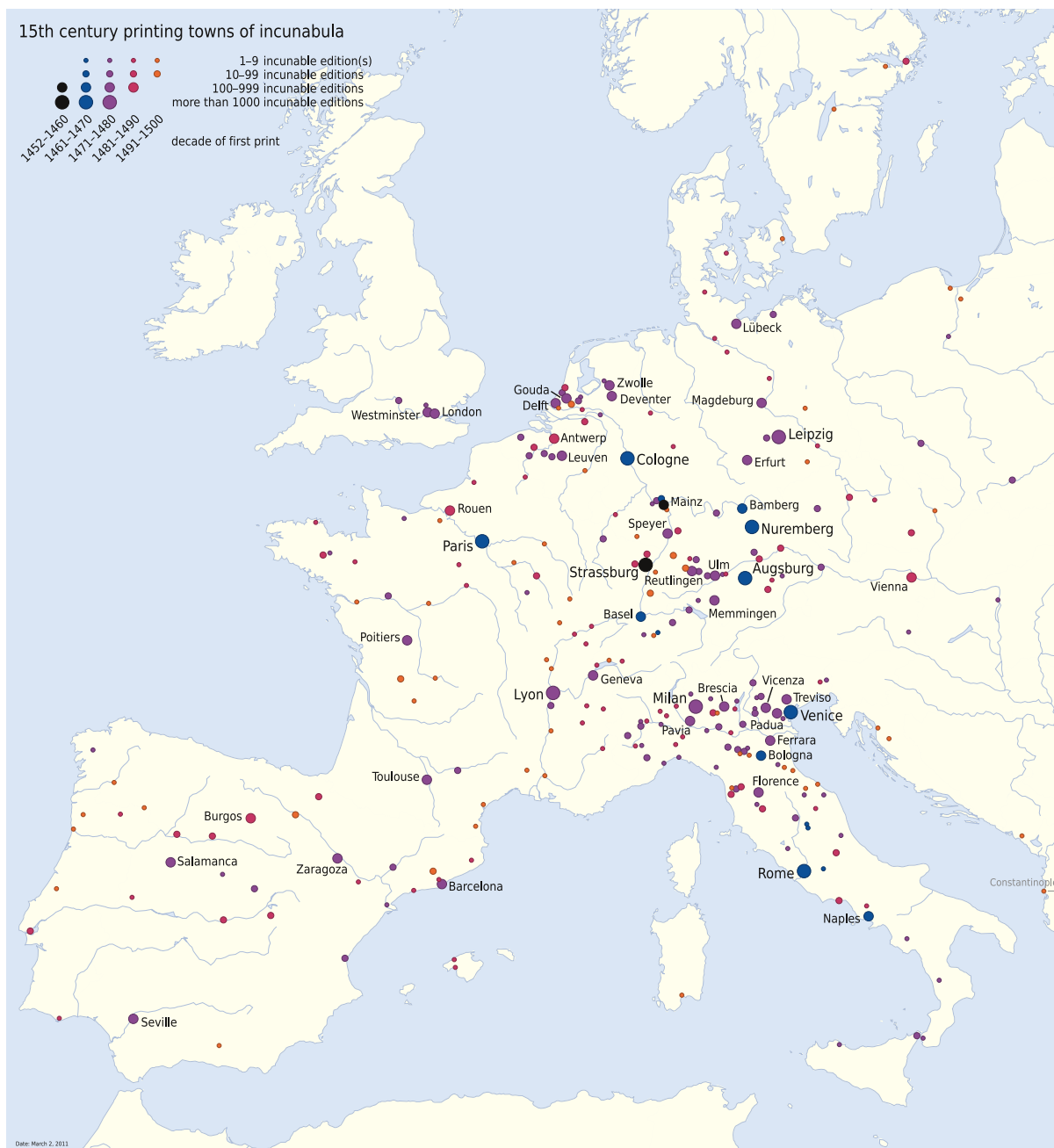
⁴⁴ Inkunabeln. *Badische Landesbibliothek* [online]. Karlsruhe: Badische Landesbibliothek, [bez dátumu] [cit. 2019-02-14]. Dostupné na: <https://www.blb-karlsruhe.de/sammlungen/inkunabeln/>

Z hľadiska **dizajnu** môžeme konštatovať, že len jedno z 10 vydaní obsahovalo aj ilustrácie a väčšina inkunábulí vyšla v kvartovom formáte, menej vo fóliovom a oktávovom. Ostatné formáty boli zastúpené okrajovo.

Graf 1 Počet vydaní inkunábulí po desaťročiach⁴⁵

⁴⁵ Údaje na základe ISTC z Wikipédie - *Incunabula Short-Title Catalogue (ISTC)* [online]. The British Library Board, [bez dátumu] [cit. 2015-01-02]. Dostupné na: <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>; Inkunabel. *Wikipedia* [online]. 23. Mai 2006 [cit. 2020-09-09]. Dostupné na: <https://de.wikipedia.org/wiki/Inkunabel>

Obr. 7 Kníhtlačiarske centrá do roku 1500 v Európe⁴⁶

Dôvody, pre ktoré sa kníhtlači podarilo „preraziť“ v európskych krajinách, boli rôzne a jednoznačne súviseli s dopytom a motiváciou tlačiarov zakladať tlačiarne aj mimo nemeckého územia. V Nemecku sa kníhtlačiarske dielne zakladali predovšetkým v obchodných centrách (Norimberg, Kolín), univerzitných (Erfurt, Ingolstadt, Heidelberg, Tübingen) a bohatých mestách (Esslingen, Reutlingen, Memmingen, Metz,

⁴⁶ Zdroj obrázka: NordNordWest. Printing towns incunabula.svg. In: *Wikimedia Commons* [online]. 2011 [cit. 2020-10-10]. Dostupné na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Printing_towns_incunabula.svg

Hagenau, Blaubeuren), ktoré predurčovali istých odberateľov kníh. Z týchto oficín vychádzali hlavne latinské teologické a scholastické diela, nemecké tlače a zároveň aj vydania pre potreby biskupstiev, ktoré kníhtlačiarov povolávali do svojich služieb. Do **Talianska** sa kníhtlač dostala prostredníctvom tlačiarov, ktorí boli pozvaní tlačiť pre potreby kláštora *Santa Scholastica* pri Ríme. Okrem toho sem prichádzali nemeckí tlačiarci kvôli dobrému prepojeniu na Rím a predpokladu odbytu kníh prostredníctvom tamojšej cirkvi a v neposlednom rade sa tu tlačiarne zakladali aj v Benátkach vďaka dobrému distribučnému prepojeniu, vzniku nových humanistických diel a existencii gréckych rukopisov v *Bibliotheca Marciana*, ktoré bolo potrebné vydávať aj tlačou.

Do Francúzska a Španielska prichádzali kníhtlačiarci na pozvanie. Vo **Francúzsku** boli pozývatelmi profesori Sorbonny, ktorí si uvedomovali nutnosť rozmnožovať študijnú literatúru rýchlejším spôsobom ako odpisovaním. V **Španielsku** bola prvá tlačiareň založená na podnet tzv. *Grosse Ravensburger Handelsgesellschaft* (Veľká ravensburská spoločnosť), ktorej členovia – nemeckí bohatí obchodníci a bankári vyvinuli dopyt po tlačených knihách pre ich potreby. Špecifickosťou vynikala prvá kníhtlačiareň v **Anglicku**. Hoci tlačiarci v iných krajinách boli prevažne Nemci, tlačiareň v Londýne založil pôvodcom národný tlačiar Wiliam Caxton, ktorého produkcia bola na rozdiel od ostatnej európskej výrazne zameraná na tlač v angličtine.

V Uhorsku (**Maďarsku**) bola prvá oficína založená v Budíne Andreasom Hessom a to na zákazku Mateja Korvína, ktorý mal záujem nechať vytlačiť uhorskú kroniku (*Chronica Hungarorum*). V **Čechách** sa kníhtlač dostala do viacerých miest (Praha, Plzeň, Brno). Kým v Prahe a Plzni vychádzali hlavne knihy v češtine, v Brne išlo o latinské tituly. V Poľsku bola produkcia prvotlačí, podobne ako v Anglicku, špecifická tým, že sa orientovala na východoslovenské náboženské texty tlačené cyrilikou.

Osobitosťou inkunábulového obdobia boli tzv. putovní alebo **kočovní kníhtlačiarci**. Bol to „typický rys prvotnej kníhtlače, t. zn. nestálosť v mieste podnikania ako dôsledok vtedy ešte silne diferencovaného dopytu po tlačenej knihe a rozvíjajúcej sa konkurencie“⁴⁷. Typickým príkladom boli nemeckí a talianski prvotlačiarci, ktorí putovali z miesta na miesto (najčastejšie biskupstvá) podľa toho, kde dostali objednávku na tlač kníh – po zrealizovaní objednávky odchádzali na ďalšie miesta.

⁴⁷ VOIT, P. Kočovný tiskař. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Ko%C4%8Dovn%C3%BD_tiska%C5%99

2.2 NAJVÝZNAMNEJŠÍ EURÓPSKI PRVOTLAČIARI A ICH PRVENSTVÁ

2.2.1 PRVÁ TROJFARBENÁ TLAČ, PRVÝ SIGNET A PRVÁ KNIHA S ÚPLNÝM KOLOFÓNOM

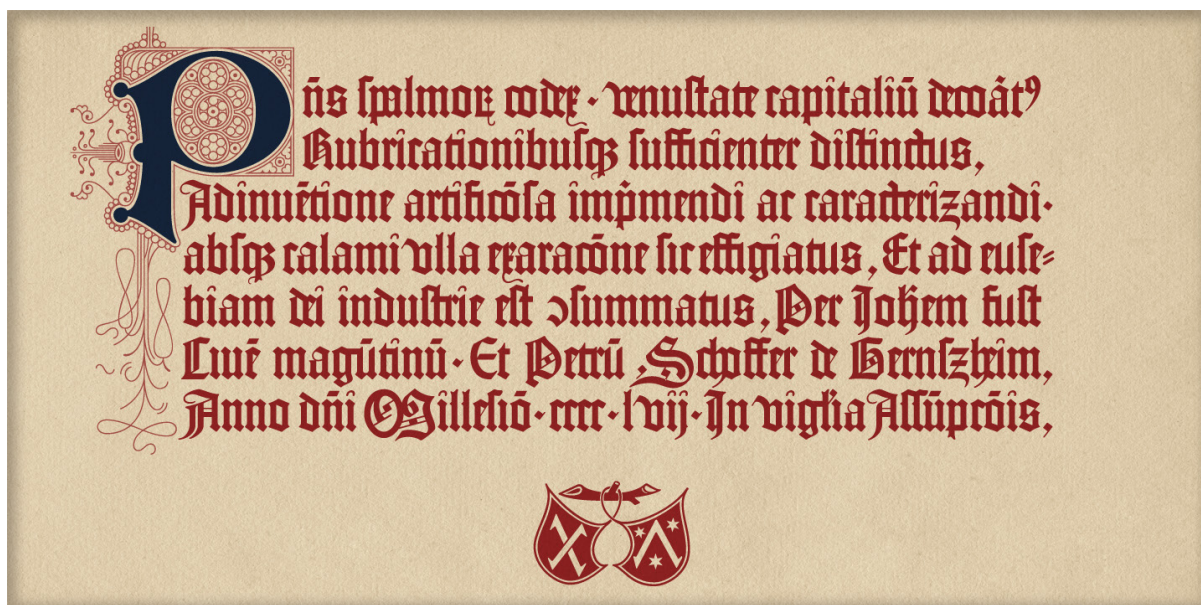
Prvenstvá v oblasti viacfarebnej tlače, použitia signetu a kompletného kolofónu si môže pripísať nemecká kníhtlačiareň Johanna Fusta a jeho zaťa, Petra Schöffera. Všetky tri prvenstvá stihli zrealizovať v jednej knihe – mohučskom žaltári (*Psalterium*) vydanom v roku 1457. Išlo o žaltár v latinčine, ktorý bol na základe nápadu Schöffera vytlačený dvojfarebne, niekde až trojfarebne. Keďže dovtedy sa červené písmená dopisovali ručne (práca rubrikátorov), predpokladal Schöffler týmto nápadom zjednodušenie celého procesu. Napokon sa však ukázalo, že išlo o náročnú prácu – sádzať osobitne čierny a dodatočne červený text – a preto táto tlačiareň v ďalších dielach od tejto myšlienky upustila. Okrem tohto prvenstva bol mohučský žaltár zaopatrený ako prvá tlačená kniha kompletným kolofónom, ktorý prezrádzal nielen presné miesto vytlačenia, meno tlačiara a presný dátum ukončenia tlače, ale propagoval tiež novinku viacfarebnej tlače:

„Táto kópia žaltára, ozdobená krásnymi iniciálami a dostatočne zaopatrená rubrikami, bola vyrobená dômyselnou technikou tlače bez použitia pera a k ucteniu si Boha bola starostlivo dokončená Johannesom Fustom, občanom Mohuče a Petrom Schoefferom z Gernsheymu, roku Pána 1457 v deň Nanebovzatia... [t. j. 14. augusta].⁴⁸“

Použitie vydavateľského signetu bolo tiež objavom tejto kníhtlačiarne. Signet nielen identifikoval tlačiarov, ale zároveň slúžil aj ako značka ochrany pred pirátskou dotlačou a punc kvality. Schöfflerov a Fustov signet pozostával z dvoch prepojených štítov zavesených na vetvičke s písmenami X (Christos) a Λ (logos)⁴⁹.

⁴⁸ *Psalterium cum canticis*. Mainz: Peter Schöffler und Johann Fust, 14.VIII.1457. Ref. GW M36179.

⁴⁹ VOIT, P. Peter Schöffler st. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Peter_Sch%C3%B6ffer_st.

Obr. 8 Kolofón a signet v mohučskom žaltári (1457)⁵⁰

2.2.2 PRVÉ DREVOREZY

Ako už bolo spomenuté vyššie, okrem Mohuče kníhtlačiarske dielne vznikali postupne aj v ďalších nemeckých mestách. Jedným z nich bol Bamberg, kde bola zriadená prvá typografická officína mimo Mohuče – konkrétne Albrechtom Pfisterom. Tento kníhtlačiar bol prvý, ktorý začal v tlačiarňach používať aj tematické drevorezy, podporujúce obsah. Išlo o Ezopove bájky vydané v nemčine pod názvom *Der Edelstein* v roku 1461. Dielo zároveň považujeme za prvú beletriu v nemčine a prvú nemeckú tlač s úplným kolofónom. Takmer každú stranu tejto inkunábuly dopĺňa jednoduchý kolorovaný drevorez zobrazujúci výjavy z bájok; spolu išlo o 200 drevorezov. Bájky zostavil autor Ulrich Boner, ktorý ich preložil do nemčiny (išlo o 86 bájok). Zaujímavé je, že názov táto tlač dostala podľa Ezopovej bájky, ktorá sa v nej vôbec nenachádza⁵¹.

⁵⁰ Zdroj obrázka: The Oldtype "Psalterium" Font. *Alter Littera* [online]. Alter Littera, ©2011-2020 [cit. 2020-09-08]. Dostupné na: http://www.alterlittera.com/al_hm/oldtype/psalterium.htm

⁵¹ KLAES, F. Die Werke der Bamberger Offizin Pfister zwischen Handschrift und Druck. In: *Hypotheses* [online]. 18. Mai 2018 [cit. 2020-11-01]. Dostupné na: <https://mittelalter.hypotheses.org/12596>

züder wie wol. Vnd dan hiez gibt als es sol. Das
 feuer sich kaum ewigt. Das es hize vnd licht gibt
 Also ist es umb geistlichs lebē. welchs mēsch sich
 got wil ergeben. Der muß habē gros leiden. Vnd
 vil dinges vermeidē. Darnach in vil mächter herri-
 cheit. In ein anfang ist bereit. Er das feuer der mē-
 ne. In erzüdet sein sinne. Hiran mag gedēkē wol
 Der mensch der got dinē sol. Der sal durch keinze-
 lei abelan. Er sol an stetem dienst bestan.

Der leut rede ist manigvalt. Die hinder kosen-
 lung vnd alt. Neid vnd has; sy nicht mugē
 gelan. Hinter redē peide frau vnde man. Mag sich
 er sein was ymāt thut. Das dūcket kaum den vier-
 den gut. Heimlich der stral die zungen wunt. kan

Obr. 9 Drevorez v diele *Der Edelstein*⁵²

2.2.3 PRVÁ BIBLIA V NÁRODNOM JAZYKU

Vydavateľom prvej biblie v národnom jazyku – nemeckom – bol Johannes Mentelin, pisár, notár a kaligraf v Štrasburgu. Mentelin je známy aj tým, že vo svojej tlačiarňi

⁵² Zdroj obrázka: *Wolfenbütteler Digitale Bibliothek* [online]. Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek, [bez dátumu] [cit. 2019-01-14]. Dostupné na: <http://diglib.hab.de/inkunabeln/16-1-eth-2f-1s/start.htm>

zamestnával množstvo pomocníkov – korektorov textov a tzv. putovných kníhkupcov, ktorí mu pomáhali rozpredať vytlačený náklad, vydaný v nemčine a latinčine. Jeho kníhtlačiaren dokonca dostala od cisára Friedricha III. erb, ktorý bol „neprávom spojovaný s profesijným erbom tlačiarov⁵³“. Spomínaná biblia vyšla z Mentelinovej tlačiarne v roku 1466 ako preklad pôvodnej 49-riadkovej latinskej biblie.

2.2.4 PRVÁ VEĽKOVÝROBŇA

Medzi skutočných podnikateľov „vo veľkom“ zaraďujeme norimberského prvotlačiaru Antona Kobergera. Podobne ako jeho súčasníci, takisto sa v jeho profesii kumulovali viaceré aktivity – okrem toho, že bol kníhtlačiar, bol aj profesionálnym kníhkupcom a vydavateľom. Keďže postupne tieto činnosti nebolo možné vykonávať naraz, Koberger ich striedal a na práve nevykonávanú činnosť si najímal iných zamestnancov. Takto sa jeho tlačiarne rozrástla na približne 100 pomocníkov pracujúcich na 25 kníhtlačiarskych lisoch s asi 30 druhmi písma. Okrem toho zabezpečoval medzinárodnú distribúciu svojich tlačí prostredníctvom agentov, ktorí v jeho mene viedli filiálky v Paríži, Krakove, Viedni, Lyone a pod., o čom svedčí zachovaná korešpondencia umožňujúca odkryť fungovanie vtedajších obchodných vzťahov na trhu s knihami. Zároveň mal dobré kontakty aj s inými prvotlačiarimi v Lyone, Štrasburgu a Bazileji, u ktorých si objednával zákazky na tlač.

V snahe predávať už hotové knihy zaopatruoval Koberger svoje vydania aj nákladnou výzdobou a väzbou⁵⁴, takže si ich potenciálny majiteľ mohol kúpiť bez nasledujúcich starostí. Z produkcie Kobergerovej tlačiarne poznáme asi 220 prvotlačí, mnohé z nich sú cenené hlavne pre bohaté celostránkové ilustrácie, spomeňme predovšetkým bibliu a *Svetovú kroniku (Weltchronik)*. Pozoruhodné je, že hoci Koberger splodil až 25 detí⁵⁵, ani jedno z nich nepokračovalo v kníhtlačiarskej tradícii.

⁵³ VOIT, P. Johann Mentelin. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Johann_Mentelin

⁵⁴ Anton Koberger: Der Drucker der "Schedelschen Weltchronik". In: BR24 [online]. München: Bayerischer Rundfunk, 21.09.2013 [cit. 2018-09-09]. Dostupné na: <https://www.br.de/nachricht/mittelfranken/nuernberg-anton-koberger-ausstellung-100.html>

⁵⁵ HACK, M. Nürnberger Koberger: Mann mit Gespür fürs Druck-Geschäft. In: *nordbayern* [online]. Verlag Nürnberger Presse, 29.05.2008 [cit. 2019-10-10]. Dostupné na: <https://www.nordbayern.de/wirtschaft/nurnberger-koberger-mann-mit-gespur-furs-druck-geschaft-1.950199>

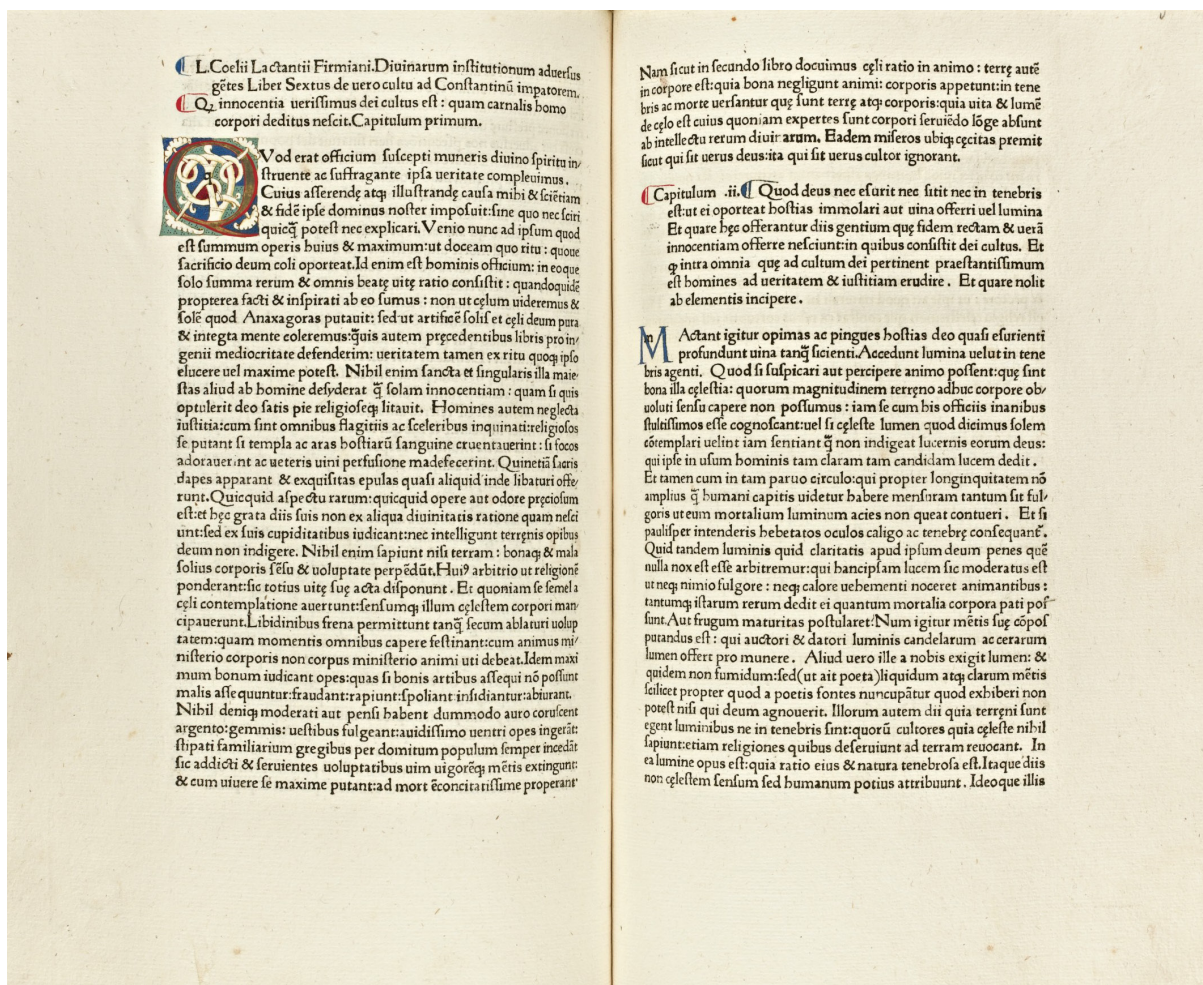
Obr. 10. Kobergerova tlačiareň v Norimbergu (vľavo)⁵⁶

2.2.5 PRVÉ KUSTÓDY, DVOJBODKA A OTÁZNIK

Zásľuhu na objavení tlačenej dvojbodky, otáznika a používania kustód má Wendelin Speyer (po latinsky de Spira) z Mohuče, ktorý pôsobil ako tlačiar spolu so svojim bratom Johannom v Benátkach. Boli prví, ktorí prišli do Benátok z Mohuče, hoci pôvodom boli zo Speyeru. Aby bratia nemali v Benátkach konkurenciu, dostali dokonca od benátskeho senátu kníhtlačiarsky monopol. Prvým významným prínosom týchto bratov bolo zavedenie **stránkových kustód** do tlače, ktoré slúžili ako dôležitá orientácia pre kníhviazača pri skladaní a následnej väzbe inkunábulí. Orientačná metóda tohto typu bola použitá v tlači Speyerovcov v roku 1470.

Po roku pôsobenia v Benátkach Johann zomrel, preto sa o ďalšie novinky v kníhtlači pričínil Wendelin už len sám. Išlo o použitie dvojbodiek a otáznikov pre lepšiu recepciu textu.

⁵⁶ Zdroj obrázka: TOHMA. Egidienplatz. In: *Wikipedia* [online]. 2. Dez. 2006 [cit. 2021-01-14]. Volné dielo. Dostupné na: <https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Egidienplatz.jpg>

Obr. 11 Dvojbocky v tlači Wendelina de Spiru⁵⁷

2.2.6 PRVÁ KURZÍVA, GRÉCKE PÍSMO, OKTÁVOVÝ FORMÁT, ČIARKA, BODKOČIARKA

Jedným z najvýznamnejších tlačiarov konca inkunábulového obdobia bol Aldus Manutius v Benátkach. Jeho kníhtlačiarskou ambíciou bolo rozširovať tlačou hlavne klasickú (grécku) literatúru a diela nových renesančných autorov. Z hľadiska zavádzania noviniek bol Manutius skutočným priekopníkom. Prvým jeho nápadom bolo vydávanie malých kníh oktávového formátu, ktoré by boli prenosné. V tejto súvislosti na ich väzbu nepoužíval tvrdé a ťažké dosky, ale papier (tzv. paperbacková väzba). Sám ich

⁵⁷ Zdroj obrázka: Lactantius, Lucius Coelius Firmianus. *Sotheby's* [online]. Sotheby's, ©2020 [cit. 2020-11-13]. Dostupné na: <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2011/music-and-continental-books-manuscripts-111402/lot.8.html>

vo svojom ponukovom katalógu z roku 1503 označoval ako „Libelli portatitiles“ a neskôr dostali pomenovanie „aldinky“ (podľa jeho mena).

Okrem výroby prenosných kníh vďačíme Manutiovi aj za ďalšie nové prvky v knihe, týkajúce sa písma. Vzhľadom na dovtedy používané ťažko čitateľné gotické písmo sa pokúsil o výrobu takého, ktoré by boli prívetivejšie pre „unavené oči“⁵⁸. Výsledkom bolo románske kurzívne písmo, ktoré malo spolu s aldinkami takú dobrú odozvu u čitateľov, že niektorí tlačiarri dokonca neváhali tieto novinky kopírovať až do tej miery, že ako záruku kvality uvádzali na pirátskych vydaniach meno Alda Manutia. Manutiovou reakciou na falošné vydania bolo varovanie (1503) kníhtlačiarom – pirátom v Lyone, ktorí nerešpektovali jeho objav, na ktorý dostal rok predtým privilégium. V reakciách sa Manutius sťažuje na falšovanie a množstvo chýb, ktoré robia jeho tlačiarri zlé meno:

*„Stáva sa, že v meste Lyon sa objavili naše knihy plné chýb a pod mojím menom, kde boli oklamaní kupujúci, pretože písmo a formát knihy boli podobné nášmu, takže sa domnievali, že knihy boli vytlačené v rámci našej starostlivosti v Benátkach... Prial by som si, aby tento list môj varoval každého, inak bude podvedený. Na tých knihách nenájdete ani miesto, kde boli vytlačené, ani dátum. Rovnako tak žiadny signet nie je vidieť na týchto falzifikátoch, na tom našom je delfín a špirálová kotva... Navyše papier falzifikátov je nižšej kvality... a rovnako veľké písmená sú znetvorené. Bude jednoduché si uvedomiť, že tieto nie sú moje vydania. Z tohto dôvodu som zložil tento list... Prečo sa [piráti] ponáhľajú uverejňovať svoje vlastné verzie, dúfajúc, že ich predajú skôr... Považujem za vhodné, aby tento list bol uverejnený, aby ktokoľvek, kto sa chystá na nákup malých kníh, nebol oklamáný, ale mal prostriedky na zváženie porovnania, či tieto knihy by mohli byť vytlačené v našich priestoroch v Benátkach, alebo v Lyone“.*⁵⁹

Ako je z textu varovania zrejmé, Manutius sa snažil svoje vydania zaopatriť známkou pravosti, ktorú mu mal zabezpečiť signet kotvy s delfínom. Okrem uvedených prvenstiev sa jeho tlačiareň zaslúžila tiež o grécke písmo, používanie bodkočiarky a číslovanie strán arabskými číslicami.

⁵⁸ Takto to odôvodňuje vo svojom ponukovom katalógu z roku 1503.

⁵⁹ Rukopis varovania je uložený v Národnej knižnici v Paríži: BN, Ms. Gr. 3064, c. 85 a digitalizovaný na BENTLY, L. a M. KRETSCHMER, eds. Aldus Manutius's Warning against the Printers of Lyon, Venice (1503). *Primary Sources on Copyright (1450-1900)* [online]. [bez dátumu][cit. 2020-05-12]. Dostupné na: http://www.copyrighthistory.org/cam/tools/request/showRecord.php?id=record_i_1503

Cum primum ceppi suppeditare studiosis bonos libros: id solum negotii fore mihi existimabam: ut optimi quique libri & Latini: & Graeci exirent ex Neacademia nostra quam emendatissimi: omnesque ad bonas literas: bonasque artes: cura: & ope nostra excitarentur: Verum longe aliter euenit. Tantae molis erat Romanam condere linguam. Nam praeter bella: quae nescio quo infortunio eodem tempore ceperunt: quo ego hanc duram ceppi prouinciam: atque in hunc usque diem perseuerant: ita ut literae iam septennium cum armis quodammodo strenue pugnare uideant: quater iam in aedibus nostris ab operis: & stipendiariis in me conspiratum est: duce malorum omnium matre Auaritia: quos Deo adiuuante sic fregit: ual de omnes poeniteat suae perfidiae. Restabat ut in Urbe Lugduno libros nostros & mendose excuderent: & sub meo nomine publicarent: in quibus nec artificis nomen: nec locum, ubi nam impressi fuerint, esse uoluerunt: quo incautos emptores fallerent: ut & characterum similitudine: & enchiridii forma decepti: nostra cura Venetiis excusos putarent. Quam obrem ne ea res studiosis damno: mihi uero & damno: & dedecori foret: uolui hac mea epistola oes: ne decipiantur, admonere: in-
frascriptis uidelicet signis. Sunt iam impressi Lugduni (quod scierim) characteribus simillimis nostris: Vergilius. Horatius Iuuenalis cum Persio. Martialis. Lucanus. Catullus cum Tibullo: & Propertio. Terentius. In quibus oibus nec est impressio nomen: nec locus: in quo impressi: nec tempus, quo absoluti fuerint. In nostris uero omnibus sic est: Venetiis in aedibus Aldi Ro. illo: uel illo tempore. Item nulla in illis uisuntur insignia. In nostris est Delphinus anchora inuolutus: ut infra licet uidere. Praeterea deterior in illis chartae: & nescio quid graue olens. Characteres uero diligentius intuenti sapienter (ut sic dixerim) gallicitatem quandam. Grandiufcula item sunt perquam deformes. Adde quod uocalibus consonantes non connectuntur: sed separatae sunt. In nostris pleraque omnes inuicem connexas: manumque mentientes: operae pretium est uidere. Ad haec hinc: quae inibi uisuntur: in correctionibus: non esse meos, facile est cognoscere. Nam in Vergilio Lugduni impresso in fine Epistolii nostri ante Bucolicorum Tityrum, perperam impressum est: optimos quousque autores: pro optimos quosque. Et in fine librorum Aeneidos: in prima Epistola nostrae semipagina ad Studiosos extremo uersu male impressum est: maria omnia circum: pro maria omnia circum. ubi etiam nulli accentus obseruantur: cum ego eam epistolam propterea composuerim: ut ostenderem: quo nam modo apud nostros utendum sit accentu uinculis. In Horatio in mea Epistola: secundo uersu sic est excusum: Imprimis uergilianis operibus: pro impressis. Et tertio sic: Flaccum aggressi: pro aggressi. Grandiufcula praeterea literae ante primam Oden primo: & secundo uersu sunt impressio atramento supra: & infra quasi linea conclusa: ut turpiter. In Iuuenale in mea Epistola: tertio uersu est publicamus: pro publicamus. Et decimo uersu: Ungues quae suos: pro ungues quae suos. Item in prima semipagina: Semper & assiduo ruptae rectore: pro lectore. In eadem. Si uacat: & placidi rationem admittitis: eadem: pro edam. Et paulo post. Cum tenet uxorem: pro tener. Item inibi: Eiga aprum: pro figat. In Martiale statim in principio prima semipagina est impressum literis grandiufulis sic A M P H I T H E A T R V M : pro A M P H I T H E A T R V M . Et in eadem. Quae tam se posita: pro seposita. Item in Libro secundo ad Seuerum deest graecum ἐχρηστοκωλικόν. Et in Candidum: ubique deest graecum: id est ἐν τῇ φιλίᾳ πάλαι. Et in fine: κοινὰ φιλίᾳ. In Lucano nulla est epistola in principio: at in meo maxime. In fine Caulli eam: quae in meo est: epistolam praetermiserunt. Quae etiam possunt esse signa Lugduni: nean Venetiis mea cura impressi fuerint. Terentium etsi ego nondum curauim imprimendum: tamen Lugduni una cum ceteris sine cuiusquam nomine impressus est: Quod ideo factum est: ut emptores meum esse: & libri paritate: & characterum similitudine: existimantes deciperentur. Sciunt enim quem nos in pristinam correctione seruatis etiam metris: restitutum curamus: in summi eius expectatione: & propterea suum edere accelerarunt: sperantes ante eum uenudatumiri: quiq; emittatur meus. Sed quod illi eme datus exierit: uel hinc cognosci potest: statim in principio sic est impressum: E P I T A P H I V M T E R E N T I I . pro Terentii. Item Bellica praedia sui: pro praedia. Et: Haec quonque leget: pro quicunque. Praeterea in principio secunda chartae. Acta ludis Megalensibus. M. Fulvio adilibus. & M. Glabrione. Q. Minutio Valerio curulibus: pro M. Glabrione. Qu. Minutio Valerio adilibus curulibus. Quod etiam putates esse argumentum impressum. A R G V M E N T V M A N D R I A E . Ante etiam Sororem falso est. T E R E N T I I A R G V M E N T V M . cum argumenta omnia Comediarum Terentii: non Terentius: sed Sulpitius Apollinaris composuerit. Sic enim in uetustissimis habetur codicibus. C. Sulpitii Apollinaris periocha. Metra etiam confusa sunt omnia. Versus enim prima scenae: quae tota trimetris constat: sic tanquam chaos in elementa: separati ab inuicem in suum locum sunt restituendi.

- Si. Vos istaec intro auferte. abite. Sofia
Ades dum: paucis te uolo. So. Dictum puta.
Nempe ut curentur recte haec. Si. Immo aliud. So. quid est:
Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius? &c.
- Item secunda scenae: cuius tres primi uersus sunt trimetri. Quartus tetrameter. Quintus dimeter: & ceteri omnes quadrati: sic esse debet.
- Si. Non dubium est: quin uxorem nolit filius.
Ita Daum modo timere sensi: tibi nuptias
Futuras esse audiui. sed ipse exit foras.
- Da. Mirabar hoc si sic abiret: & heri semper lenitas
Verebar quorsum euaderet.
Qui postquam audiuit non datumiri filio uxorem suo:
Nunquam cuiquam nostrum uerbum fecit: neque id agere tulit.
- Si. At nunc faciet: neque (ut opinor) sine tuo magno malo.
- Da. Id uoluit: nos sic opinantes duci falso gaudio:
Sperantes iam amoto metu: interea oscitantes obprimi:
Ne esset spatium cogitandi ad distulandas nuptias.
Astute. Si. Carnifex quae loquit. D. Heterus est: neque puideram &c.
- Qua in re quantus sit mihi labor: cogitanti qui intellegunt. Certe plurimum diemostri: quae laboramus.

Haec publicanda iussimus: ut quae libellos enchiridii forma excusos emptoribus esse: ne decipiantur: facile cognoscet: Venetiis ne in aedibus nostris impressi fuerint: an Lugduni. Valc. Venetiis. xvi. Martii. M. D. III.

Obr. 12 Varovanie Alda Manutia pred pirátmi v Lyone⁶⁰

⁶⁰ Zdroj obrázku: BENTLY, L. a M. KRETSCHMER, eds. Aldus Manutius's Warning against the Printers of Lyon, Venice (1503). *Primary Sources on Copyright (1450-1900)* [online]. Cambridge: University of Cambridge, Faculty of Law, [bez dátumu] [cit. 2013-03-09]. Dostupné na: http://www.copyrighthistory.org/cam/tools/request/showRecord?id=record_i_1503

2.3 DATABÁZY A ZBIERKY INKUNÁBULÍ

V súčasnosti sú k dispozícii tri dôležité databázy, ktoré registrujú inkunábuly. Ide o **ISTC**⁶¹ (*Incunabula Short Title Catalogue*), **INKA**⁶² (*Inkunabelkatalog INKA*) a **GW**⁶³ (*Gesamtkatalog der Wiegendrucke*). ISTC je medzinárodná databáza spravovaná British Library v Londýne, INKA je katalógom inkunábulí dostupných v rôznych nemeckých knižniciach, ktorý administruje Univerzitná knižnica v Tübingene a databázu GW má pod dohľadom Štátna knižnica v Berlíne. Databázy obsahujú v prípade zachovaných inkunábulí aj ich digitalizáty.

Najpočetnejšie zbierky inkunábulí má vo svojom fonde Bavorská štátna knižnica v Mníchove (20 000), British Library (12 500) a napokon Národná knižnica Francúzska (12 000). V rámci Slovenska je to Univerzitná knižnica v Bratislave, ktorá disponuje cca. 465 titulmi prvotlačí, ktorých katalóg je dostupný aj online⁶⁴ a zabezpečuje tiež prístup ku niektorým zdigitalizovaným inkunábulam, príp. ich častiam.

2.4 ÚLOHY

1. Ktoré tvrdenie je správne?

- Tlačiarne inkunábulového obdobia vyprodukovali cca. 27 500 vydaní prvotlačí.
- Tlačiarne inkunábulového obdobia vyprodukovali cca. 27 500 exemplárov prvotlačí.
- Tlačiarne inkunábulového obdobia vyprodukovali cca. 27 500 biblií.

2. Ktoré tvrdenie je správne?

- Najviac tlačiarňí inkunábulového obdobia bolo v Taliansku a Francúzsku.
- Najviac tlačiarňí inkunábulového obdobia bolo v Nemecku a Taliansku.
- Najviac tlačiarňí inkunábulového obdobia bolo v Taliansku a Nemecku.

⁶¹ *Incunabula Short-Title Catalogue (ISTC)* [online]. The British Library Board, [bez dátumu] [cit. 2015-01-02]. Dostupné na: <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>

⁶² *Inkunabelkatalog INKA* [online]. Tübingen: Universitätsbibliothek Tübingen [bez dátumu] [cit. 2020-09-04]. Dostupné na: <https://www.inka.uni-tuebingen.de/>

⁶³ *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* [online]. Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, [bez dátumu] [cit. 2015-01-15]. Dostupné na: <http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de>

⁶⁴ *Inkunábuly Univerzitetnej knižnice v Bratislave* [online]. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, [bez dátumu] [cit. 2020-09-04]. Dostupné na: <http://retrobib.ulib.sk/Incunabula/>

3. Ktoré tvrdenie je správne?

- a) Inkunábuly vychádzali v 16 jazykoch.
- b) Inkunábuly vychádzali v 18 jazykoch.
- c) Inkunábuly vychádzali v 20 jazykoch.

4. Ktoré tvrdenie je správne?

- a) Najviac prvotlačí bolo napísaných v nemčine.
- b) Najviac prvotlačí bolo napísaných v taliančine.
- c) Najviac prvotlačí bolo napísaných v latinčine.

5. Ktoré tvrdenie je správne?

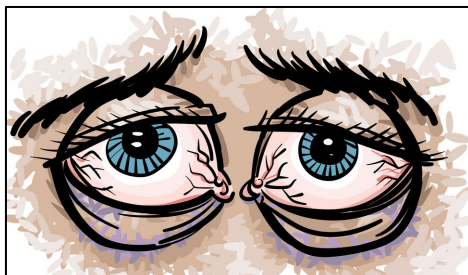
- a) Najzastúpenejší formát inkunábulí bol oktávový.
- b) Najzastúpenejší formát inkunábulí bol kvartový.
- c) Najzastúpenejší formát inkunábulí bol fóliový.

6. Charakterizujte stručne kočovných tlačiarov inkunábulového obdobia.

7. Doplňte tabuľku.

Tlačiar	Prvenstvo
	aldinky
	kustódy
	signet
	kurzíva
	úplný kolofón
	bodkočiarka
	otáznik
	drevorezy
	trojfarebná tlač
	grécke písmo
	veľkovýrobňa
	biblia v nemčine

8. Ktorú novinku v kníhtlači naznačujú obrázky?⁶⁵

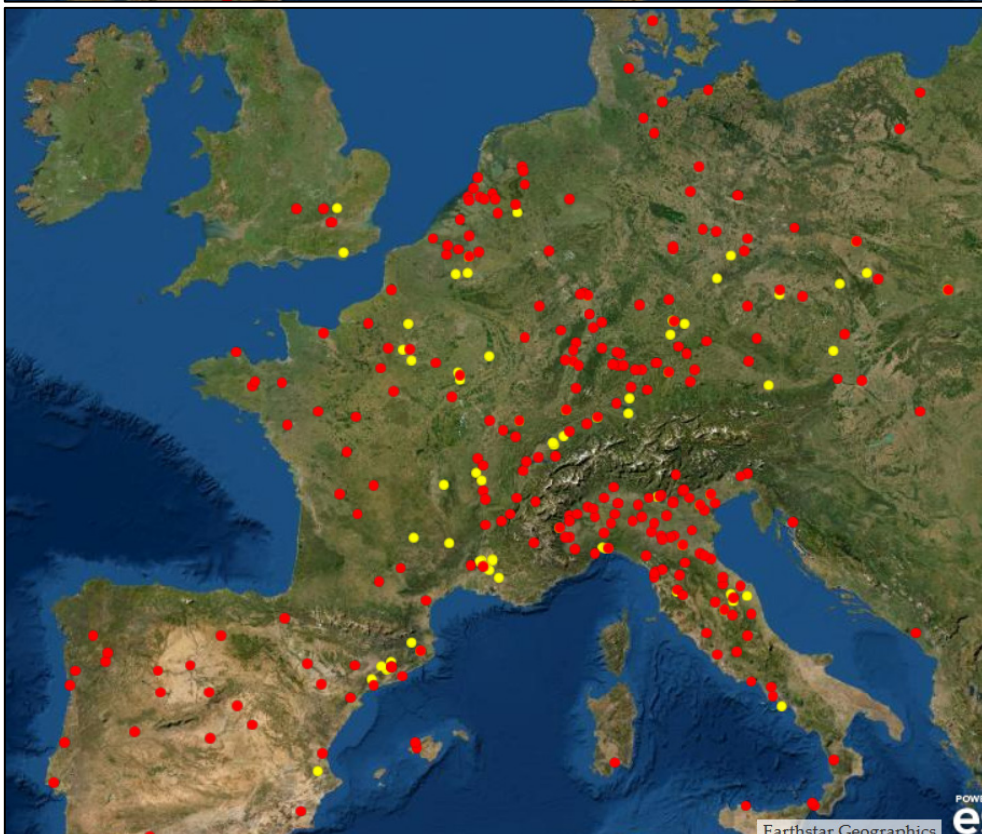
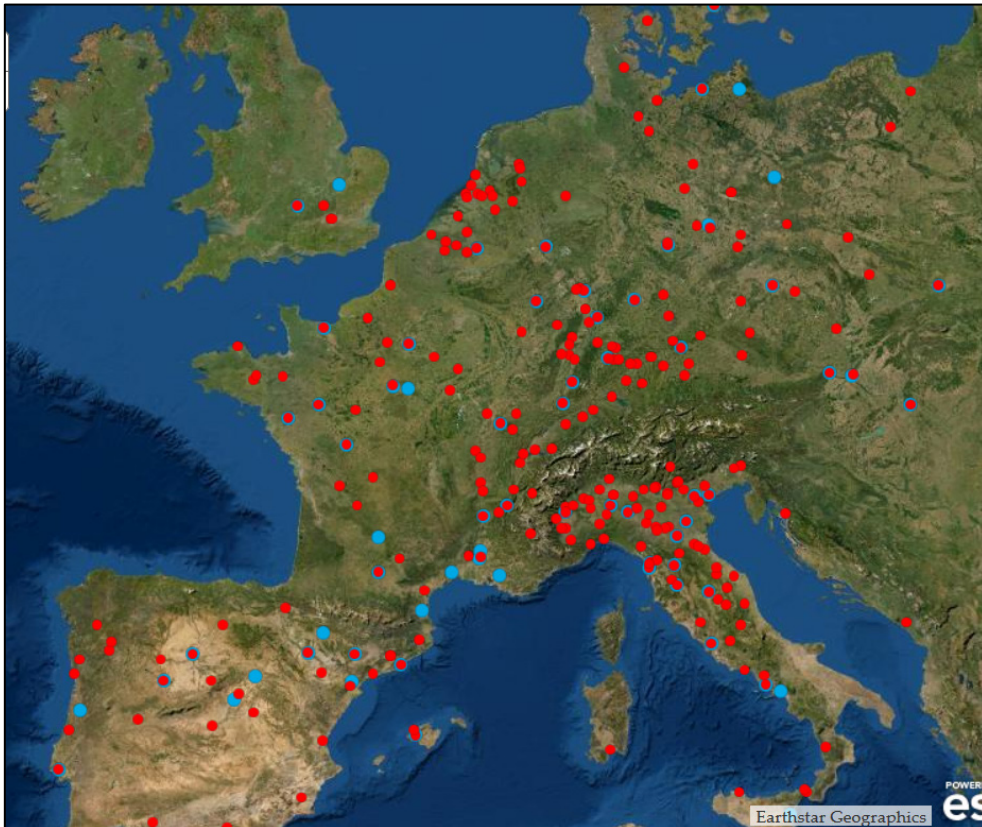

9. Skúste odhadnúť, či je výpoveď správna alebo nesprávna.

Výpoveď	Správna	Nespr.
Signet používali nielen tlačiar, ale aj vydavatelia a kníhkupci.		
V rukopisnej knihe tiež existovali signety.		
Signety napodobňovali notárske pečate ako znak pravosti.		
Súčasťou signetov neboli iniciály tlačiar.		
Signet mal zabezpečiť ochranu pred pirátskou dotlačou.		
Niektorí tlačiar používali vždy iba jeden signet.		
Signetmi sa neoznačovali len knihy, ale aj sudy, v ktorých sa transportovali na knižné trhy.		
Signety boli umiestnené vždy na titulnej strane.		
Signety často obsahovali personifikáciu alebo metaforu vzťahujúcu sa na priezvisko tlačiar.		
Mnohé signety reprezentovali silu a ušľachtilosť.		
Signet udeľoval vždy panovník.		
V signetoch sa mohol nachádzať aj erb mesta.		

⁶⁵ Zdroj obrázkov: LKESKINEN. [Oči]. In: Vectorstock [online]. VectorStock Media, ©2020 [cit. 2020-11-11]. Dostupné na: <https://www.vectorstock.com/royalty-free-vector/cartoon-image-of-tired-eyes-vector-15674630>; Brack, *Vocabularius rerum*. Augsburg: Schönperger d.Ä, 1495, s. 15 cit. podľa WEBER. R. *Michelfelder Lehrer* [online]. [bez dátumu] [cit. 2020-11-09]. Dostupné na: <http://www.weber-rudolf.de/lehrerm.htm>

10. Na nasledujúcich obrázkoch⁶⁶ vidíme modré, žlté a červené body. Červené znázorňujú kníhtlačiarne v 15. storočí. Je evidentné, že mnohé sa prekrývajú s modrými a žltými bodmi alebo sú v ich blízkosti. Čo by podľa Vás mohli označovať modré a žlté body?

3 INKUNÁBULY A SLOVENSKO

3.1 INKUNÁBULY VYDANÉ NA SLOVENSKU

Na území Slovenska boli podľa doterajších výskumov vytlačené tri inkunábuly. Ich vznik bol predmetom mnohých hypotéz a výskumov, keďže tlačiar nie je signovaný a miesto vydania nie je tiež uvedené.

Ide o tieto tri tlače:

1. Brief gegen Kaiser Friedrich III. (1477),
2. Laudivius Zacchius: *Vita beati Hieronymi* (1478 – 1479),
3. Johannes Han: *Litterae indulgentiarum* (1480).

Podľa doterajších zistení⁶⁷ sa vznik všetkých troch inkunábulí viaže na Bratislavu a to nielen ako na miesto vydania, ale aj z obsahového hľadiska. Prvá inkunábula, *Brief gegen Kaiser Friedrich III.* vyšla vo forme plagátu a bola listom, ktorým Matej Korvín (vtedy pôsobiaci v Bratislave) vypovedal vojnu cisárovi Fridrichovi III. Druhá inkunábula, *Vita beati Hieronymi*, opisovala život sv. Hieronyma, čo bola typická lektúra u benediktínov, v tom čase pôsobiacich aj v Bratislave, čiže je pravdepodobné, že tlač vyšla na ich objednávku. Poslednou prvotlačou bola odpustková listina *Litterae indulgentiarum*, ktorú spracoval bratislavský kanonik Johann Han pre istú Agnes de Posonio. Keďže bolo bežné, že odpustky vznikali v mieste ich udeľovania, táto prvotlač spája Bratislavu s miestom vydania azda najviac.

Okrem identifikácie miesta vydania sa doterajšie výskumy venovali aj otázke tlačiara troch bratislavských inkunábulí. Na základe rozboru písma a archívnych záznamov bolo zistené, že inkunábuly pochádzajú z kníhtlačiarskej dielne:

Andreasa HESSA, budínskeho tlačiara, ktorý pôsobil v tom čase v Bratislave

alebo

Andreja z Viedne, zatiaľ neznámeho tlačiara v Bratislave.

⁶⁷ Tejto problematike sa venovali viacerí bádatelia, pozri práce týchto autorov: Eva Frimmová, Judit Ecsedy, Ján Čaplovič, Richard Lacko, Imrich Kotvan, Pál Gulyás, Anton Dubay, Csaba Csapodi, Gedeon Borsa a ďalší.

K menu istého Andreeasa (Andreja) dospeli historici vďaka náhode, o ktorej bližšie píše Eva Frimmová⁶⁸. V bratislavskej Komornej knihe z roku 1477 sa totiž podarilo objaviť doklad⁶⁹ potvrdzujúci činnosť istého tlačiara v Bratislave menom Andrej, ktorý tu mohol vytlačiť tri inkunábuly, medzi nimi aj nemecký leták. „Identifikácia tlačiara neostala len pri anonymnom pomenovaní „*neznámy maliar Andrej*“, ale bola posunutá do konkrétnejšej roviny – na základe rovnakého krstného mena a v komparácii priesvitiek používaných na papieri **stotožnila** Frimmová **maliara Andreja s budínskym typografom Andreasom Hessom**, ktorý v uvedenom čase už nepôsobil v Budíne, a mohol krátko pôsobiť v Bratislave.“⁷⁰

Treba dodať, že po prvotlačiarovi v Bratislave sa na rozdiel od iných európskych miest kníhtlač neudomácnila – počiatky pravidelnej tlačenej produkcie môžeme sledovať až v poslednej tretine 16. storočia. Príčinou bola nízka gramotnosť uhorského obyvateľstva, ale aj úspešný import jazykovo zrozumiteľných tlačených kníh zo zahraničia, ktorý dokázal uspokojivo pokryť vtedajšie čitateľské potreby.

⁶⁸ FRIMMOVÁ, E. Počiatky kníhtlače na Slovensku. In: *Sborník Národního muzea v Praze*. 2012, **57**(1-2), 108-112.

⁶⁹ Archívny záznam hovorí o istom Andrejovi, „maliarovi alebo tlačiari z Viedne, ktorý zložil prísahu a musel sa osobne prísťahovať do mesta hneď, ako začal užívať privilégiá. Zaplatil jeden zlatý (florén), t. j. 1 libru a 2 šilingové denáre“ – FRIMMOVÁ, E. Počiatky kníhtlače na Slovensku. In: *Sborník Národního muzea v Praze*. 2012, **57**(1-2), 108-112, s. 109.

⁷⁰ LICHNEROVÁ, L. Nemecká tlačená kniha na slovenskom území do konca 17. storočia (1477 – 1699): vydavateľsko-funkčný konštrukt. Bratislava: STIMUL, 2017. ISBN 978-80-8127-193-9, s. 18.

Johannes Canonicus et plebanus Ecclesie sancti Martini pozoniensis Commissarius in sancto negotio Jubilei in eodemque loco deputatus per Reverendissimum et Illustrissimum dominum don Jobanē de Aragonia tituli sancti adriani Sacrosancte Romane Ecclesie primum Cardinalem apostolicum de latere legatum ad hungarie bobemie et polonie Regna et Sanctissimo domino nostro Sixto Papa quarto destinatum fidem facimus per presentes quod quia honesta Agnes de posonio debitum fecit ponendo et contribuendo ad Lippum pro expeditione facienda contra impiissimos Turcos Christiani nominis atrocissimos hostes iuxta ordinacionem prefati domini legati Ideo declaramus quod possit ab idoneo Confessore et se eligendo ab excommunicationis sententiis et peccatis omnibus contritis et confessis absolvi et assequi sancti Jubilei omnium peccatorum remissionem in vita et in mortis articulo plenariam Indulgentiam Datam ipsa Die Ascensionis domini Anno eiusdem Millesimo Quadringentesimo Octuagesimo

Forma Absolucionis

Misereatur tui omnipotens deus et cetera Dominus noster ihesus christus te absolvat et Ego auctoritate beatorum petri et pauli apostolorum et sancte Romane Ecclesie mihi in hac parte commissa et tibi concessa absolvo te ab omni vinculo excommunicationis suspensionis et interdicti aliisque sententiis a iure vel ab hominibus generaliter aut specialiter in te prolatis et restituo te Communioni fidelium et participacioni ecclesiarum Sacramentorum Et eadem auctoritate ego absolvo te ab omnibus peccatis tuis contritis et confessis etiam de oblitis et concedo tibi omnium peccatorum tuorum plenariam remissionem et remitto tibi omnes penas in presenti seculo aut in purgatorio faciendas In nomine patris et filii et spiritus sancti Amen

Si hac die non movere Papeua etc

Obr. 13 Johannes Han: Litterae indulgentiarum, 1480⁷¹

⁷¹ Zdroj obrázka: KOTVAN, I. *Inkunábuly so slovenskými vzťahmi*. Bratislava: Univ. knižnica, 1974.

98
 x **Bürgerrecht Annehmen**
 Verordnet. die burgerrecht haben aufgeben für Loosung für
 W. Hans Maier von Tulln hat burgerrecht aufgeben
 und hat ein gewerk zu dem westlichen wall. Land
 gibt und macht 10 fl. fat. 1 lb 4 s
 Konrad anno hat sich zu gesagt andre hupf 2 und
 zu haurberg bei dem Josephmann und 10 fl. fat. 1 lb 4 s
 Konrad anno hat sich zu gesagt Jörg
 und burgerrecht aufgeben
 und nach geben des ruffen händl. verstauren
 und 10 fl. gütler hat er geben 1 fl. fat. 1 lb 4 s
 Konrad anno Adam Mayrstein hat burgerrecht
 aufgeben und zu gesagt und nach geben
 sein pügel hat er geben 1 fl. fat. 1 lb 4 s
 Konrad anno hat sich zu gesagt Briefmeister
 und Jörgen dedit burgerrecht
 die übernahmst sel. ist an 10 gab 10 fl. fat. 1 lb 4 s
 nach gegeben des burgerrecht
 Konrad anno des mittels mit Florian hat burgerrecht
 aufgeben hant von Paul Torg
 und nach geben des ruffen händl hat er geben 1 fl. fat. 1 lb 4 s
 Konrad anno hat sich zu gesagt sein ledere von
 haurberg und hat geben fat. 1 lb 4 s
 die übernahmst haben zu sein / dem gegeben
 Konrad anno hat sich zu gesagt hant Daniel hupf
 und hant pügel ist sein pügel für
 Also haben die obgenannten burgerrecht aufgeben
 und ihre zu gesagt vor dem unntz. tait
 und hant den tag des aufgebenes von dem
 burgerrecht des freitag vor pfingsten
 W. Andre maler ist unntz. von unntz hat sich zu gesagt
 und pügel gegeben, aber er sel sich zu pügel geben
 zieht danach erst des unntz. gegeben 10 fl. fat. 1 lb 4 s
 10 fl. fat. 1 lb 4 s

Obr. 14 Archívny záznam dokladujúci činnosť maliara Andreja, tlačiaru v Bratislave⁷²

⁷² Zdroj obrázka: Archív mesta Bratislavy. Komorná kniha. 1477, s. 98.

3.2 INKUNÁBULY SO VZŤAHO M K SLOVENSKU

Okrem inkunábulí, ktoré boli vytlačené v Bratislave, vznikli do konca 15. storočia aj prvotlače, ktoré majú k územia Slovenska vzťah v rovine obsahovej, autorskej, alebo kníhtlačiarskej. V tejto súvislosti sú podstatné tri osoby:

1. Ján z Turca,
2. Johannes Regiomontanus,
3. Mikuláš Bakalár Štetina.

JÁN Z TURCA

Ján z Turca sa narodil v Pýre (okres Zvolen). Bol úradníkom a hlavným notárom krajin-ského sudcu na kráľovskom dvore v Budíne. Bol prvým historikom slovenského pôvodu, ktorého rukopisná stredoveká *Uhorská kronika (Chronica Hungarorum)* vyšla tlačou. Kronika bola vydaná tlačou ešte počas života autora: v roku 1488 v Brne a v tom istom roku aj v Augsburgu. Pri zostavovaní kroniky Ján z Turca čerpal z vlastných poznatkov, listín, z mnohých uhorských a mimouhorských prameňov⁷³. Napriek tomu, že pochádzal z územia Slovenska, Slovákom a Slovensku v jeho diele nevenoval osobitnú pozornosť; sústredil sa najmä na dejiny Maďarov, avšak „rozlišoval Čechov, Poľiakov a Slovákov a zdôrazňoval ich boj o trón“⁷⁴. Čo je z hľadiska dejín knižnej kultúry podstatné, je fakt, že autor v kronike prvýkrát spomína pomenovanie Slovákov vo forme „Zlowachko“. Dejiny Uhorska, ktoré v kronike podáva, sú obohatené aj o anekdoty, povesti a prirovnania, „kronika obsahuje množstvo podrobností o dejinách Uhorského kráľovstva (všima si napríklad politické pomery, dynastické vzťahy, zahraničné kontakty, vojenské výboje...)“⁷⁵. V mnohých častiach je badateľné autorovo idealizovanie panovníkov, najmä Mateja Korvína⁷⁶.

⁷³ MARETTA, R.G. De Thurocz, Johannes: *Chronica Hungarorum: Kronika Jána z Turca*. In: *Fórum archivárov* [online]. 2015, **24**(2), 62-63 [cit. 2018-08-09]. ISSN 1339-8423. Dostupné na: http://www.archivari.sk/phocadownload/fa_02_2015.pdf

⁷⁴ MARETTA, R.G. De Thurocz, Johannes: *Chronica Hungarorum: Kronika Jána z Turca*. In: *Fórum archivárov* [online]. 2015, **24**(2), 62-63 [cit. 2018-08-09]. ISSN 1339-8423. Dostupné na: http://www.archivari.sk/phocadownload/fa_02_2015.pdf

⁷⁵ MARETTA, R.G. De Thurocz, Johannes: *Chronica Hungarorum: Kronika Jána z Turca*. In: *Fórum archivárov* [online]. 2015, **24**(2), 62-63 [cit. 2018-08-09]. ISSN 1339-8423. Dostupné na: http://www.archivari.sk/phocadownload/fa_02_2015.pdf

⁷⁶ GALÁNTI, E. a KRISTÓ, J., eds. *Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum*. V. 1. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985-88.

7 moribus ac vita nobilis: mox in suspiria 7 lachrimas dissolutus
 dei iudicio se puniendū arbitratus est nisi tate ctadis compesce-
 ret fluctus. Quapropter mox ad regem inter locutores misit la-
 borauitq3 pro pace 7 treuga quā 7 obtinuit. Rex igit wladislaus
 animoto exercitu uenit in comitatū Saladiensem: duasq3 ibi ex-
 pugnauit munitiones quas tunc theutunoz pterua detinebat
 manus: quarū altera paka altera kygijos uocitabant. Quib⁹ ex-
 pugnantis felix redijt ad budam.

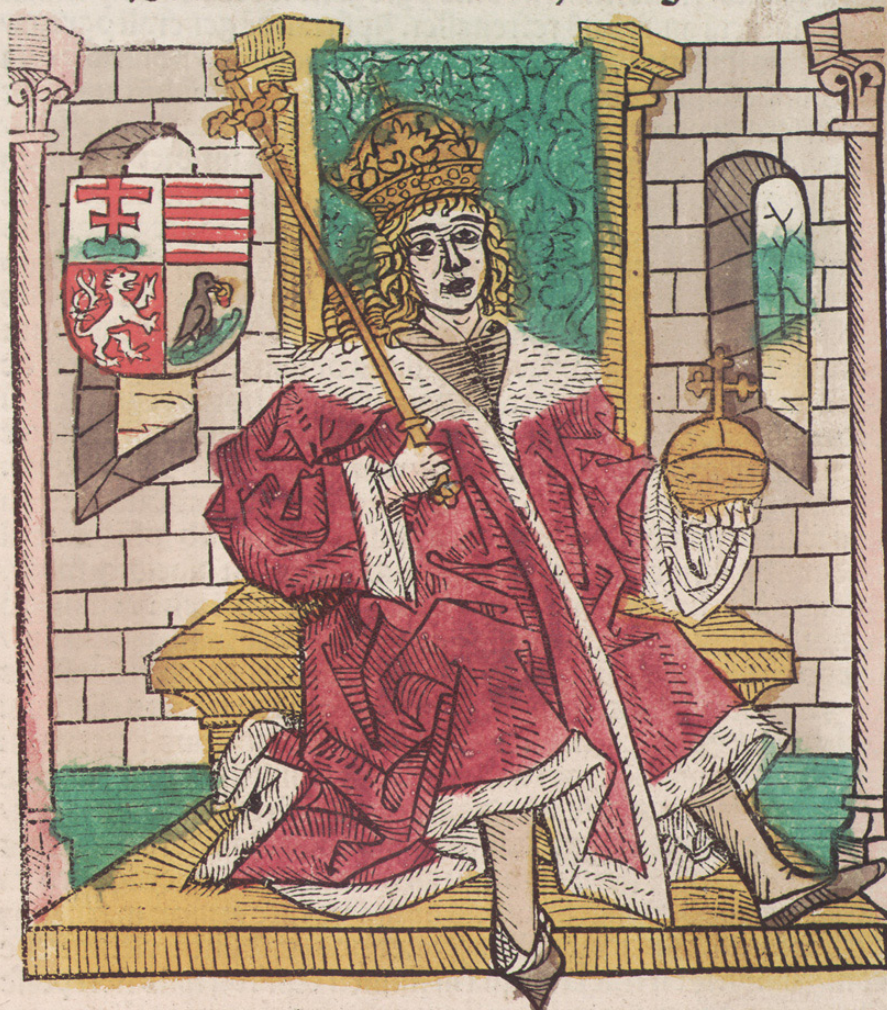
De his que p nationes extraneas in regno acta fuere.

Contulerat regina elizabeth alberti regis post mortē
 castrū zoliense 7 ceteras illi annexas munitiones cundā
 iohannem izkra denoiato de bradis: homini bohemo 7
 arma flectere docto rapineq3 auido: 7 illū cunctis mō-
 tans ciuitatibusq3 cassome scilicet 7 ceteris nondum
 a regine 7 filij eius fidelitate discrepantib⁹ in tutores pfeceerat
 Iste iohannes izkra cū barones in seiplos alternatum seuire ui-
 dit: mox pcedabundus omnē terrā matthie 7 prouincias comita-
 tus ue cassoniense ciuitati uicinas 7 pene totaz partem regni hū-
 garie superiorē pdabuudus inuasit. Nocebat quib⁹ poterat cun-
 ctis: his quoq3 maxime quos ad reginā 7 eius filium sinistro scie-
 bat esse corde. Conducto igit extraneo milite multo in forti ma-
 nu palam gradicens agrū lustrabat hūgaricū: castrametabaturq3
 ac omnia sibi occurrentia graui rerū direptione incēdioq3 uasta-
 bat. Hinc 7 p uigrati⁹ lipptomensis comitat⁹ incola homo plusq3
 extrane⁹ hostis atrox: ac petrus komorowzkij necnon aks amijth
 thalafwz: rjbald: kerczkij: wryk 7 zlowachko: alijq3 nōnulli bo-
 hemi poloni 7 selam quos pda delectabat aggregario milite mu-
 niti omnē uim ipsorū regni in pdationē conuerterunt: paratisq3
 multis munitionibus et castris ligneis cuncte ipsis uicine regi-
 onis parti terrori erant. Quapropter res intestinis que nequi-
 bant cōsumi guerris. has peregrina man⁹ infra cū rapacitate diri-
 piebat. Popularis conditio graui premebat censu: nec eidē cre-
 bra homagioz solutio pacē redimebat: sed sola capitū pro tute-
 la deserti antra ceteraq3 nemoz latibula inhabitare cogebatur.
 Ardebāt ciuitates 7 uille uicibus iteratis succense altūq3 eru-
 etantes fumū uicinū aerem confundebant. seui cunctam p hun-
 garia ferree etatis anni uoluebant: ac steriles agros dominorūz
 seruoz ue eruentabat cedes. **Innocētes quot persone fuderunt**

Obr. 15 THURÓCZ, Johannes. *Chronica hungarorum* – termín „zlowachko“⁷⁷

⁷⁷ Zdroj obrázka: KOTVAN, I. *Inkunábuly so slovenskými vzťahmi*. Bratislava: Univ. knižnica, 1974.

De electione dñi comitis mathie in regem.

Matthias
de gl.

Cum autem peregrinis ex relatibus fama obitus ipsius regis Ladislai in regnum hugarie venit: multos contristavit. maxime autem illos qui eidem regi comitis Ladislai profuerant necesse: cum ultores effusi sanguinis ipsius comitis Ladislai eo audire eo animosius insurgere: ac inceptam finem ad optatum producere vindictam desiderare videbant. Quod et factum fuisset: si pro comitis ponendis regni rebus: proque eligendo rege: indicta per totum regnum hu-

Obr. 16 Ukážka z kroniky Jána z Turca⁷⁸

⁷⁸ CHIRITA, C. Matei Corvin Johannes de Thurocz Illustrated Chronicle. In: *Wikimedia Commons* [online]. [bez dátumu] [cit. 2020-10-10]. Dostupné na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Matei_Corvin_Johannes_de_Thurocz_f137.jpg

JOHANNES REGIOMONTANUS

Johannes Müller Regiomontanus bol nemecký autor, kníhtlačiar, vydavateľ, pedagóg, matematik, astrológ a astronóm. Narodil sa v roku 1436 a v roku 1467 prišiel do Bratislavy, aby tu pôsobil na Academii Istropolitane ako prednášajúci predmetov kvadrívia (geometria, aritmetika, astronómia, hudba). Z pohľadu inkunábulistiky sú podstatné hlavne Regiomontanove aktivity vo vydavateľskej a kníhtlačiarskej činnosti, ako aj jeho autorstvo kalendárov a almanachov, ktoré vyšli aj tlačou. Hoci inkunábuly, ktoré sa vzťahujú na Regiomontana, nemajú súvis so Slovenskom, pokladáme ho za významného predstaviteľa dejín inkunábulistiky aj v slovenskom kontexte, vzhľadom na jeho pôsobenie na Academii Istropolitane.

MIKULÁŠ BAKALÁR ŠTETINA

Kedy a kde sa narodil Mikuláš Bakalár Štetina, sa doposiaľ nepodarilo zistiť, avšak bezpochyby vieme, že bol slovenského pôvodu. Vyštudoval bakalára v Krakove a po získaní praxe v Norimbergu pôsobil v Plzni ako vážený a známy kníhtlačiar inkunábulového obdobia⁷⁹. Poznáme 29 tlačí, ktoré vyšli z jeho dielne – išlo najmä o náučné a zábavné knihy, náboženské a filozofické diela, ale vydal aj cestopisné a dobrodružné príbehy, spevníky a niekoľko kalendárov. Šetinov slovenský pôvod vieme odvodiť na základe troch skutočností⁸⁰:

- vo svojich textoch požíval množstvo slovakizmov (napr. v kolofóne uvádzal „Tlačženo“ namiesto českého tvaru „Tištěno“),
- v úvode jeho latinsko-českého slovníka *Vokabulař lactifer* (1511) píše, že ho vydáva „...aby Čechové i tudijež Slováci latinské učitele k vzdělání ... čísti mohli“,
- používal signet, ktorý predstavoval tri vrchy, na ktorých sú lipové lístky na dlhých stonkách, ktoré sú považované za symbol Horného Uhorska (Slovenska).

⁷⁹ Bakalár-Štetina, Mikuláš: biografické heslo. In: *Biografický lexikón Slovenska*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 163-164.

⁸⁰ KOHÚT, L. *Mikuláš Bakalár Štetina*. Bratislava: Veda, 1966.

Obr. 17 Štetinov signet⁸¹

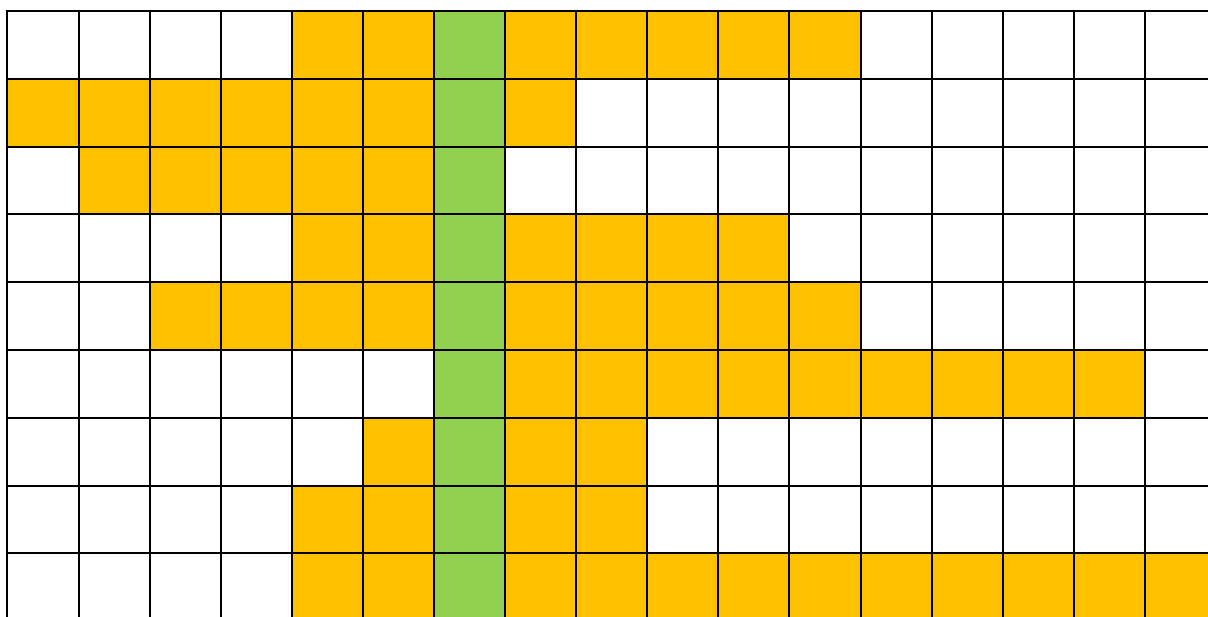
3.3 ÚLOHY

- 1. Koľko inkunábulí bolo vytlačených na Slovensku?**
 - a) 2
 - b) 3
 - c) 4
- 2. V akých jazykoch boli napísané inkunábuly vydané na Slovensku?**
 - a) v latinčine a slovenčine
 - b) v latinčine a maďarčine
 - c) v latinčine a nemčine
- 3. Kto bol tlačiarom týchto inkunábulí?**
 - a) Andreas Hess
 - b) Johannes Gutenberg
 - c) maliar Andrej
- 4. Aký má súvis Ján z Turca s inkunábulami na Slovensku?**
- 5. Prečo na Slovensku vnikli prvé stále tlačiarne až v poslednej tretine 16. storočia?**

⁸¹ Zdroj obrázka: VOIT, P. Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století. Praha: Libri, 2006.

6. Doplňte tajničku:

1. Ako sa nazýva spojenie dvoch písmen do jedného?
2. Ako označujeme vydavateľské údaje na titulnej strane?
3. Značka tlačiara, vydavateľa alebo kníhkupca
4. Tlač s časovo obmedzeným využitím.
5. Prvotlač.
6. Ktoré mesto sa spája s pôsobením prvotlačiara na území Slovenska?
7. Aké bolo priezvisko prvotlačiara Andreja na Slovensku?
8. Odkiaľ pochádzal Ján, autor uhorskej kroniky? Z ...
9. Ako sa volá priezviskom matematik prednášajúci na Akademii Istropolitane?

4 ANATÓMIA INKUNÁBULÍ

Prvé tlačené knihy po vynáleze kníhtlače označujeme aj termínom prvotlače alebo inkunábuly. **Inkunábula** je

- „tlačená kniha vyrobená pomocou pohyblivých litier v období od vynálezu kníhtlače do roku 1500 vrátane. Spočiatku sa prejavovala snaha napodobniť písмом, výzdobou a úpravou dobovú rukopisnú knihu“;
- „zväzok tlačený v Európe pohyblivými literami a datovaný pred 1. januárom 1501“;
- „tlačené spisy z ranného obdobia kníhtlače, ktoré boli vytvorené do 31. decembra 1500“⁸².

Termín **inukunábula** vznikol z latinčiny - „*incunabula*“ = v kolíske, v plienkach; v 15. storočí ho použil **Sebastian Brant** ako „*incunabula iuris*“ (pre nové právnické dielo, nie tlačené). V 17. storočí münsterský dekan **Bernhard von Mallinckrodt** vo svojom traktáte *De ortu et progressu artis typographicae* (Kolín n. Rýnom 1639) označil inkunábulami dobu „kedy typografia ležala ešte v plienkach alebo v kolíske“ (*in cunabulis*).

Ďalšie tlače, ktoré vznikali po inkunábulách, majú svoje špecifické označenie. Termínom **postinkunábula** označujeme „knihy vytláčené v období po inkunábulách, tzn. od roku 1501. Horná hranica je vymedzovaná rôzne, spravidla rokmi 1520, 1525 alebo 1530“⁸³. **Paleotyp** označuje „knihu vytláčenú od roku 1501 do roku 1550 vrátane.“⁸⁴ Termín **stará tlač** používame na označenie „kníh vytláčených v rokoch 1501 – 1800 vrátane; niekedy sa horná časová hranica stanovuje zavedením strojovej tlače a kyslého papiera v 19. storočí“⁸⁵. Táto hranica je vymedzená spravidla rokom 1830.

⁸² UHLÍŘ, Z. Inkunábule. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-09-30]. Dostupné na:

http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002557&local_base=KTD

⁸³ UHLÍŘ, Z. Postinkunábule. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-09-30]. Dostupné na:

http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002566&local_base=KTD

⁸⁴ UHLÍŘ, Z. Paleotyp. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-09-30]. Dostupné na:

http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002565&local_base=KTD

⁸⁵ UHLÍŘ, Z. Starý tisk. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-09-30]. Dostupné na:

http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002570&local_base=KTD

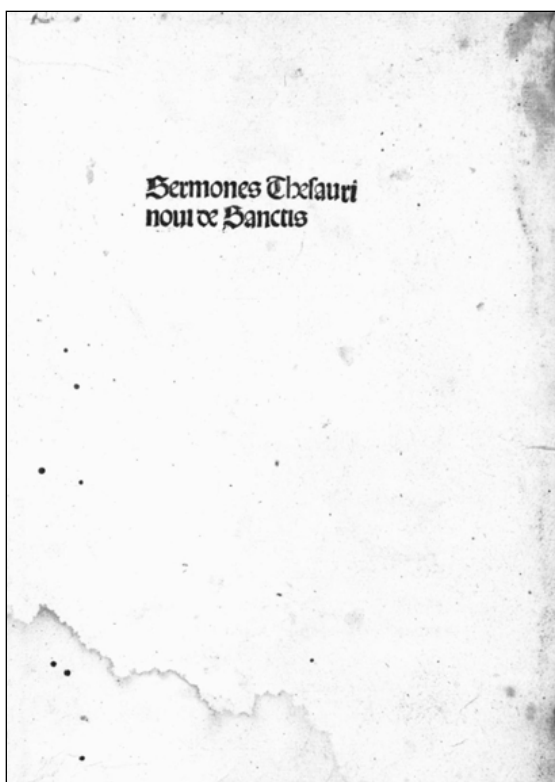
4.1 VZHĽAD A PÍSMO

Vzhľad a písmo inkunábulí boli spočiatku prispôsobované rukopisnej knihe až do tej miery, že na prvý pohľad je v niektorých prípadoch ťažké rozlíšiť inkunábulu od rukopisnej knihy. Rukopisné knihy a prvotlače mali niekoľko spoločných znakov:

- podobný typ písma,
- ilumináciu a rubrikáciu,
- incipity a explicity,
- kolofóny,
- absentujúci titulný list.

Takisto ako rukopisná kniha, aj tlačaná si zachovávala dokonalé textové (sadzačské) zrkadlo, ktorého príprave venovali sadzači nemalú pozornosť. Rovnomernosť bola zabezpečovaná podobnými „nástrojmi“: abreviáturami a ligatúrami. Táto situácia sa začala rapídne meniť až po roku 1485, keď narástol počet inkunábulí s *titulnými stranami*. Kým napr. v predchádzajúcich rokoch disponovalo titulnou stranou v Nemecku len 0,5 % inkunábulí, od roku 1489 malo až 80 % a okolo roku 1500 až 90 % inkunábulí aj titulný list⁸⁶. Predchodcom titulného listu bola prázdna strana, ktorá predchádzala samotnému textu, ktorý začínal väčšinou incipitom. Keď sa prázdna strana začala zapĺňať údajmi a vznikol titulný list, ten neobsahoval hneď všetky bibliografické údaje. Spočiatku sa vyskytoval len tzv. „štítkový názov“, neskôr aj drevorez, príp. iná ilustrácia doplnená o názov, príp. autora, následne pribudli aj údaje o názve, autorovi a až v poslednej vývojovej etape (a to veľmi zriedka) aj údaje o mieste tlače, roku vydania a tlačiarovi (tzv. impresum). Tieto údaje boli, podobne, ako v rukopisnej knihe, umiestnené väčšinou v kolofóne. Tu sa často nachádzal aj *kníhtlačiarsky signet* – značka alebo logo kníhtlačiara, na základe ktorého ho bolo možné identifikovať.

⁸⁶ RAUTENBERG. U. *Das Titelblatt: Die Entstehung eines typographischen Dispositivs im frühen Buchdruck*. Universität Erlangen-Nürnberg, 2003. Alles Buch - Studien der Erlanger Buchwissenschaft, X. ISBN 3-9809664-0-2.

Obr. 18 a 19 Štítkový titulný list a titulný list s drevorezom⁸⁷

V prvých rokoch boli inkunábuly tlačené vo fóliovom alebo kvartovom formáte (išlo o pomerne veľké knihy). Knihy boli zaopatrené *knižnou väzbou* z dvoch drevených dosiek potiahnutých kožou alebo pergamenom. Podobne ako pri rukopisoch, aj inkunábulová väzba obsahovala razbu s ornamentmi, kovanie s nožičkami a kovovú sponu. Keďže prvé tlačené knihy boli vzácne a drahé, vznikali aj vo forme reťazových kníh; neskôr boli majiteľmi reťaze často odstránené, ale stopy po nich sa zachovali. S rozvojom tlače v menších a lacnejších formátoch bola knižná väzba menej nákladná, dokonca začiatkom 16. storočia sa objavili aj kartónové väzby.

Písacím materiálom pri inkunábulách bol pergamen a papier. Kníhtlačiari si dávali záležať na estetickej stránke *vysádzanej strany*. Tá obsahovala okrem dokonalého sadzačského zrkadla aj hlavičku, päťu, marginálie, čím vznikal nový dizajn strany. Väčší dôraz sa kládol na členenie textu kvôli lepšej prehľadnosti, využívali sa najmä nadpisy, iniciály, odseky, rôzne typy písma. Postupne sa upúšťalo od označovania zložiek signatúrami a uprednostňovalo sa *stránkovanie*.

⁸⁷ Zdroj obrázkov: RAUTENBERG. U. *Das Titelblatt: Die Entstehung eines typographischen Dispositivs im frühen Buchdruck*. Universität Erlangen-Nürnberg, 2003. Alles Buch - Studien der Erlanger Buchwissenschaft, X. ISBN 3-9809664-0-2.

Obr. 20 Vývoj titulného listu v inkunábulách⁸⁸

4.2 DIZAJNOVÉ PRVKY INKUNÁBULÍ A SÚVISIACA TERMINOLÓGIA

Dizajn inkunábulí bol veľmi podobný rukopisnej knihe, preto boli mnohé prvky preberané aj do prvých tlačí. Medzi najdôležitejšie znaky dizajnu inkunábulí patria⁸⁹:

Abreviatúra – z latinského slova *abbreviatura*, *brevis* – krátky. Skracovanie slov v tlačených vydaniach z dôvodu šetrenia písacej látky a zachovania rovnomerného sadzačského zrkadla. Niektoré zo skratiek prešli do bežného povedomia a používajú sa dodnes.

⁸⁸ Zdroj obrázka: autorka.

⁸⁹ Výklad termínov bol spracovaný na základe viacerých terminologických prác: RICHTEROVÁ, A. Ligatura. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-03-01]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002064&local_base=KTD; RICHTEROVÁ, A. Filigrán. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-03-01]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002307&local_base=KTD; CELBOVÁ, I. Imprimatur. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-03-01]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002496&local_base=KTD; VOIT, P. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: http://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Hlavn%C3%AD_strana&oldid=16242; *Dejiny knižnej kultúry: Terminológia* [online]. 2010 [cit. 2019-03-05]. Dostupné na: <https://knizna-kultura.webnode.sk/ucebnice/kapitoly-z-dejin-kniznej-kultury/terminologia/>

- Antropomorfná iniciála** – iniciála bohatá na útle a štíhle postavy, ktoré mali úzke ramená, dlhé nohy a ruky.
- Arabeska** – z talianskeho slova arabesco – arabský. Rastlinný motív ornamentu, ktorý je tvorený z drobných kvetín a rastlinných lístkov.
- Beštiár** – z latinského slova bestiarium – (dravé) zviera. Typ knihy, resp. žáner obsahujúci mytologické a imaginárne zvieratá a miesta, ktoré sú využité pre kresťanské učenie. Charakter textu je moralizujúci či alegorický, nikdy nie prírodopisný. Beštiár býva obohatený o výtvarné prvky.
- Bordúra** – tlačaná linka alebo dekoratívny pás, zdobený rastlinnými alebo figurálnymi motívmi, súvislo rámujúci titulný list, strany textu alebo prednú a zadnú dosku väzby. Vo výzdobe dosiek väzby lemuje bordúra jeden z okrajov dosky alebo vytvára rámovú kompozíciu.
- Dedikácia** – venovanie knihy ako výraz úcty a poďakovania.
- Dekorovaná iniciála** – komponovaná v živých farbách bez figurálnych a zoomorfických prvkov. Skladala sa výlučne z dekoratívnych prvkov.
- Devíza** – z latinského slova „dividere“ (deliť). Krátke heslo textovej či obrazovej povahy, vyjadrujúce filozofickú, etickú alebo náboženskú zásadu držiteľa. Spojením motívu, kompozície a funkcie heslo úzko súviselo s emblematikou. Devíza mala individuálnu, rodovú a inštitucionálnu podobu a len ojedinele zastupovala citát na prvej strane alebo dopĺňovala knižný dekór.
- Drevorez** – najstaršia grafická technika. Obraz vzniká tlačou z výšky, je vyrezaný do hladkej hruškovej alebo čerešňovej dosky, rezanej po dĺžke vláken.
- Efeméra** – tlač, ktorej aktuálnosť a využiteľnosť rýchlo pomíne.
- Exlibris** – z latinčiny Ex libris = z kníh. Označuje majiteľa / vlastníka knihy v úplnom alebo skrátenom tvare. Na rozdiel od supralibros sa exlibris nachádzal kdekoľvek vo vnútri knihy spočiatku v písanej, neskôr v tlačenej forme, často vo forme pečiatky alebo nálepky na začiatku knihy. Vlastník knihy označil vlastníctvo tak, aby bolo na prvý pohľad jasné – často bývalo spojené s ozdobným erbom, monogramom či obrázkom.
- Explicit** – označenie pre súhrn údajov o diele umiestnených na konci prvých tlačných kníh. Obsahuje bližšie údaje o diele – meno tlačiara, miesto a dátum tlače, príp. údaje o obsahu diela.
- Faksimile** – verná reprodukcia, napodobenina originálu inkunábuly alebo starej tlače.
- Filigrán** – vodoznak; značka na hárku papiera, ktorým jednotlivé papierne označovali svoje výrobky ako dôkaz ich pôvodu a kvality. Neskôr sa ich funkcia zmenila na dekoračnú. Vznikal na ručnom papieri stenčením papieroviny na miestach, kde

bola do sita pre rozmiešanú papierovú hmotu pripevnená značka z tenkého drôtu. Pri strojovej výrobe bol vytvorený stlačením vrstvy ešte vlhkého papiera - tesne pred sušením.

Fóliovanie – alfanumerické označenie listov tlačenej knihy.

Formát – počet listov, ktoré vzniknú zložením papierového hárku, napr. folio (2 listy), kvarto (4 listy), oktávo (8 listov). Formát sa označuje ako 2°, 4°, 8°. Zviazaním knihy sa vytvorené zložky spojili.

Groteska – hybridná a zároveň komická postava, ktorá často kombinuje prvky rôznych ľudských a zvieracích foriem. Nenesie žiaden zrejmy vzťah k textu, ktorý zdobí.

Chronogram – text, v ktorom výrazne vytlačené veľké písmená symbolizujú rímske číslice. Sčítanie ich hodnoty udáva napr. rok vydania, ak chronogram zastupuje tento údaj v imprese.

Chronostych – chronogram umiestnený vo veršoch alebo v básni.

Chryzografia – malba práškovým zlatom rozptýleným v spojive; technika používaná najmä v knižnej malbe.

Ikongrafia – z gréčtiny eikon – obraz, grafein – písať predstavuje predpísaný spôsob zobrazovania predstáv, výjavov a postáv, najmä náboženských a mytologických.

Iluminácia – z latinčiny illuminare = osvetľovať, ozdobiť je ručná malba alebo výzdoba inkunábulí. Bola realizovaná najmä svetlými farbami, ako napr. zlato alebo striebro. Je to všeobecnejší pojem ako ilustrácia, ktorá spravidla označuje vyobrazenie, ktoré sa bezprostredne vzťahuje k textu. Iluminácia zahŕňa ornamentálne a figurálne vyobrazenia, miniatúry, iniciály a výzdobu bordúr.

Impresum – vydavateľské údaje na titulnom liste tlačenej knihy, často v dolnej časti - miesto vytlačenia, tlačiar alebo vydavateľ a rok vydania. Inkunábuly impresum obsahujú zriedka.

Incipit – začiatok textu v inkunábulách, formulka, ktorou začínal text (...Začína sa kniha...) Po tejto formulke obyčajne nasledoval názov diela, ktorý mal často opisnú podobu (kniha o...), prípadne nasledovali aj údaje o autorovi. Incipit bol často graficky alebo farebne zvýraznený.

Iniciála – z latinčiny initium – počiatok. Písmeno stojace na začiatku odstavca alebo kapitoly, plniace funkciu optického, dekoračného prvku. Je odlišené veľkosťou, tvarom, pozadím a farbou. Písmeno bolo sčasti pozlátené, sčasti jednofarebné s pozláteným ornamentom a často doplnené pozlátenou rastlinnou drolériou. Podľa dekorácie rozoznávame rôzne druhy iniciál, napr. figurálna, zoomorfná, antropomorfná, pletencová, kaligrafická, ornamentálna, rastlinná, arabesková, atď.

Kniha hodín alebo liturgia hodín je malá knižočka pre osobné používanie zbožných laikov obsahujúca modlitby usporiadané podľa denných úsekov. Kniha bola bohato iluminovaná a jej výzdoba obsahovala okrem výjavov zo života Krista a Márie aj témy pomínutelnosti života alebo tanec mŕtvych.

Kolofón – vytlačené údaje o mieste tlače, tlačiarovi a roku vydania v závere knihy; niekedy aj súčasť explicitu.

Konvolút – kniha, zväzok, ktorý vznikol zviazaním niekoľkých samostatne vydaných a spravidla obsahovo nesúvisiacich tlačených diel do jednej väzby. Popri základnom diele obsahuje tzv. príväzky.

Kustóda – v tlačenej knihe počiatočná slabika prvého slova novej strany umiestnená buď vpravo pod zrkadlom predchádzajúcej strany, za predchádzajúcim stĺpcom alebo na poslednej strane predchádzajúcej zložky. V rukopisnej knihe **reklamanta**.

Ligatúra – grafické spojenie viacerých susedných písmen v snahe ušetriť miesto a zachovať rovnomerné sadzačské zrkadlo.

Majuskula – typografický výraz pre písmená veľkej abecedy.

Marginália – krátka (tlačená) poznámka na vonkajšom okraji textu alebo strany uľahčujúca prehľad o obsahu knihy (najmä v odborných a vedeckých knihách). Latinské slovo pre „veci na okraji“. Marginálie môžu obsahovať glosy, anotácie alebo diagramy.

Medirytina – klasická grafická technika, kde sa kresba ryje oceľovými rydlami do hladkého povrchu medenej dosky. Patrí medzi tlače z hĺbky, kde farba vyplní ryhy línií a prenáša sa odtiaľ tlakom na papier.

Miniatura – drobný obrázok. Prvok výzdoby predstavujúci samostatné vyobrazenie zaopatrené rámom alebo bez neho, ktoré nie je spojené s iniciálou. Miniatura môže byť umiestnená v stĺpci písma alebo v bordúre.

Minuskula – typografický výraz pre písmená malej abecedy.

Mŕtve záhlavie – krátky titulkový text v hornej časti strany nad hlavným blokom textu, ktorý sa nemení, t. j. je totožný pre všetky strany dokumentu – napr. názov diela, skrátený názov diela a pod.

Palmeta – z latinského slova palma – dľaň. Symetrický rastlinný motív vychádzajúci z palmových listov a listov akantu. Ornament býva vejárovitého tvaru, ktorý vychádza z tvarov palmových listov, pripomínajúcich ľudskú dľaň.

Predsádka – hustý, silný papier zložený do stredu, z ktorého polovica je prilepená na vnútornej strane prednej alebo zadnej dosky, druhá polovica tvorí prvý alebo posledný list. Záhyb každého koncového papiera funguje ako záves, spájajúci

- textový blok s „krytom“ (doskou) a umožňujúci pripojenú dosku otvárať a zatvárať. Taktiež chráni text a pôsobí proti vyťahnutiu textového boku z dosiek knihy.
- Príväzok** – samostatná práca (tlač) priviazaná k inému dielu, vytvárajúca s ďalšími príväzkami konvolút.
- Proveniencia** – pôvod knihy, vlastnícke záznamy, značky a pečiatky inštitucionálnych a individuálnych vlastníkov. Provenienčné údaje nevpisovali do kníh iba prví majitelia, ale aj ich nasledujúci vlastníci.
- Reprezentant** (guide letter) – z latinčiny repraesentans – prítomný, zastupujúci. Drobné písmenko upozorňujúce, kde a aká sa má doplniť iniciála. Ak nebol tlačiar a iluminátor jedna a tá istá osoba, v takomto prípade označoval tlačiar iluminátorovi miesto v knihe malým písmenom, ktoré malo byť neskôr dotvorené ako iniciála.
- Rozeta** – z latinského slova rosa – ruža. Dekoratívny motív štylizovaného kvetu ruže alebo kvetiny, ktorá má okvetné lístky v radiálnom alebo hviezdicovom usporiadaní okvetia. Uplatňovala sa aj ako doplnok rastlinných, či zložených motívov.
- Rozvilina** – väčšinou pásový ornament zo špirálovite stočených úponkov, doplnených listami (najčastejšie akantovými), prípadne aj kvetmi.
- Rubrikácia** – je označovanie a zvýrazňovanie (podčiarkovanie) písmen a textu červenou alebo modrou farbou – najčastejšie incipitov a začiatkov kapitol. Zvýraznené začiatkové písmeno či zvláštne znamienko v rukopisoch, inkunábulách a niektorých starých tlačiach, ktoré malo výraznejšie odlíšiť jednotlivé časti kapitol a odstavcov textu. Slovo pochádza z latinského „ruber“, čo znamená červená.
- Signatúra** – bodky, geometrické značky, písmená, arabské číslice označujúce poradie, ako majú byť poskladané jednotlivé listy papierového hárku do zložky; podľa umiestnenia mohla byť signatúra stránková alebo listová. Neskôr sa z nej vyvinula paginácia.
- Signet** – značka tlačiara alebo vydavateľa na titulnej alebo poslednej strane tlačenej knihy.
- Slepotlač** – druh razenej tlače bez použitia farby za účelom stabilizácie listu papiera, pokiaľ na jednej strane bol text potlačený a časť druhej mala ostať prázdna.
- Supralibros** – značka majiteľa knihy vyrazená na vonkajšej časti (najčastejšie koženej) knižnej väzby. Môže obsahovať podobizeň majiteľa knihy alebo jeho heraldický znak s textom, najčastejšie však iniciálky mena a rok zaobstarania knihy, či jej zviazania.
- Veduta** – druh ilustrácie, ktorá zobrazuje krajinu alebo mesto z čelnej perspektívy, vtáčej perspektívy alebo z vyvýšeného pohľadu; niekedy býva používaný aj pojem panoráma.

Vrecková kniha – malá prenosná kniha, ktorá sa dala zavesiť na opasok alebo remeň.

Prenosné knihy sa najčastejšie používali na výrobu kníh hodínok či modlitebných kníh pripravovaných pre zbožné účely (najmä pre bohaté ženy) a často mali vysoko kvalitnú väzbu. Boli obzvlášť populárne počas 15. a 16. storočia.

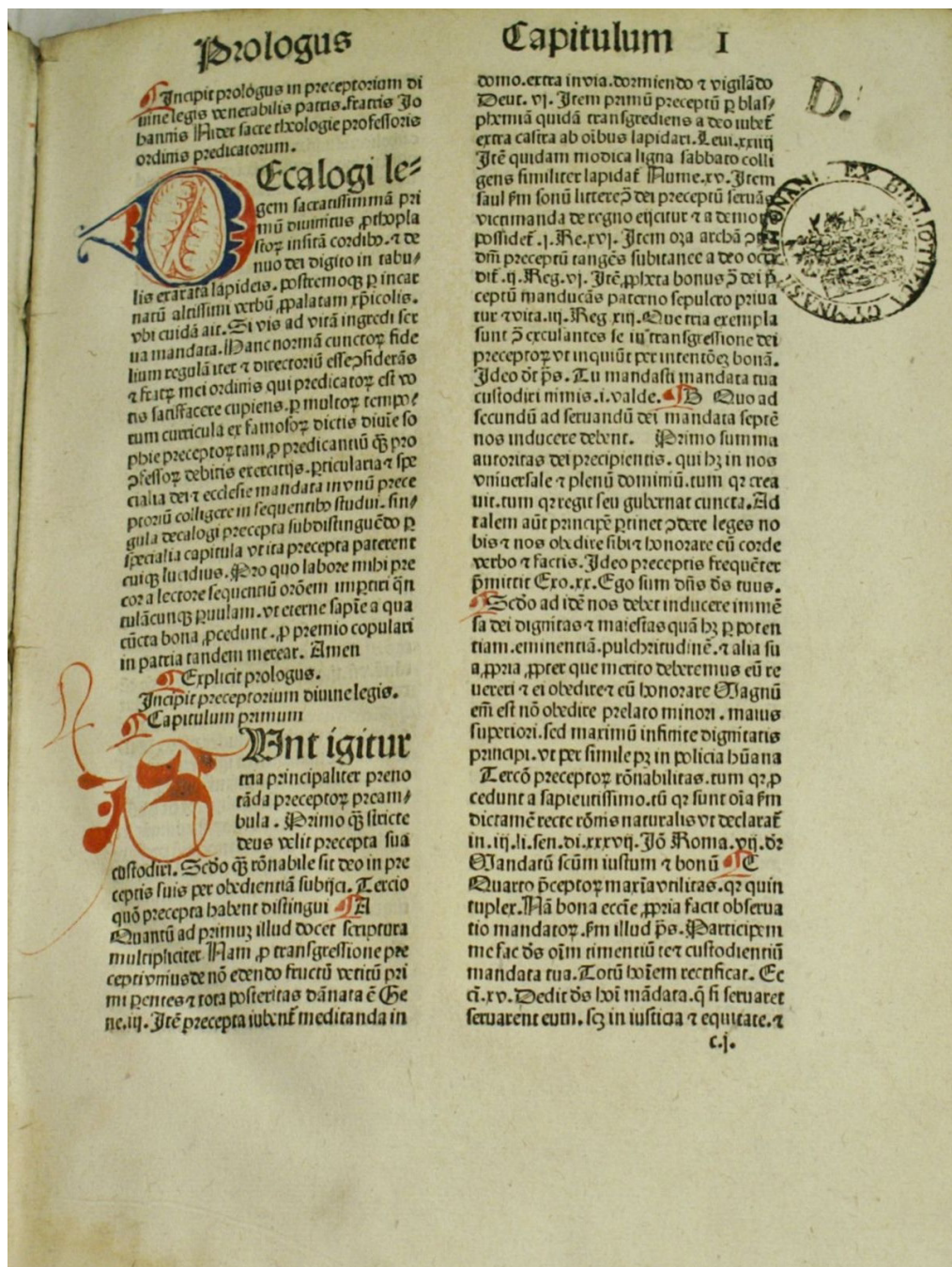
Zoomorfna inícia – inícia s obrázkami rýb, vtákov, psov a iných zvierat vo farbách červenej, žltej a zelenej.

Živé záhlavie – krátky titulkový text v hornej časti strany nad hlavným blokom textu, ktorý sa mení v závislosti od obsahu – napr. zmena kapitoly, číslovanie stránok, mená autorov, názvy článkov a pod.

4.3 ÚLOHY

1. Ktoré prvky dizajnu môžeme vidieť na inkunábule⁹⁰?

- incipit, živé záhlavie, rubrikácia, ornamentálna iniciála
- incipit, mŕtve záhlavie, rubrikácia, ornamentálna iniciála
- explicit, živé záhlavie, rubrikácia, ornamentálna iniciála

⁹⁰ Zdroj obrázka: JUNGIEREK, M. Nider, Johannes... In: *Hypotheses* [online]. 10. 07. 2015 [cit. 2020-11-01]. Dostupné na: <https://histgymbib.hypotheses.org/1217>

2. Ku ktorému pojmu patrí definícia?

- a) Značka papierne na vyrobenom papieri.
.....
- b) Značka tlačiara alebo vydavateľa.
.....
- c) Veľkosť knihy vyplývajúca z počtu listov, ktoré vzniknú zložením papierového hárku.
.....
- d) Vydavateľské údaje na titulnom liste knihy.
.....
- e) Tlač, ktorá má limitovanú aktuálnosť využitia.
.....
- f) Značka majiteľa knihy vyrazená na vonkajšej časti knižnej väzby.
.....
- g) Verná reprodukcia tlačenej knihy.
.....
- h) Spojenie viacerých susedných písmen do jedného.
.....
- i) Grafická technika, kde sa kresba ryje ocelovými rydlami do hladkého povrchu medenej dosky.
.....
- j) Titulkový text v hornej časti strany nad textom, ktorý sa nemení.
.....
- k) Titulkový text v hornej časti strany nad hlavným blokom textu, ktorý sa mení.
.....

3. Identifikujte prvky dizajnu inkunábulí:

- a).....

b)

c)

d)

e)

Liber. VI.

Par. II.

quar: o omnes mudant. Adhuc h sic vnu lapide preciosum: recondire in arca cordis hoc nomen gloriosum triu syllabay. Maria. Et eritis securi in omni periculo: habebitis auxilium in omni necessitate: et angustia et prosperitate in omni salubri optato. Nil enim est mali quod non remoueat. Nil boni quod non obrineat. Nonum privilegium quia hoc nomen est summe confortatiuum si homo aduertat: quod nullus sperauit in ea et confusus est. nullus inuocare potuit sic: ut derelictus sit dumodo bene inuocauerit. ita

confusus: si iudicij horrore perterritus: si barathro desperantis absorptus. Mariam cogita: maria inuoca. Et sic in temetipso ex periri poteris. Gmento victu sit nome virginitis maria. Hec ille. Undecima prerogatiua nois marie est: quod est nomen dulcissimu. Unde canit ecclesia. Salue regina misericordie vita dulcedo et spes nostra. Unde ipsa est demetissima regina: vita spes et dulcedo nostra: sequit quod nome eius est dulcissimu. Admiru ex noie marie nisi assit impedimentum in hoc: tanta dulcedo cordi deuoto infunditur. mentis affectu marie roma

f)

g)

Das buechlin behende du billich lernen solt
 Vnd es achte file edel gestain silber vnd golt
 Kalendaris gehailten zu latein
 Leret dich der sinne boech vnd modes schein
 Cynclif zeichen vnd beider liechte finsternus
 Cwaige der uff vil iare mit kurtzer gebedenus
 Gulten spil mittelzeit rynnlichen salinache beide ciden
 Sontagbuchstab oltzen vnd pfingsten sibon
 Dar zu erkennen bruch vnd neuen man
 Artzney pfliegen vnd gute zeit zu aderlan
 Verkanbet auch tages vnd nachten leng durchs iar
 Dar zu der sinnen auff vnd nidergang offenbar
 Quadranten vnd stunde machen billichlich
 Allenthalb gebrauchen gewill vnd maisterlich
 Das hat gemache maister huns von konigspurg genant
 In teutischen vnd welischen landen wol erkant
 Capu venedig gotrickt mit billicher vernunft vnd sünden
 Als tie nach gemelten maister wol künden
 1478

Bernhart maller
 von zugspurg
 Erhart erdbolt

h)

i)

j)

sch	=>	sch
cf	=>	cf
t3	=>	t3

k)

cor ad alta leuet. **X**te vini
Gena **A**genos dicit be
 decus lacrimariū vñ infer
 us q̄ ē inter malas ⁊ au
 tra. q̄ ibi barba gigni
 r. **A**nd tberētius. **D**e
 uidi⁹ epy. v. **E**t secur
 in auroza d̄z. **E**t ste
 nealogia gie acuit
 ealogus. **G**enesis
 ē genealogus ga
 rus. **U**nde bec g
 ere vñ linea gene
 rcha. **G**enesis

l)

Expliat postilla in job fratris thome de aquino **A**nno
Millesimoquadringsesimoseptuagesimoq̄rto. per di
Scretum **C**onradum sijn̄er ⁊ gerhuszen artsi impressorie
magistrum .

m)

n)

o)

p)

q)

4. Doplňte chýbajúce:

- a) Kniha vytlačená do roku 1500 je
- b) Kniha vytlačená v rokoch 1501-1520(30) je
- c) Kniha vytlačená v roku 1780 je

5. Vytvorte vlastný autorský signet a zdôvodnite jeho dizajn. Dbajte na princípy obsahu a formy signetu.

Signety pozostávali vo všeobecnosti z:

- iniciál
- rodových erbov
- obrázkov odvodených z miesta tlače
- emblémov symbolizujúcich morálne presvedčenie
- ornamentov
- motívov personifikujúcich priezvisko (napr. Löwe – lev)

Konkrétne obsahovali obrazy s konkrétnou symbolikou, napr.

- pochodní predstavujúcich svetlo, oheň a život,
- sviec s heslom „Praeluceamus“ (lat. Svietme vpred).
- kotvy s delfínom (symbol bezpečia, nádeje)
- prsteňa alebo kruhu (nekonečnosť a ochrana)
- stromu (rod)
- plamy (vítazstvo)
- palice (zem)
- vtáctva (vzlet, výška)
- žaby (znovuzrodenie)
- had (životná sila)
- včely (pracovitosť, usilovnosť, zručnosť)⁹¹.

⁹¹ Spracované podľa: VOIT, P. Signet. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Signet>

5 KNIŽNÝ OBCHOD A INKUNÁBULY

Vzhľadom na to, že počet kníh po objavení kníhtlače narastal, konkurencia medzi vydavateľmi sa zvyšovala, pretože bolo finančne a časovo náročne vytlačený náklad rozpredať. Mnohé tituly kníh sa k širokým masám potenciálnych čitateľov dostávali bez potreby osobitnej snahy – išlo hlavne o inkunábuly pre každodenné použitie, ako napr. kalendáre, almanachy či modlitebné knižočky. V prípade exkluzívnejších a finančne náročnejších vydaní však museli vydavatelia kníh siahnuť aj po mimoriadnych nástrojoch, pokiaľ chceli knihy rozpredať.

5.1 KNÍHKUPCI V INKUNÁBULOVOM OBDOBÍ A FORMY KNIŽNÉHO OBCHODU

Profesia kníhkupca existovala de facto od vzniku „kníh“ bez ohľadu na ich formu, čiže už od obdobia staroveku. V tomto čase malo kníhkupecké povolanie svoje vlastné označenia, diferencované buď na základe geografickej príslušnosti alebo popisu práce. Tak sa napr. v starovekom Grécku stretávame s kníhkupcami označenými ako bibliopola, v Ríme ako librarius, mercator librarius (bibliator), skriptor a neskôr v stredoveku aj ako stacionarius. Po vynájdení kníhtlače sa etablovali ďalšie kníhkupecké profesie, ktoré vznikali ako samostatné povolania alebo ako profesie kumulované. Okrem toho sa líšili predovšetkým tým,

- s akým druhom tovaru a kníh kníhkupci obchodovali,
- do akej miery bola ich činnosť profesionalizovaná,
- ako a či spolupracovali aj s inými profesiami,
- aký bol spôsob distribúcie kníh,
- aká bola ich finančná politika.

Prví kníhkupci boli **kníhtlačiari** – v tejto profesii sa celkom logicky spájala aj kníhkupecká a dokonca aj vydavateľská činnosť. Na začiatku kníhtlačiari rozpredávali vytlačené knihy sami vo svojej vlastnej tlačiarne alebo sklade, postupom času však prestali zvládať vykonávanie viacerých činností naraz a okrem iného – bolo potrebné knihy distribuovať aj na vzdialenejšie miesta, nielen v okolí tlačiarne. Preto si na túto úlohu najímali pomocníkov – putovních kníhkupcov (tzv. **buchführerov**), ktorí rozpredávali ich tovar po celej krajine a propagovali ho prostredníctvom inzerátov – tzv. **knižných oznámení**. V niektorých prípadoch predávali putovní kníhkupci len tovar z jednej tlačiarne, inokedy mali v ponuke aj knihy viacerých kníhtlačiarov. Vzťah založený

medzi buchführermi a tlačiarimi fungoval na princípe zmluvnej alebo voľnej spolupráce. Pri zmluvnej získaval buchführer knihy na remisiu, to znamená, že nepredané tituly mohol vrátiť a z predaných získaval províziu. V prípade voľnej spolupráce fungoval putovný kníhkupec ako samostatná jednotka, knihy nakupoval napevno a na rabat. Práve zmluvní buchführeri zastupovali kníhtlačiarov aj na veľtrhoch, kde dohadovali aj kontrakty s autormi na budúcu spoluprácu.

V snahe zacieliť distribúciu aj na zahraničné trhy pristúpili mnohí prvotlačiarov aj k zkladaniu filiálok v zahraničí, v ktorých celú distribúciu zabezpečovali tzv. **komisionári**. Komisionári viedli obchodníkov vo významných európskych obchodných centrách (Paríži, Lyone, Krakove, Budíne, Viedni a pod.) a okrem toho zastupovali, podobne ako buchführeri, kníhtlačiarov na medzinárodných veľtrhoch. Vybavovali tu účty a objednávky.

Kníhtlačiarov zásobovali svoje filiálky prostredníctvom celej siete ďalších spolupracovníkov, kam patrili **povozníci** (zabezpečovali prepravu kníh na koňoch, vozoch alebo loďami), **poslovia** (vybavovali korešpondenciu), **agenti** (mali na starosti finančné transakcie) a nezriedka aj **iní tlačiarov**, ktorým zasielali v prípade zaneprázdnenosti rukopisy na tlač a predaj.

Okrem putovných kníhkupcov pôsobili na knižnom trhu aj podomoví kníhkupci – tzv. **hausiereri**. Nepovažujeme ich za typických kníhkupcov, nakoľko, na rozdiel od buchführerov, okrem kníh predávali aj iný tovar a pohybovali sa zväčša len v lokálnej blízkosti. Neskôr sa objavil nový druh kníhkupca – tzv. **sortimentár**. Vyvinul sa z putovného kníhkupca až okolo roku 1480, postupne sa usadil na stálom mieste a založil si vlastný, stály obchodník s knihami, v ktorom ponúkal sortiment od viacerých vydavateľov.

Popri uvedených sa do knižnej distribúcie zapájali aj nekníhkupecké povolania, ktorých predstavitelia sa stali len príležitostnými predajcami kníh, ako napr. **učitelia**, **študenti**, **duchovní** a **kníhviazači**, ktorí obchodovali so zviazanými knihami.

Čo sa týka **cien**, v prípade putovného obchodu neboli pevne stanovené a buchführeri ich menili v závislosti od kúpyschopnosti obyvateľstva v konkrétnej lokalite. Často sa však označovali ako „lacný“ alebo „najlacnejší“ predajca. Pevné ceny boli stanovené až v stálych obchodníkoch s knihami, ktoré síce vznikali aj v 15. storočí, ale rozvinuli sa až neskôr. Miestom vyjednávania o cene sa stali veľtrhy, ktoré sa konali dvakrát ročne vo významných obchodných strediskách (Frankfurte, Bazileji, Paríži, Norimbergu, Lipsku a pod.). Sem prichádzali putovní kníhkupci, prinášali knižné oznámenia a knihy, ktoré v prípade nepredania uskladňovali až do ďalšieho veľtrhu

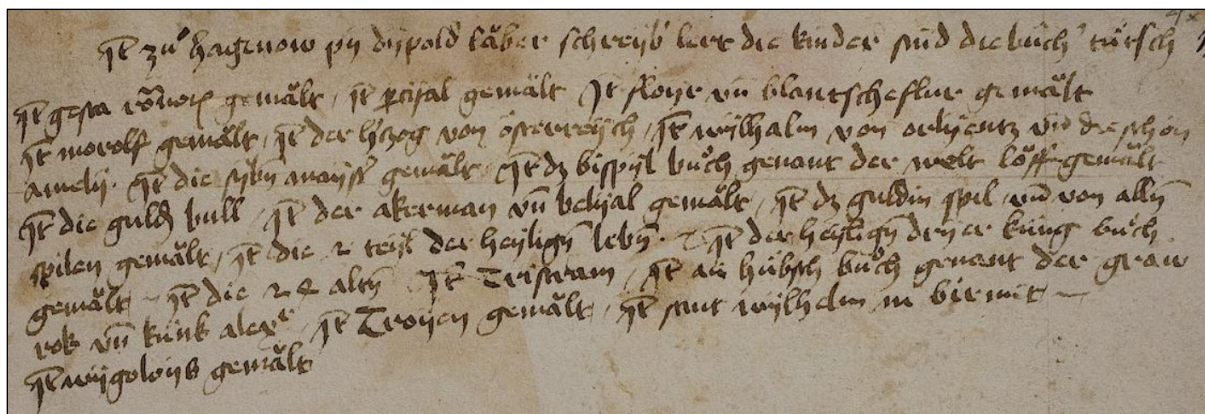
v prenájatých skladoch. V predaji kníh im pomáhali aj tzv. hlasní **vyvolávači**, ktorí mali za úlohu pritiahnúť pozornosť na práve nimi ponúkané tituly.

Keď sa cenová politika na veľtrhoch stala kvôli rôznym menám neprehľadnou a limitovanie predaja vzhľadom na dva termíny v roku neúnosným, obchod v hotovosti vystriedala nová forma finančnej politiky – tzv. výmenný obchod. Táto forma obchodovania zaznamenala svoj rozmach hlavne v 16. storočí – čiže mimo inkunábulového obdobia.

5.2 PROPAGÁCIA INKUNÁBULÍ NA KNIŽNOM TRHU

V snahe zvýšiť šance vydaných kníh na odbyt vznikli v relatívne veľmi krátkom čase po objavení kníhtlače prvé propagačné materiály – tzv. **knižné oznámenia**. Môžeme ich definovať ako propagačnú správu / reklamu, ktorá je upozornením na *už publikovanú* knihu (knihy) alebo na *plánované publikovanie* knihy / kníh s cieľom presvedčiť adresáta o kúpe oznamovanej knihy / kníh. Má výraznú presvedčovaciu a ovplyvňujúcu funkciu.

Knižné oznámenie nebolo výtvarným produktom tlačenej knihy. Prvé knižné oznámenie vzniklo už v čase rukopisných kníh medzi rokmi 1447-1450. V tomto čase nemecký učiteľ, majiteľ jednej z najvýznamnejších a najproduktívnejších skriptorských dielní a kníhkupectva v Hagenau **Diebold Lauber** (1427-1471), použil ako prvý *rukopisné* knižné oznámenie, ktoré vložil do jedného zo svojich rukopisov. Podľa viacerých zdrojov mu uvedená reklama priniesla žiadany úspech, ktorej dôkazom je skutočnosť, že jeho kódexy si našli odbyt aj vo Švajčiarsku a Francúzsku. Prvé Lauberove oznámenie obsahovalo typické znaky dobre orientovanej propagácie zameranej na informovanie a presvedčanie: v úvode Lauber vyzýval budúceho čitateľa na nákup a v ponuke pre čitateľa vymenoval široký záber ním ponúkaných kníh a zdôraznil ich kvalitu. Dôležitou súčasťou reklamy bol aj konkrétny zoznam ponúkaných kódexov a adresa kníhkupectva. Nasledoval zoznam ponúkaných titulov orientovaných najmä na náučnú a zábavnú literatúru, ako aj na medicínske a právnické spisy.

Obr. 21 Knižné oznámenie Diebolda Laubera⁹²

Tlačené knižné oznámenia sa začali objavovať v 70. rokoch 15. storočia. „Vychádzali v plagátovej, jednostranne potlačenej forme, najmä v latinčine alebo nemčine (ojedinele v angličtine a holandčine). Zoznam kníh bol uvedený spravidla v jednom, zriedkavejšie v dvoch stĺpcoch. Informácie o vydavateľovi sa dozvedáme len na základe adresy, kde sa knihy dajú kúpiť, na základe rozboru písma, popr. ponúkaného knižného repertoáru. Z hľadiska výzdoby boli oznámenia tlačené čierno-červenou farbou, rubrikované červenou, zriedkavejšie modrou. Veľkosť plagátu kolísala od 39 × 30 cm, 24 × 17 cm, 25 × 14 cm až po malý lístok vo veľkosti 5 × 12 cm“⁹³.

Štruktúra knižných oznámení bola veľmi podobná a prispôbená tomu, či išlo o reklamu na jeden titul – tzv. **jednotlivé knižné oznámenie** alebo na celý súbor kníh – tzv. **súborné knižné oznámenie**. Knižné oznámenie obsahovalo nasledovné údaje:

- oslovenie klientely a stručnú výzvu ku kúpe,
- knihu / zoznam kníh a presvedčovaciu taktiku,
- vzorkovník písma (niekedy),
- adresáta,
- predajné miesto,
- prosby (napr. o vyvesenie plagátu).

Prvé tlačené knižné oznámenie inkunábulového obdobia zostavil štrasburský tlačiar Johann Mentelin v roku 1469 – išlo o latinské *jednotlivé* oznámenie, ktorým propagoval nový titul zo svojej tlačiarne: dielo Astesana de Asta *Summa de casibus*. V rovnakom

⁹² Zdroj obrázka: Voynich Zodiac Gemini and the workshop of Diebold Lauber... 10. Sept. 2018. In: *ciphermysteries* [online]. 2018 [cit. 2019-09-09]. Dostupné na:

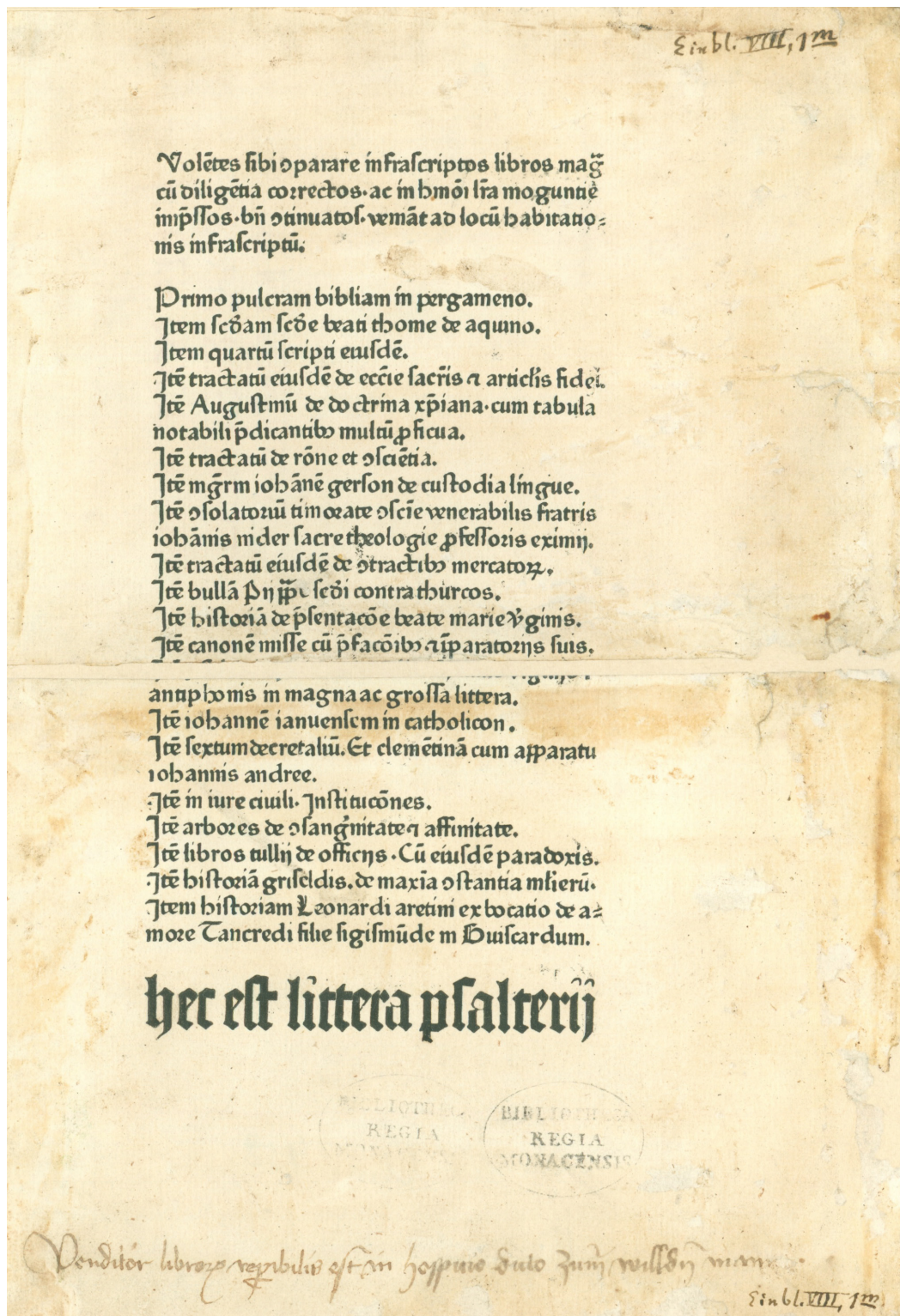
<http://ciphermysteries.com/2018/09/10/voynich-zodiac-gemini-and-the-workshop-of-diebold-lauber>

⁹³ LICHNEROVÁ, L. Knižné oznámenia 15. storočia ako nástroj komunikačnej politiky - 1. časť (vydavateľské knižné oznámenia). In: *Studia bibliographica Posoniensia*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2012, s. 23-41. ISBN 978-80-89303-35-9.

roku vydal prvé *súborné* latinské vydavateľské oznámenie mohučský tlačiar Peter Schöffner.

Na základe 47 zachovaných tlačených knižných oznámení⁹⁴ môžeme konštatovať, že vychádzali v období od roku 1469 a do konca 15. storočia malo ich vydávanie klesajúcu tendenciu. Prvou príčinou bol **rozvoj titulného listu**, na ktorý sa postupne prenášali informácie z knižných oznámení, a ktorý bol cielene umiestňovaný ako prvá a zároveň propagačná strana inkunábuly. Druhým dôvodom bol **vznik kníhkupeckých viacstranových ponukových katalógov**, ktoré plne nahradili knižné oznámenia.

⁹⁴ Pozri: *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* [online]. Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, [bez dátumu] [cit. 2015-01-15]. Dostupné na: <http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de>

Obr. 22 Schöfferovo knižné oznámenie, Mohuč, 1469/70⁹⁵

⁹⁵ Zdroj obrázka: SCHÖFFER, P. „Volentes sibi comparare infrascriptos libros...“. [Mainz], [ca. 1469]. In: *Münchener DigitalisierungsZentrum* [online]. [bez dátumu] [cit. 2018-08-08]. Dostupné na: http://daten.digitalisierungs-zentrum.de/bsb00101543/image_1

5.3 REGULÁCIA KNIŽNEJ DISTRIBÚCIE A VÝROBY KNÍH

Objavenie kníhtlače so sebou neprineslo pre tlačiarov a kníhkupcov len pozitíva. Po získaní rukopisu, ktorý musel tlačiar v prípade žijúceho autora zaplatiť, bolo jeho ďalšou úlohou pripraviť text do tlače. To si vyžadovalo nemalé časové a finančné úsilie: od zabezpečenia vhodného písma, sadzby textu, až po zabezpečenie prípadných ilustrácií a rozpredania nákladu, ktoré bolo vždy neistým predpokladom. Hlavne v prípade nových diel nemohol typograf predvídať, aká bude odozva potenciálnych záujemcov na nový titul a či sa mu jeho vklad do tlačeného vydania oplatí. Toto „riziko povolania“ so sebou niesli hlavne tlačiar prvého vydania. V prípade, že bol o titul záujem, aktivizoval aj ambície ďalších tlačiarov, ktorí boli uvedených rizík zbavení tým, že nemuseli neuvážene hazardovať s vynaloženými prostriedkami na tlač, neboli nútení zakúpiť rukopis od autora a v neposlednom rade, samotnú sadzbu textu mohli jednoducho odkopírovať použitím identicky rozloženého sadzačského zrkadla. Príprava sadzačského zrkadla pritom trvala v prípade rozsiahlejších titulov aj roky, spomeňme napr. Gutenbergovu bibliu, ktorý ju tlačil v rozmedzí rokov 1452 – 1455.

Dôsledkom týchto skutočností bola snaha tlačiarov prvých vydaní zabezpečiť si pred pirátmi ochranu na svoje tlačené knihy. Tlačiar prvého vydania, považujúci sa za oprávnených typografov, preto začali využívať inštitút **vydavateľských privilégii**, ktoré im poskytovali ochranu – monopol na výhradnú tlač, ale často aj na distribúciu diela. V prípade, že išlo o privilégium na jedno dielo, hovoríme o tzv. **jednotlivom privilégiu**, ak dostal typograf monopol na viac diel rovnakého typu, napr. na učebnice, bolo **privilégium súborné**. Ak obdržal tlačiar privilégium na akúkoľvek produkciu, čo sa nestávalo často, nazývame toto **privilégium všeobecné**⁹⁶. Privilégium chránilo tlačiarov pred pirátskou dotlačou ich diela inými vydavateľmi a často aj pred neoprávnenou distribúciou ich diel spravidla na nejaké časové obdobie.

Prvé vydavateľské privilégium bolo udelené celkom rýchlo po objavení kníhtlače, už v roku 1469. Všeobecný monopol na tlač získal od benátskeho senátu pôvodom nemecký kníhtlačiar Johannes von Speyer (Johannes de Spira). Privilégium mu garantovalo výlučnú tlač a distribúciu jeho vydaní v oblasti benátskeho domínia na obdobie

⁹⁶ Takto delí privilégia KOLLÁROVÁ, I. a J. JELÍNKOVÁ. Vydavateľské privilégium a autorské právo. *Dejiny knižnej kultúry* [online]. 2010 [cit. 2020-03-04]. Dostupné na: <https://knizna-kultura.webnode.sk/ucebnice/kapitoly-z-dejin-kniznej-kultury/texty/vydavatske-privilegium-a-autorske-pravo/>

5 rokov⁹⁷ pod hrozbou konfiškácie a pokuty. Keďže však Johannes po roku od udelenia privilégia zomiera, privilégium naďalej platné nebolo, pretože nebolo dedičné (hoci sa oňho uchádzal Johannesov brat Wendelin).

Ďalšími aktivistami v oblasti získavania privilégií boli autori. V zmysle ochrany svojich osobnostných práv sa snažili zabrániť iným, ako nimi vybraným tlačiarom, aby dotlačali ich diela, často s chybami, nepresne a s nevhodnou úpravou. Cieľom privilégia bola možnosť zvoliť si tlačiaru na vydanie vlastného diela a dožadovať sa ochrany pred neoprávnenými zásahmi do diela. Takéto privilégiá nazývame **autorské privilégiá**. Tento druh privilégií získavali autori na vlastnú žiadosť, častejšie im však boli udeľované panovníkmi bez žiadosti, len na základe toho, že si bol panovník vedomý významu rukopisu, ktorý si zasluhoval osobitnú a kvalitnú úpravu zabezpečenú výberom vhodného typografa.

Prvým majiteľom autorského privilégia sa stal v roku 1486 Marco Antonio Sabellico. Išlo o historika a vedca z Benátok, ktorému monopol takisto udelil benátsky senát. Privilégium bolo jednotlivé, keďže „kompetenciu na rozhodovanie dostáva Sabellicus len na svoje dielo „*Decades rerum Venetarum*“ (dejiny, kronika Benátok) prostredníctvom tzv. „garancie na tlač“ – výber typografa bol v rukách Sabellica.“⁹⁸ Autor dostal garanciu na autorizovanie diela, výber typografa a tiež ochranu proti ilegálnej dotlači.

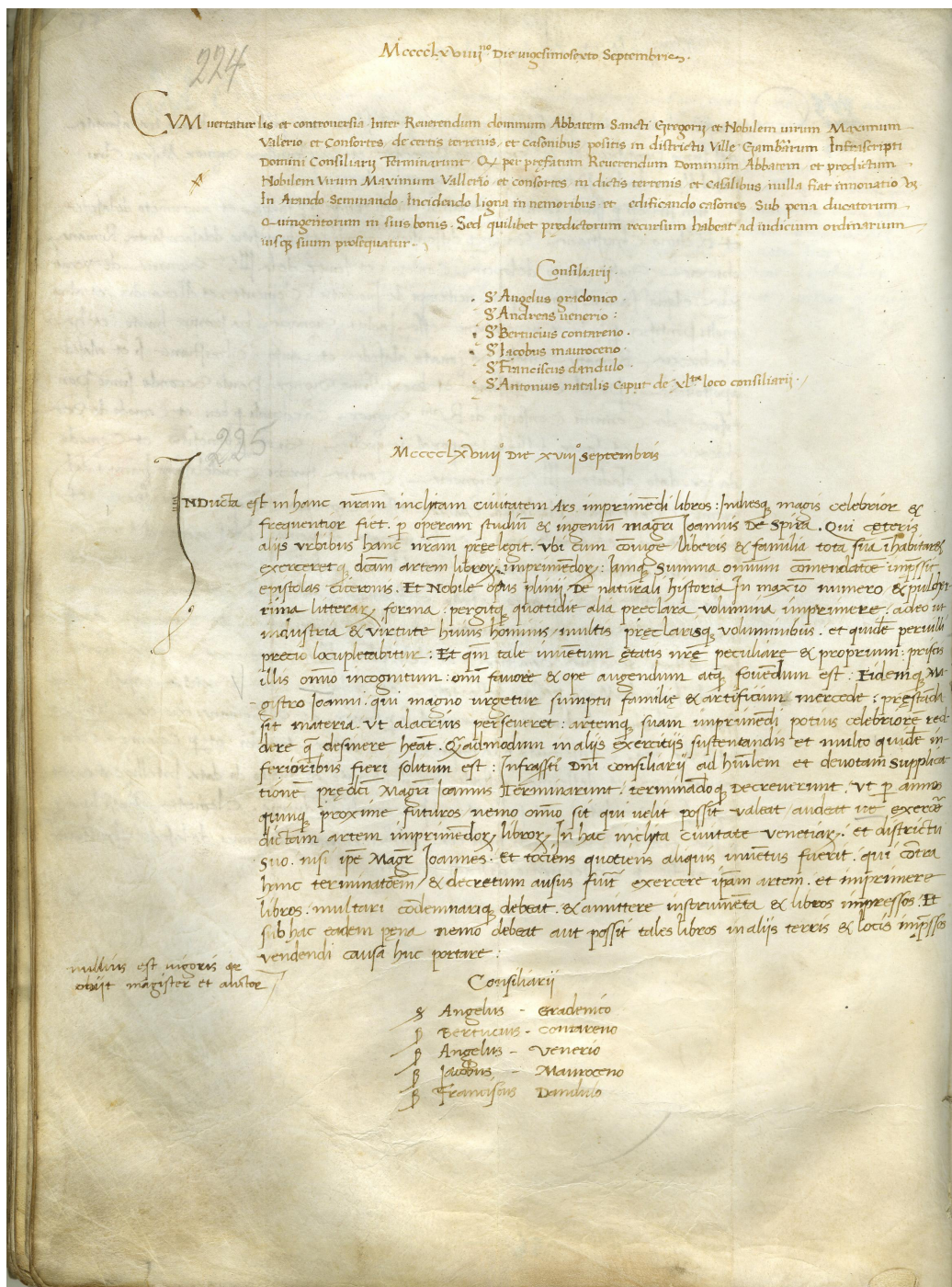
Obsah privilégií, či už vydavateľských alebo autorských, bol sústredený na viaceré oblasti. Vo všeobecnosti zahŕňal tieto položky:

- poskytovateľ privilégia
- nadobúdateľ
- **predmet** privilégia (názov privilegovaného diela / diel, stručný obsah)
- **dôvody udelenia privilégia** (význam diela / diel pre spoločnosť, straty tlačiaru alebo autora pirátskou dotlačou)
- **obsah** privilégia (výsady + zákazy = zákaz pirátskej dotlače alebo distribúcie)
- chronologická platnosť a dedičnosť
- **sankcie** pre porušovateľov (konfiškácia tlačiarne, výtlačkov, pokuta a pod.)
- geografická platnosť

⁹⁷ Rukopis privilégia je uložený v Benátskom štátnom archíve: ASV, NC, reg. 11, c. 55r. a zdigitalizovaný je dostupný na: BENTLY, L. a M. KRETSCHMER, eds. Johannes of Speyer's Printing Monopoly, Venice (1469). *Primary Sources on Copyright (1450-1900)* [online]. Cambridge: University of Cambridge, Faculty of Law, [bez dátumu] [cit. 2013-03-09]. Dostupné na: http://www.copyrighthistory.org/cam/tools/request/showRecord?id=record_i_1469

⁹⁸ CHUDÝ, A., LICHNEROVÁ, L. a J. ŠUŠOL. *Úvod do autorského práva* [online]. Prvé vydanie. Bratislava: Stimul, 2015 [cit. 2020-05-04]. ISBN 978-80-8127-029-1. Dostupné na: <https://alis.uniba.sk:8443/lib/item?id=chamo:434650>, s.69.

- dátum a miesto udelenia privilégia
- povinnosti (napr. odovzdanie časti exemplárov a pod.).

Obr. 23 Privilégium pre Marca Johannaesa von Speyera (1469)⁹⁹

⁹⁹ Zdroj obrázka: BENTLY, L. a M. KRETSCHMER, eds. Johannes of Speyer's Printing Monopoly, Venice (1469). *Primary Sources on Copyright (1450-1900)* [online]. Cambridge: University of Cambridge, Faculty of Law, [bez dátumu] [cit. 2013-03-09]. Dostupné na: http://www.copyrighthistory.org/record/i_1469

Privilégiá neregulovali len výrobu, ale aj distribúciu tlačí – chránili tak privilegovaných pred konkurenciou dovozu a vývozu konkurenčných diel. Okrem toho bola distribúcia inkunábulí regulovaná aj inými spôsobmi – napr. pravidlami cechov, knižných veľtrhov, zavedenými kompetenciami jednotlivých druhov kníhkupcov alebo právom skladu. Napr. **cechy** ako združenie remeselníkov v stredoveku a novoveku hájili ich práva, dohliadali na ceny výrobkov, bránili konkurencii a zabezpečovali výchovu nových remeselníkov. Vznikali približne od 13. storočia a ich úlohou bolo okrem iného nepovoľovať vykonávanie remesla iným osobám ako členom cechu. Takýmto spôsobom bola regulovaná aj distribúcia kníh. V cechoch boli remeselníci združovaní na základe podobnosti remesla; nezriedka sa viaceré remeslá spájali do jedného cechu. Tak to bolo aj v prípade kníhviazačov a kníhkupcov, ktorých prvým cechom bol tzv. **Šafranový cech** (Zunft zu Safran) v Bazileji, v ktorom sa od roku 1480 koncentrovali kníhviazači a putovní kníhkupci, ktorí mohli ako jediní predávať zviazané knihy.

5.4 ÚLOHY

1. Ako sa nazýval kníhkupec v starovekom Ríme?

- a) stationarius
- b) bibliator
- c) librarius

2. Ako sa nazýval kníhkupec v starovekom Grécku?

- a) bibliopola
- b) stacionarius
- c) librarius

3. Čím sa odlišovali kníhkupecké povolania v inkunábulovom období? Vymenujte.

4. Pre ktoré kníhkupecké povolanie v inkunábulovom období je typická táto charakteristika?

- a) knihy, knižné oznámenia, putovanie, zastupovanie kníhtlačiara na veľtrhoch, provízia,
- b) knihy rôznych vydavateľov, stály obchod s knihami, pevné ceny.

5. Ktorý typ kníhkupca znázorňuje obrázok?

6. Čo neobsahovali knižné oznámenia?

- adresáta
- výzvu ku kúpe
- cenu
- názov diela
- predajné miesto
- oslovenie klientely.

7. Ktoré položky obsahuje nasledovné znenie žiadosti o privilégium¹⁰⁰?

Najjasnejší princ a najslávnejší pán: pretože je všeobecne známe, že Vaša Jasnosť, prostredníctvom vašich grantov a privilégii, pozýva a inšpiruje dômyselné mysle uvažovať o nových vynálezoch pre verejný prospech a ozdobu verejného života, medzi nimi, Ottaviano dei Petrucci z Fossombrone, obyvateľ tohto slávneho miesta, veľmi dômyselný človek, vynášiel, s veľkými nákladmi a s najväčšou starostlivosťou to, o čo sa mnohí, nielen v Taliansku, ale aj mimo Talianska, dlho márne pokúšali, a síce najpohodlnejšiu tlač figurálnej hudby: a v dôsledku toho ešte jednoduchšieho chorálu, čo je vec veľmi dôležitá pre kresťanské náboženstvo, úžasne vyzdobená a mimoriadne potrebná...

¹⁰⁰ Ottaviano Petrucci's Music Patent, Venice (1498), voľný preklad: autorka.

Preto vyššie uvedený predkladateľ petície hľadá úľavu pri Vašich slávnych nohách a prosí Vás, aby ste prostredníctvom svojej zvyčajnej milosti a blahosklonnosti rozhodli priznať mu ako prvému vynálezcovi osobitnú milosť, že dvadsať rokov nebude nikto iný oprávnený tlačiť figurálnu hudbu v krajine podliehajúcej Vášmu panstvu, ani tabulatúry pre organ alebo lutnu, ani importovať tieto veci vytlačené vonku na akomkoľvek inom mieste, ani nespôsobiť ich dovoz alebo predaj na území alebo mieste pod Tvojim Vzneseným panstvom, pod utrpením konfiškácie tohto diela, vytlačeného inými alebo dovezeného zvonka, a to za pokuty desať dukátov za každú kópiu: z čoho [pokuty] polovica bude venovaná nemocnici sv. Antona a druhá polovica františkánom na Novej hore [Piety]. A toto žiada ako špeciálnu milosť...

1498, 25. májový deň

Vyššie uvedená petícia sa schvaľuje za podmienok v nej stanovených.

Radní.

Signatár Marinus Leono.

Signatár Jeronimus Vendrameno.

Signatár Laurentius Venerio.

Signatár Dominicus Bollani.

8. Ktorú položku reprezentuje údaj?

Výber:

- a) poskytovateľ,
- b) nadobúdateľ,
- c) predmet privilégia,
- d) dôvody udelenia privilégia,
- e) chronologická platnosť,
- f) sankcie pre porušovateľov,
- g) dátum a miesto udelenia privilégia,
- h) povinnosti.

ÚDAJ	POLOŽKA
...a zaplatí pokutu 500 zlatých...	
...najbližších 5 rokov nikto iný nesmie mať splnomocnenie, možnosť, právo alebo odvahu vykonávať zmienené remeslo kníhtlače...“	
...tlačí bezúhonne, vytvoril grécke písmo, kt. vyzerá, ako keby bolo písané rukou, a mnoho ďalších nádherných vecí...“	
Mária Terézia vlastnou rukou...	
...bol daný v našom sídelnom meste Viedeň, 1. februára 1749, v de- viatom roku našej vlády...	
...náš cisársko-kráľovský poštový kontrolór v Bratislave, verný a ctený Joseph Hecht...	
...je však povinný poslať pod hrozbou straty nášho kniežacieho privi- légia niekoľko exemplárov našej Rakúskej dvorskej kancelárii...	
...traktát pod titulom Úvod do všeobecného európskeho poštového práva...	

ZÁVER

Nie všetkým objavom sa dostalo zaslúženej úcty už v čase ich objavenia. Objavenie kníhtlače v 15. storočí však zarezovalo u verejnosti do tej miery, že už v krátkom čase vznikli chvály a oslavy na tento vynález. „Veršovaná a prozaická panegyrika na kníhtlačiarske umenie tak predstavuje najstaršiu vrstvu literatúry o kníhtlači“¹⁰¹. Z tohto druhu literatúry je zrejmé, že doboví vzdelanci si na vynáleze kníhtlače cenili predovšetkým rýchlosť rozmnožovania kníh, ich zlacnenie a taktiež záchranu antickej slovesnej kultúry. Okrem samostatných chválospevov sú dokladom o pozitívnom vnímaní kníhtlače aj explicity, v ktorých prvotlačiarri nezabúdali zdôrazniť, že ich kniha vznikla predovšetkým vďaka vynálezu kníhtlače, ktorý umožnil vyrobiť oveľa viac kópií vyznačujúcich sa súdržnosťou písma a súmernosťou. Možnosť rozšíriť čitateľské publikum aj o menej zámožné vrstvy obyvateľstva uznával aj humanistický historik 15. storočia Polydor Vergil v jeho diele *De inventoribus rerum* a neskôr napr. Viktor Hugo, ktorý v jeho diele *Chrám Matky Božej v Paríži* kníhtlač označil „za jednu z najväčších udalostí dejín a tiež za matku všetkých revolúcií“.

Objaveniu skutočnej kníhtlače však predchádzalo niekoľko iných techník, ktoré označujeme za jej predchodcov. Išlo o pečiatočnú tlač, drevorezy, blokové knihy a šrotovú tlač, ktoré síce vykazovali niektoré charakteristiky kníhtlače, každá z nich však mala svoje limity (napr. nemožnosť použiť písmená, ktoré by boli pohyblivé alebo vyhotoviť identické exempláre). Až Johann Gutenberg prišiel na myšlienku skutočnej kníhtlače, ktorej filozofia umožňovala používať pohyblivé písmená, ľubovoľne ich skladať, nanovo ich použiť a vytvoriť viacero identických exemplárov knihy. Stalo sa tak v roku 1438, keď pôsobil v Štrasburgu ako zlatník a s pomocou spolupracovníkov mal v tomto roku vyhotovený kníhtlačiarsky lis a písmená. Tlačiť však začal až neskôr; s prvou tlačou, tzv. *Sibyllenbuch*, sa stretávame v rokoch 1452 – 1453. Najvýznamnejších vydaní Gutenbergovej kníhtlačiarskej ale bezpochyby ostáva 42-riadková latinská biblia, ktorú vytlačil v spolupráci s Johannom Fustom, od ktorého si na tlač požičal nemalé finančné prostriedky.

Kníhtlač sa postupne šírila do rôznych nemeckých miest, ale aj do iných európskych krajín a miest, predovšetkým do tých, kde bola zabezpečená istota odbytu vytlačených kníh (napr. bohaté, univerzitné, obchodné mestá) a kde existovali dobré podmienky

¹⁰¹ VOIT, P. Knihtisk (chvály a oslavy). Encyklopedie knihy [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01].

ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na:

[https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Knihtisk_\(chv%C3%A1ly_a_oslavy\)](https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Knihtisk_(chv%C3%A1ly_a_oslavy))

pre technické vyhotovenie tlače (napr. papierne) alebo dostatok rukopisov (knižnice). Okrem Nemecka sa kníhtlač rozšírila do Francúzska, Španielska, Holandska, Veľkej Británie, Čiech, Poľska, Maďarska, atď., čím koncom 15. storočia vzniklo v Európe okolo 252 miest, v ktorých existovalo viac ako 1 100 tlačiarní¹⁰²; najviac ich bolo v Taliansku a Nemecku, menej vo Francúzsku. Na Slovensko sa prvá tlačiareň dostala relatívne rýchlo – v roku 1477; vyšli z nej však len tri inkunábuly a ich tlačiariom bol pravdepodobne budínsky tlačiari Andreas Hess.

Z európskych oficín vyšlo približne 27 500 vydaní prvotlačí v 18 jazykoch – 70 % v latinčine, 11 % v nemčine, 8 % v taliančine a 6 % vo francúzštine. Ako typickí podnikatelia produkovali prvotlačári také tlačené knihy, ktoré im zaručovali návratnosť vložených investícií – hlavne biblie, kázne, knihy bylín, učebnice (donáty), právnické a medicínske diela, cestopisy, kalendáre, odpustky, diela antických autorov, nariadenia a pápežské buly, kroniky, teologickú literatúru, liturgie hodín (knihy hodiniek).

Z formálneho hľadiska sa prvé tlačené knihy (inkunábuly) podobali na svojich rukopisných predchodcov. Obsahovali preto takmer všetky dizajnové prvky rukopisných kníh, hoci postupne sa od nich začali odlišovať, napr. titulnými stranami, kolofónmi, signetmi, impresami a pod. Mnoho prvotlačiarov malo ambíciu priniesť na trh niečo nové a zabezpečiť tak unikátnosť svojej tlačenej produkcie. Objavujú sa také novinky ako trojfarebná tlač, kolorované drevorezy, geometrické tvary, celostránkové veduty a pod.

¹⁰²VOIT, P. Prvotisky. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Prvotisky>

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- Anton Koberger: Der Drucker der "Schedelschen Weltchronik". In: *BR24* [online]. München: Bayerischer Rundfunk, 21.09.2013 [cit. 2018-09-09]. Dostupné na: <https://www.br.de/nachricht/mittelfranken/nuernberg-anton-koberger-ausstellung-100.html>
- Archív mesta Bratislavy. *Komorná kniha*. 1477.
- Bakalár-Štetina, Mikuláš: biografické heslo. In: *Biografický lexikón Slovenska*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 163-164.
- BENTLY, L. a M. KRETSCHMER, eds. Aldus Manutius's Warning against the Printers of Lyon, Venice (1503). *Primary Sources on Copyright (1450-1900)* [online]. Cambridge: University of Cambridge, Faculty of Law, [bez dátumu][cit. 2020-05-12]. Dostupné na: http://www.copyrighthistory.org/cam/tools/request/showRecord.php?id=record_i_1503
- BENTLY, L. a M. KRETSCHMER, eds. Johannes of Speyer's Printing Monopoly, Venice (1469). *Primary Sources on Copyright (1450-1900)* [online]. Cambridge: University of Cambridge, Faculty of Law, [bez dátumu] [cit. 2013-03-09]. Dostupné na: http://www.copyrighthistory.org/record/i_1469
- BENTLY, L. a M. KRETSCHMER, eds. Johannes of Speyer's Printing Monopoly, Venice (1469). *Primary Sources on Copyright (1450-1900)* [online]. Cambridge: University of Cambridge, Faculty of Law, [bez dátumu] [cit. 2013-03-09]. Dostupné na: http://www.copyrighthistory.org/cam/tools/request/showRecord?id=record_i_1469
- Biblia pauperum. *Deutsche digitale Bibliothek* [online]. Bayerische Staatsbibliothek [bez dátumu]. [cit. 2019-09-26]. Dostupné na: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/KRL6ZJYWLNPLSZ6HD7PABE2LE7UBEVX4>
- Brack, *Vocabularius rerum*. Augsburg: Schönperger d.Ä, 1495 cit. podľa WEBER. R. *Michelfelder Lehrer* [online]. [bez dátumu] [cit. 2020-11-09]. Dostupné na: <http://www.weber-rudolf.de/lehrerm.htm>
- CELBOVÁ, I. Imprimatur. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-03-01]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002496&local_base=KTD
- ČERNÁ, M.L. *Stručné dějiny knihtisku*. 1. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, společnost s r.o., 1948. Objevy dneška.
- DAEHAN. [Petite sainte catherine criblé]. In: *Wikimedia commons* [online]. 25. July 2016 [cit. 2021-08-01]. Voľné dielo. Dostupné na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Petite_sainte_catherine_cribl%C3%A9_BnF.jpg

- Dejiny knižnej kultúry: Terminológia* [online]. 2010 [cit. 2019-03-05]. Dostupné na: <https://knizna-kultura.webnode.sk/ucebnice/kapitoly-z-dejin-kniznej-kultury/terminologia/>
- FRIMMOVÁ, E. Počiatky kníhtlače na Slovensku. In: *Sborník Národného múzea v Praze*. 2012, **57**(1-2), 108-112.
- GALÁNTI, E. a KRISTÓ, J., eds. *Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum. V. 1*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985-88.
- GELDNER, F. *Inkunabelkunde*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1978. Elemente Des Buch- Und Bibliothekswesens, Band 5. ISBN 978-3-9201-5360-5.
- Gesamtkatalog der Wiegendrucke* [online]. Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, [bez dátumu] [cit. 2015-01-15]. Dostupné na: <http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de>
- GIESECKE, M. *Der Buchdruck in der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998. ISBN 3-518-28957-8.
- GUTENBERG DIGITAL [online]. SUB Göttingen, [bez dátumu][cit. 2019-05-29]. Dostupné na: <http://www.gutenbergdigital.de/gudi/dframes/index.htm>
- GUTENBERG DIGITAL [online]. SUB Göttingen, 2000 [cit. 2019-05-29]. Dostupné na: http://www.gutenbergdigital.de/gudi/dframes/texte/framere/b42_1.htm
- GUTENBERG DIGITAL [online]. SUB Göttingen, 2000 [cit. 2019-05-29]. Dostupné na: http://www.gutenbergdigital.de/gudi/dframes/texte/framere/bio_3.htm
- GUTENBERG DIGITAL [online]. SUB Göttingen, 2000 [cit. 2019-05-29]. Dostupné na: http://www.gutenbergdigital.de/gudi/dframes/texte/framere/leist_2.htm
- HACK, M. Nürnberger Koberger: Mann mit Gespür fürs Druck-Geschäft. In: *nordbayern* [online]. Verlag Nürnberger Presse, 29.05.2008 [cit. 2019-10-10]. Dostupné na: <https://www.nordbayern.de/wirtschaft/nurnberger-koberger-mann-mit-gepur-furs-druck-geschaft-1.950199>
- Hier wird das Lob auf Johannes Gutenberg gesungen und die Schwarze Kunst gerühmt* [online]. [bez dátumu] [cit. 2019-07-07]. Dostupné na: http://www.drucker-marken.de/images/druck/pdf/buch_98_lob_gutenbergs.pdf
- HORÁK, F. *Dějiny písma, knihy a knihtisku*. Výzkumný osvětový ústav, 1957.
- CHIRITA, C. Matei Corvin Johannes de Thurocz Illustrated Chronicle. In: *Wikimedia Commons* [online]. [bez dátumu] [cit. 2020-10-10]. Dostupné na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Matei_Corvin_Johannes_de_Thurocz_f137.jpg
- CHREN, S. Disk z Faistu. In: *Pútnici* [online]. 2008 [cit. 2010-10-05]. Dostupné na: <https://www.putnici.sk/news/6765>
- CHUDÝ, A., LICHNEROVÁ, L. a J. ŠUŠOL. *Úvod do autorského práva* [online]. Prvé vydanie. Bratislava: Stimul, 2015 [cit. 2020-05-04]. ISBN 978-80-8127-029-1. Dostupné na: <https://alis.uniba.sk:8443/lib/item?id=chamo:434650>

Incunabula Short-Title Catalogue (ISTC) [online]. The British Library Board, [bez dátumu] [cit. 2015-01-02]. Dostupné na: <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>

Inkunabel. *Wikipedia* [online]. 23. Mai 2006 [cit. 2020-09-09]. Dostupné na: <https://de.wikipedia.org/wiki/Inkunabel>

Inkunabelkatalog INKA [online]. Tübingen: Universitätsbibliothek Tübingen [bez dátumu] [cit. 2020-09-04]. Dostupné na: <https://www.inka.uni-tuebingen.de/>

Inkunabeln. *Badische Landesbibliothek* [online]. Karlsruhe: Badische Landesbibliothek, [bez dátumu] [cit. 2019-02-14]. Dostupné na: <https://www.blb-karlsruhe.de/sammlungen/inkunabeln/>

Inkunábulý Univerzitetnej knižnice v Bratislave [online]. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, [bez dátumu] [cit. 2020-09-04]. Dostupné na: <http://retro-bib.ulib.sk/Incunabula/>

Johannes Gutenberg – Erfinder und Medienrevolutionär [online]. Mainz, ©2020 [cit. 2020-11-17]. Dostupné na: <http://www.gutenberg.de/zeit/index.php>

Johannes Gutenberg. In: *cosmicity* [online]. Cosmicity.net, ©2017 [cit. 2019-09-09]. Dostupné na: <https://cosmicity.net/minds/johannes-gutenberg-zitate/>

JUNGIEREK, M. Nider, Johannes... In: *Hypotheses* [online]. 10. 07. 2015 [cit. 2020-11-01]. Dostupné na: <https://histgymbib.hypotheses.org/1217>

KAPR, A. *Johannes Gutenberg: Persönlichkeit und Leistung*. München: C. H. Beck, 1988. ISBN 3-406-31580-1.

KLAES, F. Die Werke der Bamberger Offizin Pfister zwischen Handschrift und Druck. In: *Hypotheses* [online]. 18. Mai 2018 [cit. 2020-11-01]. Dostupné na: <https://mittelalter.hypotheses.org/12596>

KNEIDL, P. *Z historie evropské knihy*. Praha: Svoboda, 1989.

KOHÚT, L. *Mikuláš Bakalár Štetina*. Bratislava: Veda, 1966.

KOLLÁROVÁ, I. a J. JELÍNKOVÁ. Vydavateľské privilégium a autorské právo. *Dejiny knižnej kultúry* [online]. 2010 [cit. 2020-03-04]. Dostupné na: <https://knizna-kultura.webnode.sk/ucebnice/kapitoly-z-dejin-kniznej-kultury/texty/vydavateľske-privilégium-a-autorske-pravo/>

KOTVAN, I. *Inkunábulý so slovenskými vzťahmi*. Bratislava: Univ. knižnica, 1974.

KOVÁŘ, P. Překlad disku z Faistu. In: *WM Magazín* [online]. 2010, (107-108) [cit. 2011-05-08]. V súčasnosti dostupné ako DVD na: <https://www.wm-magazin.cz/preklad-disku-z-faistu-dvd/>

KRAMER, K. *Von Holzschnitten und Holzstichen* [online]. Klaus Kramer Verlag [bez dátumu] [cit. 2018-11-02]. Dostupné na: http://www.klauskramer.de/Artikel/Holzschitt/Holzschnitt_1_top.html

Lactantius, Lucius Coelius Firmianus. *Sotheby's* [online]. Sotheby's, ©2020 [cit. 2020-11-13]. Dostupné na: <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2011/music-and-continental-books-manuscripts-l11402/lot.8.html>

- LICHNEROVÁ, L. a M. ŠPÁNIOVÁ. *Dejiny písma a rukopisnej knihy* [online]. Bratislava: Stimul, 2020 [cit. 2020-12-13]. Dostupné na: <https://alis.uniba.sk:8443/lib/item?id=chamo:711989>
- LICHNEROVÁ, L. Knižné oznámenia 15. storočia ako nástroj komunikačnej politiky – 1. časť (vydavateľské knižné oznámenia). In: *Studia bibliographica Posoniensia*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2012, s. 23-41. ISBN 978-80-89303-35-9.
- LICHNEROVÁ, L. Nemecká tlačená kniha na slovenskom území do konca 17. storočia (1477-1699): vydavateľsko-funkčný konštrukt. Bratislava: STIMUL, 2017. ISBN 978-80-8127-193-9.
- LKESKINEN. [Oči]. In: *Vectorstock* [online]. VectorStock Media, ©2020 [cit. 2020-11-11]. Dostupné na: <https://www.vectorstock.com/royalty-free-vector/cartoon-image-of-tired-eyes-vector-15674630>
- MAHNCKE, G.H. Johannes von Guttenberg, Erfinder der Buchdruckerkunst und Doctor Johann Faust, oder die Zeichen der Zeit. Hamburg: G. H. Mahncke, 1809.
- MARETTA, R.G. De Thurocz, Johannes: *Chronica Hungarorum: Kronika Jána z Turca*. In: *Fórum archivárov* [online]. 2015, 24(2), 62-63 [cit. 2018-08-09]. ISSN 1339-8423. Dostupné na: http://www.archivari.sk/phocadownload/fa_02_2015.pdf
- M. MCLUHAN. *The Gutenberg galaxy: the making of typographic man*. Toronto: University of Toronto Press, 2008. ISBN 978-0-8020-6041-9.
- MIŠIANIK, J. Prehľadné dejiny písma, knihy a kníhtlače. Bratislava: SSK, 1951.
- NordNordWest. Printing towns incunabula.svg. In: *Wikimedia Commons* [online]. 2011 [cit. 2020-10-10]. Dostupné na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Printing_towns_incunabula.svg
- Ottaviano Petrucci's Music Patent, Venice (1498)
Psalterium cum canticis. Mainz: Peter Schöffer und Johann Fust, 14.VIII.1457. Ref. GW M36179.
- RAUTENBERG. U. *Das Titelblatt: Die Entstehung eines typographischen Dispositivs im frühen Buchdruck*. Universität Erlangen-Nürnberg, 2003. Alles Buch - Studien der Erlanger Buchwissenschaft, X. ISBN 3-9809664-0-2.
- RICHTEROVÁ, A. Filigrán. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-03-01]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002307&local_base=KTD
- RICHTEROVÁ, A. Ligatura. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-03-01]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002064&local_base=KTD

- SÁRKÖZI, R. Bruselská Madona z roku 1418 (nejstarší evropský tisk). Renaissance. *Elektronická učebnice literatury* [online]. [bez dátumu] [cit. 2020-10-27]. Dostupné na: https://cviceni1.rastef.com/cestina/eul/renaissance/renaissance_tisk1.jpg
- SCHMITZ, W. *Grundriss der Inkunabelkunde*. Anton Hiersemann Verlag, 2018. Bibliothek des Buchwesens, nr. 27. ISBN 978-3-7772-1800-7.
- SCHÖFFER, P. "Volentes sibi comparare infrascriptos libros...". [Mainz], [ca. 1469]. In: *Münchener DigitalisierungsZentrum* [online]. [bez dátumu] [cit. 2018-08-08]. Dostupné na: http://daten.digitale-sammlungen.de/bsb00101543/image_1 [Sibyllenbuch]. [Mainz: Gutenberg, 1452-53]. Fragment. Ref. ISTC, záznam is00492500; GW záznam M41981. V: Gutenberg-Museum, Mainz.
- ŠPETKO, J. *Dejiny knihy II*. Bratislava: SPN, 1965.
- TOHMA. Egidienplatz. In: *Wikipedia* [online]. 2. Dez. 2006 [cit. 2021-01-14]. Voľné dielo. Dostupné na: <https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Egidienplatz.jpg>
- The Atlas of Early Printing. IOWA [online]. The University of Iowa, ©2020 [cit. 2020-08-14]. Dostupné na: <https://atlas.lib.uiowa.edu/>
- The Oldtype "Psalterium" Font. *Alter Littera* [online]. Alter Littera, ©2011-2020 [cit. 2020-09-08]. Dostupné na: http://www.alterlittera.com/al_htm/oldtype/psalterium.htm
- UHLÍŘ, Z. Inkunábule. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-09-30]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002557&local_base=KTD
- UHLÍŘ, Z. Paleotyp. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-09-30]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002565&local_base=KTD
- UHLÍŘ, Z. Postinkunábule. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-09-30]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002566&local_base=KTD
- UHLÍŘ, Z. Starý tisk. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2019-09-30]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002570&local_base=KTD
- VAN DER LINDE, A. „Gutenberg, Johann“. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 10, 1879, s. 218–220.
- VENZKE, A. *Johannes Gutenberg: Erfinder des Buchdrucks*. Zürich: Benziger, [1993]. ISBN 3-545-34099-6.

- VOIT, P. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: http://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Hlavn%C3%AD_strana&oldid=16242
- VOIT, P. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri, 2006.
- VOIT, P. *Knih-tisk (chvály a oslavy)*. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: [https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Knih-tisk_\(chv%C3%A1ly_a_oslavy\)](https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Knih-tisk_(chv%C3%A1ly_a_oslavy))
- VOIT, P. *Johann Mentelin*. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Johann_Mentelin
- VOIT, P. *Kočovní tiskař*. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Ko%C4%8Dovn%C3%BD_tiska%C5%99
- VOIT, P. *Peter Schöffer st.* *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Peter_Sch%C3%B6ffer_st.
- VOIT, P. *Prvotisky*. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Prvotisky>
- VOIT, P. *Signet*. *Encyklopedie knihy* [online]. Praha: Libri, 2006 [cit. 2019-03-01]. ISBN 80-7277-312-7. Dostupné na: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Signet>
- Voynich Zodiac Gemini and the workshop of Diebold Lauber... 10. Sept. 2018. In: *cipharmysteries* [online]. 2018 [cit. 2019-09-09]. Dostupné na: <http://cipharmysteries.com/2018/09/10/voynich-zodiac-gemini-and-the-workshop-of-diebold-lauber>
- WAGNER, B., Hrsg. *Xylographa Bavarica: Blockbücher in bayerischen Sammlungen (Xylo-Bav)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2016. Schriftenreihe der Bayerischen Staatsbibliothek. 6. ISBN 978-3-447-10524-8.
- WOLF, H.J. *Schwarze Kunst. Eine illustrierte Geschichte der Druckverfahren*. Frankfurt am Main: Deutscher Fachverlag, 1981. ISBN 3-87150-162-0.
- Wolfenbütteler Digitale Bibliothek* [online]. Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek, [bez dátumu] [cit. 2019-01-14]. Dostupné na: <http://diglib.hab.de/inkunabeln/16-1-eth-2f-1s/start.htm>

SPRÁVNE RIEŠENIA ÚLOH

Kapitola 1

1 pečiatková tlač, drevorezy, blokové knihy, šrotová tlač

2 Pretože tlač bola realizovaná bez použitia POHYBLIVÝCH písmen (drevorez), tlač bola realizovaná síce s použitím pohyblivých písmen (pečiatková a šrotová tlač), ale každé písmeno bolo vytlačené na písaciu látku JEDNOTLIVO a zhora, tzn. nebolo možné vyhotoviť identické exempláre.

3a

4 Najskôr Gutenberg písmená predkreslil a vyrobil kovové pečiatky vygravírovaním písmena na ocelovú tyč – vznikol tak zrkadlový obrazec písmena. Patricu kladivom vyrazil do ocelového dutého hranola – matrice (bolo možné vytvoriť ľubovoľné množstvo matríc). Do matrice sa vliala odlievacia hmota, čím vzniklo po vychladnutí zrkadlové písmeno (litera). Potom sa vysádzal použitím litier text, ktorý sa nafarbil, nadvrch sa položil papier (pergamen) a vložil pod lis. Vytlačené hárky textu sa zložili a zviazali.

5 Tzv. Posledný súd (Sibylline proroctvá) z rokov 1452-1453.

6 Pretože nedodržel dohodu a ešte pred vytlačením biblie vydal aj iné dve tlače (Posledný súd a odpustky).

7 42-riadkovú bibliu

8 pozri odpoveď 4

9 a) drevorez, b) pečiatková tlač, c) bloková kniha, d) šrotová tlač

Kapitola 2

1a

2c

3b

4c

5b

6 Kočovní tlačiari putovali z miesta na miesto (najčastejšie biskupstvá) podľa toho, kde dostali objednávku na tlač kníh – po zrealizovaní objednávky odchádzali na ďalšie miesta.

7

Tlačiar	Prvenstvo
Aldus Manutius	aldinky
Wendelin Speyer	kustódy
Johann Fust + Peter Schöffer	signet
Aldus Manutius	kurzíva
Johann Fust + Peter Schöffer	úplný kolofón
Aldus Manutius	bodkočiarka
Wendelin Speyer	otáznik
Albrecht Pfister	drevorezy
Johann Fust + Peter Schöffer	trojfarebná tlač
Aldus Manutius	grécke písmo
Anton Koberger	veľkovýrobňa
Johann Mentelin	biblia v nemčine

8 Objavenie kurzívy Aldom Manutiom pre pohodlnejšie čítanie „pre unavené oči“.

9

Výpoveď	Správna	Nesprávna
Signet používali nielen tlačiari, ale aj vydavatelia a kníh-kupci.	X	
V rukopisnej knihe tiež existovali signety.		X
Signety napodobňovali notárske pečate ako znak pravosti.	X	
Súčasťou signetov neboli iniciály tlačiara.		X
Signet mal zabezpečiť ochranu pred pirátskou dotlačou.	X	
Niektorí tlačiari používali vždy iba jeden signet.		X

Signetmi sa neoznačovali len knihy, ale aj sudy, v ktorých sa transportovali na knižné trhy.	X	
Signety boli umiestnené vždy na titulnej strane.		X
Signety často obsahovali personifikáciu alebo metaforu vzťahujúcu sa na priezvisko tlačiaru.	X	
Mnohé signety reprezentovali silu a ušľachtilosť.	X	
Signet udeľoval vždy panovník.		X
V signetoch sa mohol nachádzať aj erb mesta.	X	

10. Červené body označujú kníhtlačiarne, modré univerzity a žlté papierne. Je evidentné, že zakladanie kníhtlačiarne súviselo s blízkosťou univerzít (odberateľ) a pierní (prístup k písacej látke).

Kapitola 3

1b

2c

3a

4 Ján z Turca napísal *Uhorskú kroniku*, ktorá vyšla aj tlačou a prvýkrát v nej spomína pomenovanie Slovákov vo forme „Zlowachko“.

5 Príčinou bola nízka gramotnosť uhorského obyvateľstva, ale aj úspešný import jazykovo zrozumiteľných tlačených kníh zo zahraničia, ktorý dokázal uspokojivo pokryť vtedajšie čitateľské potreby

				L	I	G	A	T	Ú	R	A					
I	M	P	R	E	S	U	M									
	S	I	G	N	E	T										
				E	F	E	M	É	R	A						
		I	N	K	U	N	Á	B	U	L	A					
						B	R	A	T	I	S	L	A	V	A	
					H	E	S	S								
				T	U	R	C	A								
				R	E	G	I	O	M	O	N	T	A	N	U	S

Kapitola 4

1a

2 a) filigrán, b) signet, c) formát, d) impresum, e) efeméra, f) supralibros, g) faksimile, h) ligatúra, i) medirytina, j) mŕtve záhlavie, k) živé záhlavie

3 a) vodoznak, b) živé záhlavie, c) drevorez, d) signet, e) supralibros, f) živé záhlavie, g) slepotlač, h) impresum, i) iniciála, iluminácia, marginália, j) vodoznak, k) ligatúry, l) rubrikácia, m) explicit, n) incipit, živé záhlavie, floratúra, o) iniciála, p) signet, q) živé záhlavie, iniciála, miniatúra

4 a) inkunábula, b) postinkunábula, c) stará tlač.

Kapitola 5

1c

2a

3 Druhom tovaru, profesionalizáciou ich činnosti, spoluprácou s inými profesiami, spôsobom distribúcie kníh, finančnou politikou.

4 a) zmluvný buchführer, b) stacionarius.

5 hausierer

6 c

7 poskytovateľ privilegia, nadobúdateľ, dôvody udelenia privilegia, predmet privilegia, obsah privilegia (výsady + zákazy), chronologická platnosť, sankcie pre porušovateľov, geografická platnosť, dátum a miesto udelenia privilegia

8

ÚDAJ	POLOŽKA
...a zaplatí pokutu 500 zlatých...	sankcie pre porušovateľov
...najbližších 5 rokov nikto iný nesmie mať splnomocnenie, možnosť, právo alebo odvahu vykonávať zmienené remeslo kníhtlače...“	chronologická platnosť
...tlačí bezúhonne, vytvoril grécke písmo, kt. vyzerá, ako keby bolo písané rukou, a mnoho ďalších nádherných vecí...“	dôvody udelenia privilegia
Mária Terézia vlastnou rukou...	poskytovateľ
...bol daný v našom sídelnom meste Viedeň, 1. februára 1749, v deviatom roku našej vlády...	dátum a miesto udelenia privilegia
...naš cisársko-kráľovský poštový kontrolór v Bratislave, verný a ctený Joseph Hecht...	nadobúdateľ
...je však povinný poslať pod hrozbou straty nášho kniežacieho privilegia niekoľko exemplárov našej Rakúskej dvorskej kancelárii...	povinnosti
...traktát pod titulom Úvod do všeobecného európskeho poštového práva...	predmet privilegia

POČIATKY TLAČENEJ KNIHY: ZÁKLADY K PREDMETU DEJINY KNIHY A KNIŽNÍC

Autorka:

© Doc. Mgr. Lucia Lichnerová, PhD.

Afiliácia:

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra knižničnej a informačnej vedy, <https://fphil.uniba.sk/kkiv>

Recenzent:

Mgr. Milan Regec, PhD.

Technickí redaktori:

Mgr. Milan Regec, PhD.

Bc. Ivana Liptáková

© STIMUL a autorka

Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou **Creative Commons CC BY-NC-SA 4.0** (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora diela; povinnosť odvodené dielo zdieľať pod rovnakou licenciou ako pôvodné dielo; len nekomerčné použitie odvodeného diela). Viac informácií o licencií a použití diela: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Vydavateľstvo:

STIMUL, Poradenské a vydavateľské centrum, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Bratislava

<http://fphil.uniba.sk/stimul>

1. vydanie, 92 s.

Rozsah: 68,2 NS, 23 obrázkov, 3,41 AH

ISBN 978-80-8127-304-9 (PDF)

ISBN 978-80-8127-305-6 (EPUB)